

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ
ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ
УМОВИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ
ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО-
ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Навчально-методичний посібник

Івано-Франківськ
«НАЇР»
2025

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ
ТА ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА
ТЕХНОЛОГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО
І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Навчально-методичний посібник

**Івано-Франківськ
НАЇР
2025**

УДК 373:[172.15+791.3]

О-64

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-04-8-2024-108>

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол № 8 від 26 червня 2025 р.)*

Рецензенти:

Матвієнка Олена Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки педагогічного факультету Українського державного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова;

Васюк Оксана Вікторівна – доктор педагогічних наук, професор; професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

- О-64** Організаційно-педагогічні умови та технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник / [Л.В. Канішевська, К.О. Журба, С.В. Толочко, В.В. Рагозіна, М.В. Тимчик, Н.П. Касіч; за ред. Л.В. Канішевської]. Івано-Франківськ: НАІР, 2025. 108 с.

ISBN 978-617-8011-04-8

Навчально-методичний посібник підготовлено за результатами наукового дослідження «Організаційно-педагогічні умови та технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти» (2023-2025 рр.). У навчально-методичному посібнику розкрито теоретичні і методичні засади військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти; висвітлено стан військово-патріотичного виховання старшокласників; досвід військово-патріотичного виховання школярів в зарубіжній практиці; теоретичні аспекти єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти. Визначено, теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні умови забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності; висвітлено педагогічні інновації у забезпеченні єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів; технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки.

Матеріали навчально-методичного посібника можуть бути використані педагогами закладів загальної середньої середньої та позашкільної освіти, методистами, керівниками гуртків (секцій) військово-патріотичного спрямування, керівниками (організаторами) Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), слухачами закладів післядипломної педагогічної освіти, викладачами закладів вищої освіти.

УДК373:[172.15+791.3]

ISBN 978-617-8011-04-8

© Інститут проблем виховання, 2025

© Авторський колектив, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ФІЗИЧНЕ І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У ВИМІРІ КОНСОЛІДАЦІЇ	6
1.1. Теоретичні і методичні засади військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти	6
1.2. Стан військово-патріотичного виховання старшокласників	23
1.3. Готовність педагогів закладів загальної середньої освіти до військово-патріотичного виховання старшокласників	37
1.4. Досвід військово-патріотичного виховання школярів у зарубіжній практиці	46
1.5. Єдність фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти: теоретичний аспект	55
РОЗДІЛ ІІ. ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	63
2.1. Педагогічні інновації у забезпеченні єдності фізичного і військово- патріотичного виховання учнів	63
2.2. Організаційно-педагогічні умови забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності	78
2.3. Технології забезпечення єдності фізичного і військово- патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки	86
ДОДАТКИ	103

ПЕРЕДМОВА

Сучасні реалії, зокрема боротьба за збереження державного суверенітету й територіальної цілісності України, актуалізують проблему забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти. Нагальним завданням сьогодення є формування в молоді почуття патріотизму, оборонної свідомості, готовності до захисту Вітчизни, компетентностей у сфері безпеки і оборони.

У державних документах: Законах України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), «Про основи національного спротиву» (2022), Стратегії воєнної безпеки України (затвердженій Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121), концепціях і програмах, зміст яких спрямований на організацію в країні національного спротиву для відсічі і стримування збройної агресії російської федерації проти України, – зазначено потребу військово-патріотичного виховання громадян, надання обороні України всенародного характеру й готовності населення до захисту держави.

Результати вивчення досвіду роботи закладів загальної середньої освіти щодо забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів свідчать, що в програмному забезпеченні закладів освіти не передбачено військово-патріотичного виховання учнів у процесі занять фізичною культурою; не повною мірою використовується виховний потенціал фізкультурно-спортивної діяльності в процесі військово-патріотичного виховання школярів; відсутні науково обґрунтовані технології щодо забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти.

Актуальність дослідження проблеми забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти також зумовлена низкою суперечностей між: значущим суспільним запитом на військово-патріотичне виховання воїна-захисника, готового зі зброєю в руках надійно боронити Україну, і недостатньою теоретичною розробленістю означеної проблеми; усвідомленням учителем фізичної культури важливості військово-патріотичного виховання учнів у процесі фізкультурно-спортивної діяльності й відсутністю науково обґрунтованих організаційно-педагогічних умов і технологій забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти; високим потенціалом фізкультурно-спортивної діяльності щодо військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти і недостатнім його використанням в освітніх установах.

Зазначені суперечності й нагальна потреба їхнього розв'язання зумовили планування означеного дослідження та створення навчально-методичного посібника за темою: «Організаційно-педагогічні умови та технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти».

Метою пропонованого навчально-методичного посібника є обґрунтування організаційно-педагогічних умов і технологій забезпечення єдності фізичного й військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти.

Зміст навчально-методичного посібника спрямований на вирішення проблеми забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти.

У навчально-методичному посібникові розкрито: теоретичні і методичні засади військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти; досвід військово-патріотичного виховання школярів в зарубіжній практиці; теоретичні аспекти єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти; визначено, теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні умови забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності; висвітлено педагогічні інновації у забезпеченні єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів; технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки.

Над навчально-методичним посібником працювали:

Канішевська Любов Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заступник директора з науково-експериментальної роботи НАПН України; головний науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання НАПН України – керівник авторського колективу (передмова, розд. 1.1; розд. 1.4.; 1.5. (у співавторстві з В.В. Рагозіною), додатки)).

Журба Катерина Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (розд. 1.2.).

Толочко Світлана Вікторівна, доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання НАПН України (розд. 2.2. (у співавторстві з М.В. Тимчиком, Н.П. Касіч); розд. 2.3.)).

Рагозіна Вікторія Валентинівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (розд.1.4.; 1.5 у співавторстві з Л.В. Канішевською).

Тимчик Микола Валерійович, кандидат педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (розд. 2.1. (у співавторстві з Н.П. Касіч); розд. 2.2. (у співавторстві з С.В. Толочко, Н.П. Касіч).

Касіч Наталія Петрівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (розд. 2.1. (у співавторстві з Н.П. Касіч); розд. 2.2. (у співавторстві з С.В.Толочко, Н.П. Касіч)

РОЗДІЛ 1.

ФІЗИЧНЕ І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У ВИМІРІ КОНСОЛІДАЦІЇ

1.1. Теоретичні і методичні засади військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти

Повномасштабна війна російської федерації проти України загострила проблему готовності молодого покоління до виконання громадянського й конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, суверенітету та територіальної цілісності України.

Військово-патріотичне виховання учнів загальної середньої освіти – проблема державної ваги і національної безпеки.

У державних документах: Законах України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022) [8], «Про основи національного спротиву» (2022) [9], Стратегії воєнної безпеки України (затвердженій Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121) [33], концепціях і програмах, зміст яких спрямований на організацію в країні національного спротиву для відсічі збройній агресії російської федерації проти України, – зазначено потребу військово-патріотичного виховання громадян, надання обороні України всенародного характеру й готовності населення до захисту держави.

Проблема військово-патріотичного виховання учнівської молоді досліджується в різних аспектах, серед яких: змістові аспекти військово-патріотичного виховання (І. Бех [1;2], Е. Бородай [3], М. Зубалій [11;12], В. Кремень [18], Л. Канішевська [14; 32], В. Рагозіна [32], С. Сисоєва [31], Т. Ціпан [37] та ін.); підготовка допризовної молоді до військової служби (М. Зубалій [27], С. Мотика [23], О. Остапенко [27], М. Тимчик [27] та ін.); забезпечення єдності військово-патріотичного й фізичного виховання (Л. Канішевська [13], Н. Касіч [34], М. Тимчик [34] та ін.); використання інформаційно-комунікативних технологій у військово-патріотичному вихованні старшокласників у позакласній роботі (Ю. Зоря [10]); військово-патріотичне виховання молоді в умовах ідейно-світоглядної конфронтації (Д. Бінецький, М. Зубалій, І. Кузора, О. Остапенко, М. Тимчик, К. Журба [4]); стратегічні напрями військово-патріотичного виховання в системі освіти України (І. Бех, К. Журба, Л. Канішевська, О. Комаровська, О. Литовченко, Р. Малиношевський, О. Морін, Т. Окушко, В. Рагозіна, О. Рейпольська, М. Тимчик, С. Толочко, Н. Харченко та інші [2]); психологічні особливості військово-патріотичного виховання учнівської молоді (В. Шевченко [39]); етнопедагогічні засади військово-патріотичного виховання молоді засобами фізичної культури (Р. Проць [30]); формування готовності до військової служби та захисту України (З. Діхтяренко [38], М. Зубалій [12], О. Остапенко [12], М. Тимчик [12], Б. Шаповалов [38]); військово-патріотичне виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.) (М. Ковба [16]); виховання старшокласників на військово-козацьких традиціях у процесі допризовної підготовки (О. Кириченко [15]); військово-патріотичне виховання старшокласників у позашкільному середовищі (О. Христенко [36]); дидактичні умови реалізації військово-прикладних умінь і навичок учнів (Е. Бородай [3]); військово-патріотична підготовка старшокласників (З. Гузь [6], К. Гуз [5], Н. Кононець [5]); цифровізація військово-патріотичного виховання української молоді в умовах війни (К. Журба [7]); військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі (М. Зубалій [11], В. Івашковський [11], М. Пагута [24], О. Невмержицька [24], О. Остапенко [11]); вивчення стану військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти (всеукраїнське опитування) (Л. Канішевська, В. Рагозіна [32]).

На сучасному етапі сформована правова основа для системи військово-патріотичного виховання.

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української та громадянської ідентичності» (у редакції від 13.12.2022 р.). Зокрема цим

правовим документом на законодавчому рівні сформульовано поняття «військово-патріотичне виховання» й «оборонна свідомість». Цим же законом визначено напрями військово-патріотичного виховання молоді:

- 1) формування оборонної свідомості;
- 2) популяризація військової служби;
- 3) залучення громадян до сприяння безпеці й обороні України;
- 4) розвиток військово-прикладного і службово-прикладного спорту, технічної творчості й інновацій;
- 5) широке залучення школярів до загальнодержавних, регіональних і місцевих заходів військово-патріотичного виховання;
- 6) обов'язкове викладання предмета «Захист України» під час здобуття профільної середньої освіти;
- 7) підготовка кваліфікованого кадрового потенціалу із числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності з подальшим їхнім залученням до організації та здійснення освітньої діяльності з початкової військової підготовки, реалізації програм, проєктів і заходів військово-патріотичного виховання;
- 8) залучення ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності до організації та здійснення програм, проєктів і заходів військово-патріотичного виховання [8].

Закон України «Про основи національного спротиву» (у редакції від 31 березня 2023 р.) легалізує правові й організаційні засади національного спротиву, визначає основи його підготовки та ведення; регламентує завдання і повноваження сил безпеки й оборони, а також інших суб'єктів, що стосуються підготовки й ведення національного спротиву; визначає основи побудови руху опору та готовності громадян України до національного спротиву [9].

Стратегія воєнної безпеки України (затверджена указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію воєнної безпеки України»» від 25 березня 2021 р. № 121) – доктринальний документ, який: визначає концепт усеохоплюючої оборони України для забезпечення суверенітету й територіальної цілісності держави відповідно до Конституції України та в межах державного кордону України; сприяє інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір і набуттю членства в НАТО; окреслює пріоритети й завдання реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва; установлює засади трансформації сил оборони [33].

Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (наказ Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 р. № 527), яка акцентує, що військово-патріотичне виховання має формувати в підростаючого покоління готовність до захисту України; розвиток мотивації до здобуття військової професії, проходження служби в Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами України та покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні її безпеки від зовнішньої загрози. Системна організація військово-патріотичного виховання має бути спрямована на розвиток психологічної, фізичної й морально-духовної готовності до служби в Збройних Силах України, оволодіння початковою військовою підготовкою, військовими спеціальностями [17].

Тож законодавство у сфері військово-патріотичного виховання спрямовано на формування в підростаючого покоління патріотичної свідомості, готовності до захисту країни.

Наведемо контент-аналіз дефініції «військово-патріотичне виховання учнівської молоді» в працях сучасних вітчизняних вчених-педагогів.

Таблиця 1.

Контент-аналіз дефініції «військово-патріотичне виховання учнівської молоді» в працях сучасних вітчизняних вчених-педагогів

<i>Автор</i>	<i>Дефініція поняття</i>
О. Попович.	Процес цілеспрямованого й систематичного впливу на людину в інтересах прищеплення їй якостей, що відповідають виховним цілям і завданням, таким як забезпечення позитивного ставлення до збройних сил і військової служби, безпосередньої підготовки до військової служби [29, с. 60].
В. Шевченко.	Активність особистості, що спрямована на забезпечення високої військової могутності, безпеки держави. Це високоусвідомлена діяльність людини, яка за допомогою будь-яких військових засобів, активної суспільно вагомої діяльності сприяє зростанню обороноздатності держави, її військової могутності [39, с. 14].
П. Онищук.	Процес вироблення в особистості чіткої уяви про закономірності розвитку патріотичних ідей, розуміння ролі історичних знань про свою країну, про свій народ, його традиції та звичаї, вироблення стійких патріотичних переконань і вміння відстоювати їх в умовах реальної дійсності [25].
С. Лазоренко.	Систематична діяльність державних органів влади, громадських організацій, що спрямована на розвиток у майбутнього молодого покоління власних патріотичних поглядів, вірності, патріотичних почуттів до своєї держави, готовності до виконання конституційного та громадського обов'язку щодо захисту державного суверенітету та національних інтересів своєї країни [19, с. 21].
В. Лещук.	Складова системи національного виховання, що передбачає вироблення високого ідеалу служіння народові, готовності до трудового та героїчного подвигу в ім'я процвітання Української держави [20].
М. Зубалій, В. Івашковський, О. Остапенко.	Цілеспрямований процес формування в молоді моральних, психологічних і фізичних якостей, технічних і військово-прикладних умінь та навичок, необхідних для виконання священного обов'язку щодо захисту Вітчизни й миру на Землі [11].
В. Ковба.	У широкому значенні – це системний педагогічний процес, невід'ємна частина національно-патріотичного виховання, цілісна системна діяльність закладів освіти спільно з органами державної влади, громади, школи, родини щодо формування в молоді патріотичної свідомості, відданості своїй державі, готовності до захисту цілісності України. У вузькому значенні – як взаємодія, спрямована на оволодіння військовими компетентностями, націленими на захист держави [16, с. 53].

Аналіз тлумачень поняття «військово-патріотичне виховання учнівської молоді» дозволяє стверджувати, що сучасні вітчизняні вчені-педагоги акцентують увагу на формуванні в молодого покоління високого ідеалу служіння народові, патріотичної свідомості, любові до України, готовності до її захисту, зростання обороноздатності України, позитивного ставлення до ЗСУ та військової служби.

У Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української та громадянської ідентичності» (у редакції від 13.12.2022 р.) *військово-*

патріотичне виховання тлумачиться як наскрізний виховний процес, спрямований на формування в громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості і поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони. Військово-патріотичне виховання є складовою державної політики у сфері утвердження української і громадянської ідентичності [8].

Метою військово-патріотичного виховання дітей та молоді є виховання почуття безкорисливої любові до українського народу, держави, формування оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, мотивування до набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки й оборони шляхом цілеспрямованої діяльності закладів освіти, громадських об'єднань, сім'ї, органів державної влади й місцевого самоврядування і силових структур.

Готовність до захисту України – це ціннісно-мотиваційна, свідомо й операційно-практична готовність особистості до військово-патріотичної діяльності.

Формування оборонної свідомості як провідного складника в структурі особистості неможливе без становлення національної культурно-духовної ідентичності, збереження та захисту духовних і моральних цінностей українського народу, його суверенітету й територіальної цілісності України [2, с. 8].

Вивчення стану фізичного і військово-патріотичного виховання в учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти свідчить, що основним навчальним предметом, у процесі якого здійснюється військово-патріотичне виховання учнів старших класів, є «Захист України».

Метою інтегрованого курсу «Захист України» є формування національної та громадянської ідентичності, громадянської стійкості й оборонної свідомості здобувачів і здобувачок профільної середньої освіти, здатності виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті і в умовах негативних зовнішніх впливів та готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів і суспільно-державних (національних) цінностей України [22, с. 2–3].

Зміст навчального матеріалу в програмі складається з двох частин: понятійної і діяльнісної. Види навчальної діяльності пропонуються для відпрацювання ключових життєвих умінь і навичок та мають рекомендаційний характер. Зміст програми інтегрованого курсу в 10 класі структуровано за шістьма модулями:

Модуль 1. Основи національної безпеки та оборони України.

Модуль 2. Основи управління та планування.

Модуль 3. Озброєння та військова техніка. Стрілецька підготовка.

Модуль 4. Основи дій, комунікації та взаємодії в бою.

Модуль 5. Орієнтування на місцевості та інженерна фортифікація.

Модуль 6. Домедична допомога в умовах бою.

Зміст програми інтегрованого курсу в 11 класі структуровано за шістьма модулями:

Модуль 1. Військові технології та їхній розвиток.

Модуль 2. Стрілецька підготовка, основи дій та взаємодії в бою.

Модуль 3. Інформаційна війна.

Модуль 4. Домедична допомога в умовах бою.

Модуль 5. Цивільне населення в кризових умовах.

Модуль 6. Планую майбутнє: особиста роль в обороні України [22, с. 5].

Теоретичні аспекти проблеми військово-патріотичного виховання учнівської молоді в дослідженнях сучасних вітчизняних вчених

Проблема військово-патріотичного виховання підростаючого покоління знайшла відображення в працях сучасних науковців.

У дисертаційному дослідженні В. Шевченко «Психологічні особливості військово-патріотичного виховання учнів старшого підліткового та юнацького віку» обґрунтовано

мотиваційну структуру участі учнів у військово-патріотичних заходах.

Викликає науковий інтерес встановлена В. Шевченком кореляція між рівнем готовності учнів до військово-патріотичної діяльності та їхньою успішністю в допризовній підготовці, а також готовністю до служби в ЗСУ [39, с. 7].

Науковець розуміє військово-патріотичну діяльність як «... активність особистості, що спрямована на забезпечення високої військової могутності і безпеки держави. Це високо усвідомлена діяльністю людини, яка за допомогою будь-яких військових засобів, активної суспільно вагомої діяльності сприяє зростанню обороноздатності держави, її військової могутності» [39, с. 14].

В. Шевченко розглядає готовність до військово-патріотичного виховання в п'яти аспектах:

1. Загальна військово-патріотична готовність, яка повинна бути на базі закладів загальної середньої освіти. Характерними її ознаками є високий рівень зацікавлення до військової справи, армії, минулого України, потреба у фізичному вдосконаленні і зростанні.

2. Готовність до засвоєння початкових військових знань, навичок і вмінь з допризовної підготовки в старших класах. Тут важливою є загальна військово-патріотична готовність та певні початкові військові вміння і знання, які необхідні для вивчення курсу допризовної підготовки в старших класах.

3. Готовність до строкової військової служби в різних державних формуваннях України. Відповідно до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» в старшокласників повинна бути добре розвинена воляова сфера, здатність до саморегуляції.

4. Готовність до військової служби в ЗСУ.

5. Готовність до військово-патріотичної діяльності в екстремальних умовах життєдіяльності [39, с. 25–26].

Науковець зазначає, що другий і третій аспект є характерними для старшокласників.

Цінними є розроблені В. Шевченком практичні рекомендації щодо вдосконалення підготовки майбутніх викладачів до допризовної підготовки. Вони спрямовані на підвищення ефективності військово-патріотичного виховання та формування в учнівської молоді необхідних компетенцій для майбутньої військової служби [39].

Р. Проць досліджено проблему військово-патріотичного виховання молоді засобами фізичної культури і спорту на засадах етнопедагогіки шляхом авторської розробки змісту та впровадження до процесу допризовної підготовки юнаків спеціальної моделі формування психофізіологічної готовності до захисту Вітчизни як основного критерію вихованості в процесі військово-патріотичного виховання. Дослідником визначено, обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-педагогічні умови, які на основі етнопедагогічного підходу сприяють упровадженню досвіду козацької педагогіки в систему військово-патріотичного виховання: засвоєння світоглядно-ментальної основи й елементів бойових мистецтв України в процесі допризовної підготовки як завершального етапу військово-патріотичного виховання в умовах закладу загальної середньої освіти [30].

У статті В. Шинкаренка «Військово-патріотичне виховання старшокласників в закладах загальної середньої освіти» зазначено, що військово-патріотичне виховання старшокласників орієнтоване на формування глибокої патріотичної свідомості, на ідеї служіння Вітчизні, поваги до своєї країни, збереження і примноження славних патріотичних традицій.

В. Шинкаренко слушно зазначає, що нині військово-патріотичне виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти є найактуальнішим. Конкретизовано мету роботи закладів загальної середньої освіти з військово-патріотичного виховання, а саме: довести до старшокласників розуміння величі духовної краси, героїзму, шляхетності, відданості високим ідеалам і на цій основі утвердити почуття самоповаги й великої відповідальності за все, що вона робить зараз і що вона має зробити в майбутньому. Виявлено, що для ефективної організації військово-патріотичного виховання в закладах

загальної середньої освіти спочатку необхідно створити інформаційну базу, на основі якої буде будуватися вся подальша робота. Автором доведено, що велику роль в організації військово-патріотичної роботи відіграє співпраця з різними установами й музеями, оскільки саме вони є зберігачами й пропагандистами реліквій, що оповідають про важливі сторінки історії нашого народу. Установлено, що зміст такої роботи дозволяє розкрити причини найважливіших історичних подій, проаналізувати грандіозні масштаби великих битв, творчі задуми наших гетьманів, змалювати образи героїв, їхні подвиги.

Пристаємо до думки В. Шинкаренка, що за допомогою засобів інформаційно-комунікаційних технологій і великої підготовчої роботи вчителя, використовуючи музику й кінокадри, художнє та світлове оформлення, інсценування, монтаж, пісні, послугуючись реліквіями, документами, творами літератури та мистецтва, можна певною мірою показати наступність поколінь, героїчні подвиги минулого й сьогодення [40, с. 40].

У контексті нашого дослідження цінною є дисертаційне дослідження М. Ковби «Військово-патріотичне виховання старшокласників в системі освіти України (перша чверть ХХІ століття)». Науковцем визначено й узагальнено теоретико-методичні засади військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.). Установлено, що основними передумовами військово-патріотичного виховання старшокласників були політичні зміни (створення умов для розвитку військово-патріотичного виховання; запровадження принципів формування національної свідомості; нові концептуальні підходи до військово-патріотичного виховання; потреба у формуванні готовності молоді до захисту Батьківщини); економічні (потреба у фінансуванні програм національно-патріотичного виховання та військово-патріотичного виховання молоді); обмеженість (ускладнення реалізації програм військово-патріотичного виховання); адаптація освітніх програм до підготовки молоді до служби в ЗСУ та інших силових структурах; соціокультурні (відродження національної культури та історичної пам'яті; вплив соціальних змін, пов'язаних з глобалізацією й інформаційними технологіями; адаптація підходів до виховання включно з використанням інновацій для популяризації військово-патріотичних цінностей [16, с. 150–151].

М. Ковба на основі історичного, правового, дидактичного критеріїв розробив періодизацію військово-патріотичного виховання старшокласників, яка включає три етапи:

I етап (2002–2014 рр.) – інформаційні зміни й підходи до теоретичної бази військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України; II етап (2014–2022 рр.) – активізація та спрямування військово-патріотичного виховання старшокласників на захист власної держави; III етап (2022–2024 рр.) – розвиток військово-патріотичного виховання в умовах активної фази російсько-української війни та інтеграція військових цінностей у систему патріотичного виховання молоді [16, с. 5].

Викликає науковий інтерес охарактеризований М. Ковбою змістовий компонент військово-патріотичного виховання молоді, який на першому етапі позначався вивченням окремих складових військової підготовки як основного джерела здобуття й поширення. На другому етапі визначено зміну пріоритетів і потреб у військово-патріотичному вихованні, посилення уваги щодо змісту програм і заходів, спрямованих на національну безпеку й оборону. На третьому етапі означено інституціоналізацію військово-патріотичного виховання, зміну назви й суті навчального комплексу «Захист Вітчизни» на «Захист України», інтеграцію військово-патріотичного виховання в освітній процес навчальних предметів старшої школи, упровадження інноваційних технологій і медіаресурсів [16, с. 5].

Уважаємо цінними окреслені М. Ковбою сильні і слабкі сторони військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України.

До сильних сторін дослідник відносить відданість своїй державі, акцент на військово-патріотичне виховання в умовах війни; пріоритетність масових форм; використання спільних занять і вебінарів; підтримка з боку державних, місцевих і громадських організацій.

Слабкими сторонами військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти є відсутність цілісного підходу; низький рівень фінансування;

відсутність окремих нормативно-правових документів тощо [16, с. 6].

Вартими уваги є розкриті М. Ковбою перспективні тенденції військово-патріотичного виховання молоді на сучасному етапі: по-перше, стратегічність як запорука ефективності військово-патріотичного виховання молоді; по-друге, виклики у сфері безпеки й військово-патріотичному вихованні молоді; по-третє, інтеграція військово-патріотичного виховання в освітній процес закладів загальної середньої освіти та профільної школи, що охоплює не лише теоретичні знання, а й практичні навички впровадження інноваційних технологій і медіаресурсів у військово-патріотичне виховання старшокласників, які забезпечують доступ до інформації та ресурсів, які сприяють формуванню патріотичних цінностей, зокрема застосування цифрових технологій (онлайн-, відеоуроків, онлайн-ігор, вебінарів, віртуальних екскурсій тощо) [16, с. 7].

Інститут проблем виховання НАПН України системно здійснює дослідження проблеми військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Науковці О. Остапенко, М. Зубалій, М. Тимчик у методичному посібнику «Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти» визначили й обґрунтували сутність і зміст формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни; здійснили аналіз освітнього середовища з формування в старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни; обґрунтували зміст, форми і методи формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни згідно з положеннями реформи «Нова українська школа»; визначили, теоретично обґрунтували педагогічні умови формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни в процесі фізкультурно-масової роботи; обґрунтували методики формування в старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни.

Науковий інтерес становить розроблена дослідниками структурно-функціональна модель формування в старшокласників готовності до військової служби й захисту Вітчизни, яка складається з п'яти блоків: I блок – цільовий; II блок – концептуальний; III блок – прогностичний; IV блок – формувальний; V блок – результативний.

У цільовому блоці (I блок) структурно-функціональної моделі формування в старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни визначено цілі і завдання формування в старшокласників готовності до військової служби й захисту Вітчизни в соціальному й концептуальному вимірах. Так, метою вищезазначеної структурно-функціональної моделі є формування в старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни [27, с. 80].

У концептуальному блоці (II блок) структурно-функціональної моделі формування в старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни визначені *методологічні підходи* (системний, комплексний, середовищний, особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний); *принципи*: загальнодидактичні: цілеспрямованості; інтегрованості; неперервності; послідовності; варіативності; виховні: національної спрямованості; гуманізації виховного процесу; самоактивності й саморегуляції; полікультурності; соціальної відповідальності); *методичні принципи*: науковості; свідомості; активності; наочності; специфічні: легітимності; демократизації освітньо-виховного процесу; стратегічної цілісності; багатоаспектності; систематичності; доступності й індивідуальності; динамічності [27, с. 80].

У прогностичному блоці (III блок) структурно-функціональної моделі формування в старшокласників готовності до військової служби й захисту Вітчизни визначені та функціонально пов'язані між собою компоненти готовності старшокласників до військової служби й захисту Вітчизни: *когнітивний* – усвідомлення готовності до військової служби та захисту Вітчизни як важливої складової життєдіяльності; розуміння важливості стану готовності особистості до військової служби й захисту Вітчизни на противагу стану неготовності до військової служби та захисту Вітчизни; знання історії українського війська, розуміння його ролі у відстоюванні ідеалів свободи, державності, незалежності й територіальної цілісності України; *емоційно-ціннісний* – інтерес до діяльності, спрямованої

на підготовку до військової служби та захисту Вітчизни; радісне переживання в процесі діяльності, спрямованої на підготовку до військової служби й захисту Вітчизни; бажання брати участь у різних формах військово-оборонної діяльності; *мотиваційний* критерій (компонент довільного імпульсу) – готовність до військової служби та захисту Вітчизни як морально-етична мотивація особистості до виконання військового обов'язку; прагнення до самовдосконалення в процесі діяльності, спрямованої на підготовку до військової служби й захисту Вітчизни; вольове прагнення брати участь у різних формах діяльності, спрямованої на підготовку до військової служби та захисту Вітчизни; *діяльнісно-практичний* критерій – активність у проведенні пошукової роботи в процесі вивчення предмета «Захист Вітчизни», опанування історії України, становлення Збройних Сил України; прояв поважного ставлення до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників АТО, дітей війни; активна участь у туристських походах, змаганнях з військово-прикладних і військово-патріотичних спортивних іграх «Хортинг-Патріот», «Сокіл» («Джура») та інших [27, с. 87–88].

Формувальний блок (IV блок) структурно-функціональної моделі визначався чотирма етапами організації підготовки старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни. Відповідно до визначених у структурно-функціональній моделі формування в старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни (пошукового, діагностично-прогностичного, апробаційного та результативно-підсумкового етапу) представлено реалізацію методики через проходження зазначених етапів організації підготовки старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни. Відображено *методи* формування в старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни: формування свідомості й ціннісних орієнтацій; популяризація суспільної поведінки (позитивного досвіду); стимулювання діяльності й поведінки; контролю й аналізу ефективності виховання; *форми*: заняття з предмета «Захист України», у гуртках військово-патріотичного спрямування та секціях; змагання з військово-прикладних видів спорту й військово-патріотичних спортивних ігор «Хортинг-Патріот», «Сокіл» («Джура»); *засоби*: матеріально-технічне забезпечення й обладнання; *педагогічні умови*: формування знань з історії рідної школи, місцевості, історії України, Збройних Сил України; обізнаності з формами військово-патріотичної роботи; усвідомлення змісту поняття «готовність до захисту Вітчизни»; широке застосування ігрового та змагального методів і створення ситуації успіху з метою отримання старшокласниками позитивного переживання в процесі підготовки себе до військової служби та захисту Вітчизни.

Результативний блок (V блок) структурно-функціональної моделі формування в старшокласників готовності до військової служби й захисту Вітчизни передбачає позитивну динаміку готовності старшокласників до військової служби та захисту Вітчизни [27, с. 80].

У методичних рекомендаціях «Форми і методи формування в учнів готовності до захисту Вітчизни» (автори: М. Зубалій (ред.), О. Остапенко, М. Тимчик) розкрито основні форми і методи, їхні сутнісні класифікації й умови підвищення ефективності військово-патріотичної діяльності з формування в старшокласників готовності до військової служби в складних умовах. Науковці з огляду на здійснений аналіз передового педагогічного досвіду закладів загальної середньої освіти та дані експериментальних досліджень розробили практичні рекомендації щодо поліпшення військово-патріотичної діяльності з формування в допризовної молоді готовності до захисту Вітчизни. Під час обґрунтування форм і методів формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни та підвищення її ефективності автори виходили із сучасних наукових даних, що містяться в теорії і методиці виховання [12].

Б. Шаповалов та З. Діхтяренко в методичному посібнику «Методичний інструментарій формування у старшокласників готовності до захисту України» [38] обґрунтували необхідність запровадження нових підходів до складного педагогічного процесу – формування готовності старшокласників до захисту Вітчизни в контексті положень реформи «Нова українська школа». Авторами уточнено сутність понять «безпека»,

«екстремальна ситуація». «готовність до захисту Вітчизни». Науковці розглядають поняття «формування готовності старшокласників до захисту Вітчизни» як психолого-педагогічний процес, спрямований на зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнівської молоді, озброєння її знаннями, уміннями, навичками, необхідними для успішного захисту Вітчизни в екстремальних ситуаціях.

Б. Шаповалов, З. Діхтяренко визначили, теоретично обґрунтували та апробували педагогічні умови формування в старшокласників готовності до військової служби та захисту Вітчизни, а саме: формування в старшокласників усвідомлення готовності до військової служби й захисту Вітчизни як важливої складової життєдіяльності, розуміння важливості стану готовності до військової служби та захисту Вітчизни на протигагу стану неготовності до військової служби й захисту Вітчизни; широке застосування ігрового та змагального методів і створення ситуації успіху; застосування методів і прийомів, стимулювання, мотивування й заохочення з метою формування в старшокласників прагнення до самовдосконалення в процесі підготовки до військової служби та захисту Вітчизни.

Науковцями також розглядається роль та місце в процесі формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни військово-патріотичних і спортивних ігор. У ролі інструментів формування в учнів старших класів готовності до захисту Вітчизни пропонується сучасна українська професійно-прикладна психолого-педагогічна система – поліцейський хортинг та український національний вид спорту – хортинг [38].

Колектив науковців О. Остапенко, К. Журба, М. Зубалій, І. Кузора, М. Тимчик, Н. Касіч, Д. Бінецький у навчально-методичному посібнику «Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації» уточнили сутність поняття «військово-патріотичне виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації» як систему методичних підходів, педагогічних цілей, форм, методів, способів і прийомів, виконання яких забезпечує особистість від впливу агресивного інформаційного середовища та забезпечує формування в підростаючої особистості високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, готовності до захисту України зі зброєю в руках, розвиток мотивації здобувати військові професії та проходити службу в Збройних Силах України. Дослідниками визначено критерії військово-патріотичного вихованості старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: когнітивний, емоційно-ціннісний, мотиваційний (компонент довільного імпульсу), діяльнісно-практичний з відповідними показниками. За допомогою вищезазначених критеріїв визначено стан військово-патріотичної вихованості старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації. Науковці створили методики військово-патріотичного виховання молодших і старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності і фізкультурно-масової роботи; визначили ефективність військово-патріотичного виховання молодших і старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої і фізкультурно-масової роботи [4].

У період 2021–2022 рр. було здійснено експериментальне дослідження моніторингового характеру, проведене науковцями Інституту проблем виховання НАПН України (О. Остапенко, М. Тимчик, М. Зубалій, К. Журба, Д. Бінецький, Н. Касіч, І. Кузора).

Результати анкетування в межах вищезазначеного дослідження засвідчили, що ступінь усвідомлення старшокласниками цінності поняття «військово-патріотичне виховання як важлива складова життєдіяльності людини» виражений такими показниками: високим рівне – 12,9 % (10 кл.), 12,8 % (11 кл.); середнім рівнем – 21,0 % (10 кл.); 20,0 % (11 кл.); низьким рівне – 66,1% (10 кл.), 67,2 % (11 кл.).

Опитування щодо ставлення старшокласників до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти показало, що учні надають перевагу ігровим, практично орієнтованим формам роботи з військово-патріотичного виховання, зокрема участі в заходах організації «Пласт» (42 %), змаганнях з військово-прикладних видів спорту (37 %).

Опитування старшокласників щодо мотивів відвідування уроків предмета «Захист України» показало, що 61,9 % старшокласників 10–11 класів відвідують ці уроки, керуючись

мотивами, які не відносяться до самовдосконалення (поспілкуватися з товаришами, отримати оцінку, уникнути неприємності від учителя). І тільки 40,6 % старшокласників 10–11 класів мотивовані щодо підготовки до служби в ЗСУ.

Також анкетування показало, що ставлення старшокласників до військово-патріотичної діяльності засвідчене такими показниками: позитивно-дійове ставлення – 15,9 % (10 кл.), 16,3 % (11 кл.); ситуативне ставлення – 28,7 % (10 кл.), 26,4 % (11 кл.); невизначене або негативне ставлення – 55,4 % (10 кл.), 57,3 % (11 кл.) [4, с. 22–24].

Науковці М. Тимчик, О. Остапенко, Б. Бінецький, Н. Касіч у методичних рекомендаціях «Методика військово-патріотичного виховання учнів в закладах загальної середньої освіти» визначили й систематизували зміст та організаційні форми військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти; розробили методику військово-патріотичного виховання молодших підлітків у процесі військово-спортивних ігор і методику військово-патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності. Автори методичних рекомендацій визначили ефективність застосування в закладах загальної середньої освіти змісту, форм і методів військово-патріотичного виховання в молодших і старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор та фізкультурно-оздоровчої діяльності; створили авторську програму з військово-патріотичного виховання учнів 3–4 класів закладів загальної середньої освіти [21].

Колективом науковців Інституту проблем виховання НАПН України 2023 року було розроблено стратегічні напрями військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України.

Актуальність розроблення означених стратегічних напрямів зумовлюється недостатнім рівнем сучасного стану військово-патріотичного виховання підростаючого покоління, оскільки спостерігається порушення цілісності й наступності в організації патріотичного і військово-патріотичного виховання, різновекторність виховних впливів і неузгодженість дій різних суб'єктів виховання (закладів освіти, сім'ї, дитячих і молодіжних об'єднань, культури та спорту) щодо створення сприятливого середовища для військово-патріотичного виховання молоді; не досить дієвий методичний рівень військово-патріотичного виховання.

У стратегічних напрямках військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України розкрито пріоритети військово-патріотичного виховання дітей і молоді в умовах російсько-української війни та в повоєнний час. Висвітлено основні виклики воєнного стану та повоєнного відновлення країни: інституційні, інфраструктурні, соціокультурні й виховні. Наголошується на організаційно-правових засадах військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Визначено ключові способи виховання патріотизму в дітей і молоді.

Стратегічні напрями військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України є «інструментом ефективного використання освітніх ресурсів для підвищення рівня військово-патріотичної вихованості дітей і молоді в умовах збройної агресії російської федерації; підвищення рівня готовності молоді до служби в Збройних Силах України, Національній гвардії країни, інших бойових формуваннях із захисту України; забезпечення дітей та молоді від наслідків бойових дій і ворожого виховного впливу» [2, с. 61].

У статті «Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовані позиції» (І. Бех, Л. Канішевська, Р. Малиношевський) визначено ключові способи виховання патріотизму дітей і молоді: духовну ідентифікацію; сприйняття історичної постаті чи сучасника як взірця; долучення зростаючої особистості до спільних патріотично орієнтованих справ зі своїми ровесниками; духовну рефлексію; доцільну самостійність; внутрішній ціннісний потенціал військово-патріотичного діяння; виховання впевненості у своєму військово-патріотичному діянні [1, с. 6].

Визначено компоненти військово-патріотичного виховання учнівської молоді: готовність до захисту України («ціннісно-мотиваційна, свідомо й операційно-практична

готовність до військово-патріотичної діяльності»); формування оборонної свідомості, складовими якої є формування національно-культурної ідентичності, збереження та захист духовних і моральних цінностей українського народу, його суверенітету й територіальної цілісності України [1, с. 3].

Науковці Л. Канішевська, В. Рагозіна провели Всеукраїнське опитування старшокласників і вчителів щодо військово-патріотичного виховання в умовах освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Це дозволило їм з'ясувати: рівень усвідомленості старшокласниками зв'язку подій історичного минулого України з її сьогоденням і майбутнім як незалежної держави, визначення їхнього бажання пов'язувати своє життя з Україною та працювати для її розвитку й становлення; ефективність змісту і форм військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти, їхню відповідність соціальному замовленню й запитам молодих людей; наявність у старшокласників чіткої позиції щодо патріотизму і його виявлення в сьогоденні, ставлення до виконання свого обов'язку як громадянина держави щодо її захисту, можливості самооцінки старшокласниками власної активності й необхідності цілеспрямованих і поступальних кроків щодо цього вже зараз; наявність конкретних дій старшокласників на шляху моральної і фізичної підготовки до захисту України в майбутньому [32].

Результати опитування виявили проблеми, що потребують осмислення та окреслюють освітнім закладам перспективи переформатування їхньої діяльності й урахування соціального замовлення (детально результати Всеукраїнського опитування та рекомендації висвітлено в підрозділі 1.4).

М. Тимчик, Н. Касіч у статті «Технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників» виокремлюють основні завдання прикладної фізичної підготовки в контексті заявленої проблеми: а) підвищення рівнів фізичної підготовленості старшокласників, фізичного розвитку й утвердження їхнього здорового способу життя з урахуванням принципів військово-патріотичного виховання; б) загартування організму старшокласників і підвищення його стійкості до впливу несприятливих факторів, наближених до бойової діяльності; в) створення умов для патріотичного і військово-патріотичного виховання учнів 10–11-х класів; г) залучення школярів до інтелектуальних змагань у процесі прикладної фізичної підготовки за військово-патріотичною тематикою; д) оволодіння на уроках фізичної культури і предмета «Захист України» вміннями й навичками рукопашного бою, подолання перешкод, плавання в обмундируванні, керування дроном, надання першої медичної допомоги; є) виховання морально-вольових якостей (цілеспрямованості, упевненості в собі, стійкості, рішучості, самовладання, наполегливості, дисциплінованості та інших); ж) проведення занять з військово-прикладної, фізичної підготовки в процесі занять фізичною культурою і «Захисту України» [34, с. 242].

Забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти можливе за умови: заохочення старшокласників до регулярних занять фізичною культурою і спортом; фізкультурно-масової роботи, спортивних змагань з військово-патріотичної тематики; сприяння фізичній підготовці учнів та формування в них здорового способу життя з урахуванням принципів військово-патріотичного виховання; проведення конкурсів, квестів, флешмобів, акцій, посилення участі у творчих проєктах, спрямованих на розвиток компетентностей у сфері безпеки й оборони з елементами допризовної військової освіти, що підвищують престиж військової служби, спонукають до професійного самовизначення у сфері захисту, безпеки та оборони України; залучення старшокласників до позаурочної діяльності для набуття додаткових практичних умінь і навичок у сфері безпеки й оборони, удосконалення фізичної підготовки; сприяння підвищенню престижу військової служби, військової професійної орієнтації; практикування проведення зустрічей старшокласників з ветеранами російсько-української війни та АТО/ООС, відомими спортсменами, волонтерами; проведення на рівні закладу загальної середньої освіти військово-патріотичних ігор, які допомагають старшокласникам відчувати атмосферу військової служби, розвивають командний дух та

сприяють формуванню лідерських якостей, компетентностей у сфері безпеки й оборони; активізації практики волонтерської роботи, спрямованої на підтримку ЗСУ [13, с. 151–152]; посилення уваги старшокласників до участі у Всеукраїнській військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура»); Всеукраїнському (Міжнародному) зборі-змаганні юних рятівників «Школа безпеки»; Міжнародній історико-патріотичній, військово-спортивній грі «Checkpoint»; Всеукраїнському фізкультурно-патріотичному фестивалі школярів України «Козацький гарт»; Всеукраїнській грі-випробуванні «Котигорошко»; Всеукраїнській дитячій спортивній грі «Старти надій»; військово-спортивних змаганнях «Нумо, хлопці-козаки»; Військовому семиборстві; Національній дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Хортинг-Патріот» [2].

Відтак аналіз наукових досліджень з проблеми військово-патріотичного виховання учнівської молоді дає змогу стверджувати, що нині існує значний масив досліджень з означеної проблеми. Водночас зазначимо, що системного дослідження потребують теоретико-методологічні аспекти проблеми військово-патріотичного виховання учнівської молоді в умовах воєнного стану.

Методологічні підходи і принципи військово-патріотичного виховання учнівської молоді

Досягнення цілей військово-патріотичного виховання дітей і молоді вимагає сучасних наукових підходів: системного, особистісно зорієнтованого, аксіологічного, компетентнісного, діяльнісного, інтегрованого.

Репрезентуємо результати в таблиці 2.

Таблиця 2

Методологічні підходи до військово-патріотичного виховання старшокласників

<i>Назва підходу</i>	<i>Суть підходу</i>
1	2
<i>системний</i>	цілісність та інтегрованість освітнього й виховного процесу; єдність і взаємообумовленість теорії і практики; виховних впливів і саморозвитку особистості впродовж життя; узгоджене об'єднання зусиль усіх суб'єктів військово-патріотичного виховання
<i>особистісно зорієнтований</i>	урахування інтересів учнівської молоді, їхніх вікових особливостей, здібностей, можливостей, прав. Через ланцюжок «людина – народ – нація – держава» здійснюється реалізація перспективної і демократичної моделі військово-патріотичного виховання учнівської молоді, цінності кожної людини, що складає людський капітал, орієнтований на престиж захисника України, військовослужбовців
<i>аксіологічний</i>	формування в учнівської молоді почуття патріотизму як любові до України, народу й державності. У сходженні зростаючої особистості до цього почуття вона повинна набути таких цінностей, як вірність, альтруїзм, справедливість, жертвовність тощо
<i>компетентнісний</i>	використання отриманих знань у вирішенні конкретних практичних завдань, які стосуються захисту, виживання у надзвичайних ситуаціях, домедичної допомоги, життєстійкості в мирний і воєнний час. Означений підхід дає змогу виробити в учнів певний досвід, що дозволяє вміло діяти в нестандартних ситуаціях [2, с. 10].
<i>діяльнісний</i>	формування особистості громадянина-патріота є інтенсивнішим, якщо він виявляє прагнення до активної військово-патріотичної діяльності; бере активну участь у військово-патріотичній діяльності, де апробовуються на практиці патріотичні цінності

1	2
<i>інтегрований</i>	широке й багатомірне акумулювання розрізнених предметних знань учнів старших класів. Посилення міжпредметних зв'язків під час вивчення предмета «Захист України», зокрема: історії України – вивчення історії розвитку українського війська; правознавства – основ міжнародного гуманітарного права; географії – основ військової топографії; хімії і біології – основ цивільного захисту населення; фізики і математики – балістики, оптики, аеродинаміки, тригонометрії, теорії ймовірності і статистики, лінійної алгебри; біології – домедичної допомоги; фізичної культури – стройової і фізичної підготовки [14; с. 235].

Реалізованість дослідження забезпечується сукупністю принципів: дерусифікації, збереження національної ідентичності, національної спрямованості, гуманізації виховного процесу, консолідації, конструктивного лідерства, неперервності й наступності, інтегрованості, особистісного саморуху, культуровідповідності, педагогічної компетентності, виховного оптимізму, соціальної гармонії.

Потракуємо зміст кожного з них та узагальнимо означену інформацію в таблиці 3.

Таблиця 3

Принципи військово-патріотичного виховання старшокласників

Назва принципу	Суть принципу
<i>дерусифікації</i>	активно-діяльнісне заперечення російської культурно-мовленнєвої експансії, національної асиміляції, потуг знищення національного генофонду й державності. Натомість передбачається культивування в молоді україноцентованого способу світоставлення, мислення й діяння як готовності захищати Україну [2, с. 10]
<i>збереження національної ідентичності</i>	готовність до захисту України, її державного устрою
<i>національної спрямованості</i>	повага до державних символів України, виховання любові до рідної землі, Батьківщини, українського народу, шанобливе ставлення до його культури;
<i>гуманізації виховного процесу</i>	здійснення військово-патріотичного виховання старшокласників на основі моральних цінностей, концентрацію на зростаючій особистості як вищій цінності, урахування її вікових та індивідуальних особливостей і здібностей
<i>консолідації</i>	об'єднання та згуртування заради перемоги над супротивником, зміцнення спільного супротиву ворожим впливам
<i>конструктивного лідерства</i>	утілення активної громадянської позиції, виявлення ініціативності, цілеспрямованості, наполегливості у вирішенні завдань, зацікавленість у досягненні результатів, здатність брати на себе відповідальність та згуртовувати інших до командної роботи
<i>неперервності й наступності</i>	передача з покоління в покоління досвіду засвоєння національних цінностей, які є базисом військово-патріотичного виховання та розвитку зростаючої особистості [2]
<i>інтегрованості</i>	комплексний характер військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, що реалізується через міжпредметні зв'язки курсів «Захист України», «Фізична культура», «Історія України», «Природничі науки»
<i>особистісного саморуху</i>	виховання в зростаючій особистості самостійності,

	самодостатності, критичності й самокритичності, здатності допомогти собі та іншим у різних ситуаціях, почуття відповідальності за прийняті рішення [26, с. 199–201]
<i>культуровідповідності</i>	здійснення військово-патріотичного виховання старшокласників з опорою на культуру, історію і мову українського народу; їхнє культурне становлення
<i>педагогічної компетентності</i>	доцільне використання педагогічних форм, методів, добір відповідного змісту в процесі військово-патріотичного виховання
<i>виховного оптимізму</i>	віра в сили і здібності вихованця, його здатність досягати високих результатів
<i>соціальної гармонії</i>	узгодження змісту й методів військово-патріотичного виховання з реальними соціально-економічними умовами, воєнною ситуацією в Україні, у якій розгортається освітньо-виховний процес [2, с. 11].

Форми і методи військово-патріотичного виховання старшокласників

Організація військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти передбачає використання різноманітних форм і методів.

Методи військово-патріотичного виховання – це «... сукупність способів здійснення взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованої на розв'язання завдань формування в дітей та молоді готовності до захисту України, розвитку в них мотивації на проходження служби у Збройних Силах України, набуття компетентностей у сфері безпеки і оборони» [24, с. 246].

У таблиці 4 представлено узагальнену інформацію про методи військово-патріотичного виховання старшокласників, викладену в працях сучасних науковців і педагогів.

Таблиця 4

Методи військово-патріотичного виховання старшокласників у працях сучасних науковців та педагогів

№ з/п	Автор	Методи військово-патріотичного виховання
1	2	3
1.	Е. Бородай	1) формування патріотичної відомості, поглядів і переконань: розповідь, бесіда, лекція, диспут, приклад, переконання, громадська думка з основою на принципі єдності свідомості та діяльності; 2) організації військово-патріотичної діяльності та формування особистого досвіду поведінки молоді: педагогічна вимога, доручення, вправи, привчання, організація виховних ситуацій; 3) стимулювання і мотивації військово-патріотичної діяльності й поведінки: змагання, заохочення, примус та перспективи; 4) самовиховання та самопідготовки молоді до військової служби: самозобов'язання, самопереконавання, самостійні вправи, самоспостереження, самоконтроль, самозвіт.
2.	О. Остапенко, М. Тимчик, М. Зубалій, К. Журба, Д. Бінецький, Н. Касіч,	1) ігровий, змагальний, проблемний, дослідницький, тренінгів, фізкультурно-оздоровчий, групових дискусій; 2) бесіди, дискусії, переконання, роз'яснення, метод відкритості, доручення, інтелектуальні ігри, змагання, уподібнення та особистий приклад, метод педагогічної вимоги, заохочення, вправляння у поведінці, переконання, дотримання режиму,

1	2	3
	І. Кузора	створення ситуації успіху тощо.
3.	Т. Пантук О. Невмержицька	1) формування патріотичної свідомості особистості – роз'яснення, пояснення, інструктаж, бесіда, лекція, диспут, метод прикладу (таким прикладом може бути сам вихователь, а також національні герої, борці за свободу і незалежність України, прості люди, які в екстремальних умовах виявили героїзм та звитягу тощо); 2) формування досвіду поведінки у процесі військово-патріотичної діяльності – вправляння, привчання, тренування, педагогічна вимога, доручення, громадська думка, створення виховуючих ситуацій тощо; 3) стимулювання військово-патріотичної діяльності – змагання, гра, заохочення та покарання; 4) контролю та аналізу ефективності військово-патріотичного виховання – педагогічне спостереження, бесіда, опитування, створення виховуючих ситуацій тощо.
4.	Б. Шаповалов З. Діхтяренко	1) універсальний (лекція, дискусія, бесіда); 2) спеціальний, специфічний (переконання, стимулювання, особистий приклад, самопідготовка).
5.	А. Афанасьєв	1) безпосереднього виховного впливу (переконання, особистий приклад, заохочення); 2) опосередкованого виховного впливу (використання виховних аспектів занять із захисту Вітчизни, фізичного виховання, історії України тощо, ритуалів і символів, інших видів повсякденної діяльності); 3) самовиховання (самопізнання, самооцінку, самоусвідомлення, самонаказ, самоаналіз, самоконтроль, самоорганізацію життя тощо); 4) контролю та аналізу ефективності процесу військово-патріотичного виховання (педагогічне спостереження, опитування, аналіз результатів виховної діяльності, створення ситуацій для вивчення поведінки вихованців тощо).

Уважаємо цінними окреслені Т. Ципан дві групи форм військово-патріотичного виховання старшокласників (І група – форми роботи, які організовуються класним керівником, педагогом-організатором, заступником директора з виховної роботи під час позаурочної діяльності; ІІ група – форми роботи, які організовують учителі навчальних предметів «Захист України», фізична культура, заступник директора з виховної роботи) [37, с. 227–228].

До першої групи форм відносимо такі: тематичні виховні години; години-роздуми («Не забудемо Бучу, Ірпінь, Гостомель, Маріуполь, Херсон, Ізюм ...», «Вони живуть і житимуть навіки в серцях», «Ми є народ якого не здолати» тощо); уроки мужності й пам'яті («Уклін живим, загиблим – слава!», «Земляки – герої України», «Герої сучасності серед нас: нинішні захисники України» тощо); дебати; дискусії («Патріотизм – мода чи відданість нації?» «Як проявляється справжній патріотизм», «Мій ідеал громадянина-патріота України» тощо); проектна діяльність патріотичного спрямування шляхом створення й участі у творчих проєктах «Я – патріот України», «Вірю в майбутнє твоє, Україно!», «Моя країна – Україна», «Герої поруч нас»; дослідницьких «Україна – країна нескорених», «Україна на планеті Земля»; інформаційних «Герої російсько-української війни», практико-зорієнтованих «ЗСУ потребують твоєї підтримки», «Запали свічку пам'яті» тощо; заходи, присвячені героїчним подвигам українських воїнів, боротьбі за територіальну цілісність і незалежність України: до

Дня пам'яті Героїв Крут, Дня Героїв Небесної Сотні, Дня пам'яті загиблих захисників України, Дня українського добровольця, Дня захисника України, Дня Гідності і Свободи; патріотичні вебквести («Україна – країна нескорених», «Вони для нас виборюють життя» тощо); ігри-квести («Ми – українці: честь і слава незламних», «Горде ім'я – українець» тощо); флешакції («Майдан у серці українців», «Герої не вмирають» тощо); конкурси, фестивалі з відзначення Дня української писемності та мови тощо; зустрічі з ветеранами російсько-української війни та АТО/ООС; вікторини, конференції, екскурсії в музеї бойової слави, краєзнавчі музеї, вечори запитань і відповідей, «круглі столи», конкурси малюнків, фотографій до Дня захисника Вітчизни, Дня Збройних Сил України; волонтерська та добродійна діяльність (благодійні акції («Спільними зусиллями», «Ми разом», «З вірою в серці», «Подаруй тепло солдату»), спрямовані на підтримку захисників нашої країни, їхніх дітей і родин, медичних працівників і волонтерів, які працюють в зоні ООС; медіа-проекти (створення презентацій, відеороликів); фестиваль військово-патріотичної пісні; створення сучасної традиції вдячності українським воїнам («Завдяки тобі» тощо); демонстрація та обговорення фільмів про російсько-українську війну (наприклад, «Антитіла» (режисер В. Васянович); «20 днів у Маріуполі» (режисер М. Чернов); «Кіборги» (режисер А. Сеїтаблаєв), «Мирний – 21» (режисер А. Сеїтаблаєв); «Погані дороги» (режисер Н. Ворожбит); «Бачення метелика» (режисер М. Наконечний тощо).

До другої групи форм військово-патріотичної діяльності відносимо: уроки з навчального предмета «Захист України»; заняття в секціях з військово-прикладних видів спорту; заняття зі стройової, вогневої, тактичної підготовки під час уроків «Захист України»; організація військово-спортивних змагань зі старшокласниками; спортивні змагання з військово-прикладних видів спорту: стрільба, крос, метання гранати, силові єдиноборства, важка атлетика тощо; ознайомлення з текстом військової присяги, історією військових відзнак і нагород, почесних військових звань в різні історичні епохи; вивчення військових і патріотичних ритуалів та їхнє значення для військової служби; вивчення видів бойової техніки та зброї, історії їхнього створення, модифікаційних змін та переважних відмінностей від закордонних аналогів; вивчення правил поведінки зі зброєю, порядку розбирання, складання, зберігання й догляду за нею; ознайомлення з інформацією про цілі, строки й порядок початкової постановки юнаків на військовий облік; профорієнтаційна робота військової спрямованості з юнаками й дівчатами (розповідь про заклади освіти, у яких здійснюється підготовка фахівців військових спеціальностей) [37, с. 227]; місячник військово-патріотичного виховання; екскурсій у музеї бойової слави; проведення майстер-класів за участі ветеранів АТО/ООС, російсько-української війни й лідерів суспільної думки; військово-спортивні гуртки, військово-патріотичні клуби, військово-патріотичні ігри, які допомагають старшокласникам відчувати атмосферу військової служби, розвивають командний дух та сприяють формуванню лідерських якостей, компетентностей у сфері безпеки й оборони [2, с. 17–19]; організація військово-патріотичних змагань; тренінгів, змагань з військово-прикладних видів спорту; заняття в секціях військово-прикладних видів спорту; військово-патріотичні табори, вебінари з військово-патріотичної тематики тощо.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2023. 5(2). С. 1–7.
2. Бех І. Д., Журба К. О., Канішевська Л. В., Комаровська О. А., Литовченко О. В., Малиношевський Р. В., Морін О. Л., Окушко Т. К., Охріменко З. В., Рагозіна В. В., Рейпольська О. Д., Тимчик М. В., Толочко С. В., Харченко Н. В. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями (І. Д. Бех, Р. В. Малиношевський, ред.). Івано-Франківськ, 2023. 32 с.
3. Бородай Е. М. Класифікація методів військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*. 2020. Вип. 26. С. 25–28.
4. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник / Остапенко О. І. (Ред.), Тимчик М. В., Зубалій М. Д., Журба К. О., Бінецький Д. О., Касіч Н. П., Кузора І. В. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2022. 165 с.

5. Гуз К., Кононець Н. Військово-патріотична підготовка старшокласників у сучасному освітньому просторі. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 1. С. 77–81.
6. Гузь З. Військово-патріотична підготовка старшокласників у сучасному освітньому просторі. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 1(196), С. 77–81.
7. Журба К. О Цифровізація військово-патріотичного виховання української молоді в умовах війни. *Інноватика у вихованні*. 2023. Вип.18. С. 66–75.
8. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української та громадянської ідентичності» (у редакції від 13.12.2022 р.) <https://ips.ligazakon.net/document/t222834> (дата звернення 10.01.2023 р.).
9. Закон України «Про основи національного спротиву» (у редакції від 31 березня 2023 р.) <https://precedent.ua/1702-20/20230331> (дата звернення 25.05.2023 р.).
10. Зоря Ю. Організаційно-педагогічні засади використання інформаційно-комунікаційних технологій у патріотичному вихованні старшокласників у позакласній роботі: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2014. 280 с.
11. Зубалій М. Д., Івашковський В. В., Остапенко О. І. та ін. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі: посібник. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т проблем виховання. Київ : Паливода А. В., 2016. 231 с.
12. Зубалій М. Д. (Ред.), Остапенко О. І., Тимчик М. В. Форми і методи формування в учнів готовності до захисту Вітчизни: методичні рекомендації. Кропивницький: Імекс – ЛТД, 2019. 72 с.
13. Канішевська Л. В. До питання забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану. *Суспільство та національні інтереси: журнал*, 5(13), 2025. С. 143–154.
14. Канішевська Л. В. Науково-методичні основи військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 2023. № 27 Кн. 1. С. 233–243.
15. Кириченко О. В. Виховання старшокласників на військово-козацьких традиціях у процесі допризовної підготовки : дис. ... канд. пед. наук. Херсон, 2006. 240 с.
16. Ковба М. В. Військово-патріотичне виховання старшокласників в системі освіти України (перша чверть ХХІ століття: дис. доктора філософії. 011 Освітні, педагогічні науки; 01 Освіта/педагогіка. Дрогобич, 2024. 304 с.
17. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527 <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення 05.01. 2023 р.).
18. Кремень В. Г. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2020. № 1. С. 113–116.
19. Лазоренко С. Військово-патріотичне виховання як складова частина політики обороноздатності країни. *Олімпійський та параолімпійський спорт*. 2023. № 1. С. 21–25.
20. Лещук В. Військово-патріотичне виховання старшокласників: реалії та перспективи. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Вип. 51. С. 174–178.
21. Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації /Тимчик М. В. (ред.), Остапенко О. І., Бінецький Д. О., Касіч Н. П. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 91 с.
22. Модельна навчальна програма «Захист України. Інтегрований курс» для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти. (Наказ МОН №300 від 08.03.2024 № 1116) «Погоджено Міністерством оборони України» (Лист Міністерства оборони України від 24.04.2024. № 220/5643) <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2025/np-zakhyst-ukrayiny-modelna-navch-prohrama-intehrovany-kurs-11-04-2025.pdf>
23. Мотика С. М. Виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею: дис... канд. пед. наук. Київ, 2019. 280 с.
24. Невмержицька О. В., Пагута М. В. Військово-патріотичне виховання школярів у позаурочній діяльності. *Наукові інновації та передові технології* 2024. № 8(36). С. 1299–1307.
25. Онищук П. В. Педагогічні засади технології формування патріотичних рис у учнів шкіл, ліцеїв: дис. ... канд. пед. наук. Луцьк, 1996. 162 с.
26. Остапенко О. І. Військово-патріотичне виховання учнів закладів загальної середньої освіти в умовах ідейно-світоглядної конфронтації. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2019 р. / [За ред. І.Д. Беха, Р.В.Малиношевського]. Івано-Франківськ: НАІР, Вип. 8. 2020. С.198–203.
27. Остапенко О. І. (ред.), Зубалій М. Д., Тимчик М. В. Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти: метод. посіб. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 168 с.
28. Пантюк Т. І., Невмержицька О. В. Методи військово-патріотичного виховання старшокласників: до питання класифікації. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка»*,

Серія «Психологія», Серія «Медицина») № 7(41), 2024. С. 422–430.

29. Попович О. Національна система військово-патріотичного виховання та її розвиток у незалежній Україні: дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2006. 201 с.

30. Проць Р. О. Етнопедагогічні засади військово-патріотичного виховання молоді засобами фізичної культури і спорту: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2015. 200 с.

31. Сисоєва С. О. Війна в Україні. Рефлексія науковців Польщі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. № 1. С. 1–5.

32. Стан військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти: результати всеукраїнського опитування. Препринт (аналітичні матеріали) / Л. В. Канішевська, В. В. Рагозіна. Івано-Франківськ: «НАІР», 2024. 40 с.

33. Стратегія воєнної безпеки України (затверджена указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію воєнної безпеки України»» від 25 березня 2021 р. № 121 <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення 10.01.2023 р).

34. Тимчик М., Касіч Н. Технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Вип. 10(183), 2024. С. 241–245.

35. Томчук М.І., Шевченко В.В. Психологічні основи військово-патріотичного виховання учнів: монографія. Миколаїв: МФ НаУКМА, 1999. 124 с.

36. Христенко О. М. Військово-патріотичне виховання старшокласників у позашкільному середовищі. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2024. 18(50). С. 90–96.

37. Ціпан Т. Військово-патріотичне виховання молоді в умовах воєнного стану. *Інноватика у вихованні*. 2022. № (16). С. 223–232.

38. Шаповалов Б. Б. (Ред.), Діхтяренко З. М. Методичний інструментарій формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни: методичний посібник. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2019. 143 с.

39. Шевченко В. В. Психологічні особливості військово-патріотичного виховання учнів старшого підліткового та юнацького віку: дис. ... канд. психол. наук. Миколаїв, 1999. 187 с.

40. Шинкаренко В. Військово-патріотичне виховання старшокласників в закладах загальної середньої освіти. *Acta Pedagogica Volynienses*. 2022. № 5. С. 40–41.

Контрольні запитання

1. Які державні нормативно-правові документи визначають державну політику України щодо військово-патріотичного виховання молоді на сучасному етапі?

2. Яка основна мета військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді?

3. Охарактеризуйте основні методологічні підходи до військово-патріотичного виховання старшокласників.

4. Охарактеризуйте принципи військово-патріотичного виховання старшокласників.

5. Охарактеризуйте форми і методи військово-патріотичного виховання старшокласників.

1.2. Стан військово-патріотичного виховання старшокласників

Від 2014 року Україна переживає складний період у своєму становленні, означений порушенням її кордонів, її незалежності як суверенної держави.

2022-2025 роки – ведення повномасштабної війни росії проти України – стали особливо важким випробуванням для крани і всього українського народу, який героїчно протистоїть ворогу зі зброєю в руках і захищає свою державу і демократичні цінності, якого живить та підтримує у боротьбі національний дух і патріотизм на підґрунті власної історії, мови, самобутньої культури і традицій.

Національна ідея та її відстоювання стали сьогодні тим об'єднуючим українців вектором, що допомагає долати тяжкі випробування і рухатися вперед, перемагати на фронті і самовіддано працювати в тилу на перемогу, розвивати державність попри суворі обставини війни.

З огляду на ці процеси проблема військово-патріотичного виховання учнів постає найбільш гостро перед всією освітянською спільнотою і потребує невідкладних заходів на шляху її вирішення [11, с. 4].

Вагомими для науковців і практиків стають проведені експериментальні дослідження

моніторингового характеру в контексті проблеми військово-патріотичного виховання учнів і учнівської молоді здійснювалися в період 2021-2022 рр. Серед них: вивчення стану військово-патріотичного виховання старшокласників (О. Остапенко, М. Тимчик), виокремлення форм роботи з національно-патріотичного виховання учнів, найбільш часто застосовуваних вчителями у закладах загальної середньої освіти (Т. Скирда).

Нові виклики перед українською державою у всіх сферах її діяльності і зокрема, системою освіти, зумовлені російсько-українською війною, викликають необхідність швидкої трансформації змісту, форм і методів у роботі педагогів всіх освітніх ланок – відповідно до швидкозмінюваних ситуацій, що розгортаються зовні і усередині країни. Відповідно виникає потреба у проведенні частих моніторингових досліджень з необхідністю виявлення наявного стану у освітній сфері та виокремлення проблем, їх вивчення та вживання швидких заходів щодо їх вирішення.

У межах наукового дослідження «Організаційно-педагогічні умови та технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів загальної середньої освіти» (2023-2025 рр.) згідно завдань дослідження на весь час виконання теми впродовж жовтня-листопада 2023 року здійснено констатувальний етап експерименту, метою якого було визначити сучасний стан військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти.

На першому етапі констатувального експерименту було проведено всеукраїнське опитування учнів і вчителів. Організаторами й експертами цього дослідження були: Канішевська Л. В. – доктор педагогічних наук, професор; Рагозіна В. В. – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

В опитуванні брали участь 28 464 старшокласники і 21 665 вчителів закладів загальної середньої освіти 19-ти областей і обласних центрів України (Вінницька область і м. Вінниця; Волинська область і м. Луцьк; Дніпропетровська область і м. Дніпро; Житомирська область і м. Житомир; Закарпатська область і м. Ужгород; Запорізька область і м. Запоріжжя; Івано-Франківська область і м. Івано-Франківськ; Київська область і м. Київ; Кіровоградська область і м. Кропивницький; Львівська область і м. Львів; Одеська область і м. Одеса; Полтавська область і м. Полтава; Рівненська область і м. Рівне; Сумська область і м. Суми; Тернопільська область і м. Тернопіль; Хмельницька область і м. Хмельницький, Черкаська область і м. Черкаси; Чернівецька область і м. Чернівці; Чернігівська область і м. Чернігів).

Опитування респондентів відбувалося шляхом анкетування, при цьому комплекси стандартизованих запитань було розроблено для учнів і вчителів окремо, у цифровому форматі (на гул-диску), що було зручним для заповнення респондентами та узагальнення даних експертами.

Запитання анкет були розроблені таким чином, щоб відповіді учасників опитування допомогли виявити проблеми у змісті, організації і реалізації військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти, – з тим, щоб у найближчій перспективі намітити і реалізувати кроки щодо конструктивних змін у цій сфері. Прогнозували, що отримані результати будуть відправними для оновлення змісту і розробки оптимальних форм і методів роботи з учнями старшої школи у період військового стану – у контексті завдань військово-патріотичного виховання учнів, намічених законодавчими документами і освітніми програмами. Передбачали, що вивчення думки респондентів щодо проблеми допоможе врахувати інтереси і уподобання сучасних старшокласників під час розробки та реалізації педагогічного інструментарію на формуальному етапі дослідження.

Анкета № 1 призначалась для старшокласників, анкета № 2 – для вчителів. Учасникам було представлено мету дослідження – вивчення стану військово-патріотичного виховання учнів і учнівської молоді в умовах закладів загальної середньої освіти та плани щодо використання результатів (висвітлення результатів дослідження у педагогічній пресі, наукових збірниках, фахових виданнях України і світу; врахування результатів дослідження у розробці сучасних форм і методів роботи у цьому напрямі). Також було повідомлено про організацію дослідження на базі Інституту проблем виховання НАПН України та експертів –

виконавців наукового дослідження «Організаційно-педагогічні умови та технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів загальної середньої освіти» (2023-2025 рр.). Респонденти могли зв'язатися з експертами, що організують дослідження.

Запитання анкет були сформульовані таким чином, щоб виявити проблеми в змісті, організації й реалізації військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти, – з тим, щоб у найближчій перспективі окреслити й реалізувати кроки щодо конструктивних змін у цій сфері. Прогнозували, що отримані результати будуть відправними для оновлення змісту та розроблення оптимальних форм і методів роботи з учнями в період воєнного стану в контексті завдань військово-патріотичного виховання учнів, визначених законодавчими документами й освітніми програмами. Передбачали, що вивчення думки респондентів щодо зазначеної вище проблеми допоможе під час розроблення й реалізації педагогічного інструментарію на формувальному етапі дослідження.

Анкета № 1 призначалася для старшокласників (див. додаток Б), анкета № 2 – для вчителів (див. додаток В) [11, с. 5–6].

Результати всеукраїнського опитування старшокласників закладів загальної середньої освіти.

Висвітливо хід і результати Всеукраїнського опитування старшокласників закладів загальної середньої освіти.

Усвідомленість старшокласниками зв'язку подій історичного минулого України з її сьогоденням і майбутнім як незалежної держави.

На запитання: Чи впливає знання історичного минулого на подальше життя держави та її населення? 49,7% учнів відповіли, що історичне минуле своєї країни дуже важливе для її розвитку, а історію України необхідно вивчати і знати сучасній молоді – на противагу 8 % опитаних, які вважають це не суттєвим для життєдіяльності українців в контексті сьогодення. 42,4% опитаних старшокласників зазначили, що більш важливими є події, що відбуваються тут і зараз, а отже, історичне минуле не є суттєво важливим для цього (рис. 1.1).

Чи впливає знання історичного минулого на подальше життя держави та її населення?
28 236 відповідей

Рис. 1.1. Відповіді старшокласників щодо впливу знань про історичне минуле на розвиток держави та її народу

Незважаючи на те, що майже половина респондентів указала на важливість подій історичного минулого й сьогодення на майбутнє нашої країни та її мешканців, значний відсоток опитаних старшокласників (42,4 %) цікавиться історією нашої країни певною мірою. Це не може не хвилювати, адже громадянська позиція людини ґрунтується на міцних знаннях історії своєї країни, історично правдивих фактах. Відтак їх потрібно знати й осмислювати. [1; 11].

24,7 % учнів старшого шкільного віку зацікавлені подіями історичного минулого нашої країни та бажали б отримати відповіді на багато запитань щодо цього – отже, їхній інтерес і потяг «дійти суті» в цих питаннях потребує задоволення з боку вчителів та відповідного розроблення змісту і форматів подання інформації учням у межах уроків і позаурочної роботи, тож слід думати та шукати шляхи реалізації.

28,3 % старшокласників більше знаходяться в моменті подій в Україні та гостро їх переживають. Уважаємо, що вчителям слід звернути увагу на цей показник, як і на цифру 47,0 % – менше третини опитаних старшокласників тільки певною мірою цікавляться подіями історичного минулого нашої країни (рис. 1.2.).

Чи цікавить вас історичне минуле становлення української державності?

28 251 відповідь

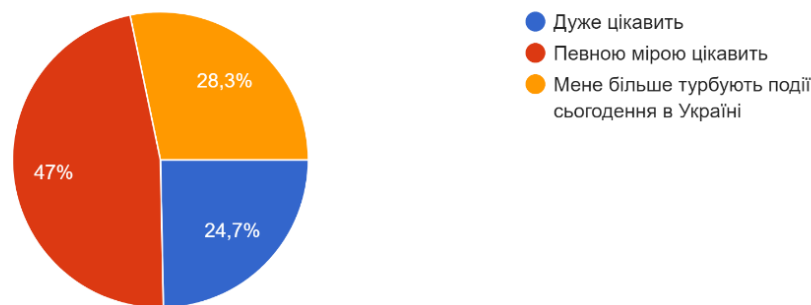

Рис. 1.2. Відповіді старшокласників щодо зацікавленості людей історичним минулим становлення української державності

Узагальнюючи дані, наведені на рис. 1.1. та рис. 1.2, з відповідями старшокласників, звернули увагу на такі показники: 47,0 % опитаних старшокласників тільки певною мірою цікавляться подіями історичного минулого нашої країни (рис. 1.2) і 42,4 % старшокласників, які зайняли проміжну позицію – «кожен сам обирає, наскільки важливе і потрібне для нього знання історичної спадщини» (рис. 1.1.). Ці дані є тривожним сигналом для освітян і всього українського суспільства, оскільки молоді люди мають усвідомлювати, що сучасне і майбутнє України залежить від прийнятих на різних рівнях рішень та подій, що сталися в її історичному минулому, а сьогодення України закладає майбутнє української держави. Важливо донести до старшокласників, що вони, як члени класу, громади, суспільства, теж є дотичними й відповідальними за рішення, що приймаються суспільством. Відтак слід стимулювати старшокласників, використовуючи інтерактивні методи і форми роботи, до здійснення пізнавальної діяльності з опрацювання навчального матеріалу з історії, української літератури, мови та інших предметів, його осмислення, проведення паралелей та формулювання висновків, що мають значення як для них, так і держави. Тоді надія, що нинішні рішення молодих людей будуть на користь своєї держави, стане зреалізованою [11, с. 7–8].

Оптимістичними є відповіді старшокласників щодо *планів на їхнє подальше життя у нашій країні чи поза нею* (рис. 1.3). 60,3 % опитаних учнів старшої школи планують пов'язувати своє майбутнє з Україною. 12 % виявили бажання спробувати влаштувати своє життя за межами нашої країни. 27,7 % респондентів не визначилися у цьому питанні – з причини наявності небезпечних ситуацій для життя, зумовлених війною в Україні (рис. 1.3).

Чи бачите ви своє майбутнє життя цілісно з Українською державою, нацією?

28 106 відповідей

Рис. 1.3. Відповіді старшокласників щодо виявлення їхнього бажання пов'язати своє життя з Україною в майбутньому

Відтак у переважній більшості сучасна молодь не є байдужою до долі України та її майбутнього, оскільки бажає жити й працювати у власній країні, укласти свої ресурси в її післявоєнний розквіт [2].

З метою виявлення розуміння сутності патріотизму старшокласниками та їхньої дієвої позиції щодо цього респондентам було запропоновано запитання: «У чому, на вашу думку, виявляється патріотизм?». Відповіді можна побачити на рис. 1.4.

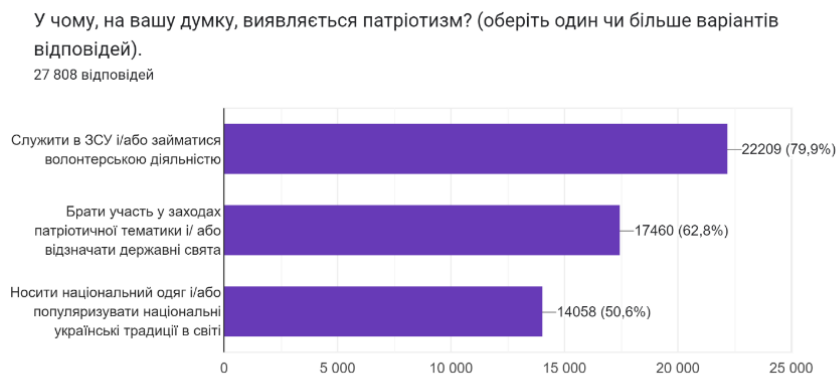

Рис. 1.4. Результати відповідей старшокласників щодо проявів патріотизму

Як бачимо, більшість респондентів (79,9 %) вважає, що патріотизм проявляється в служінні в ЗСУ і/або у волонтерській діяльності. Також учні зазначають опосередковані ознаки вияву патріотизму, а саме: брати участь у заходах патріотичної тематики і/або відзначенні державних свят (62,8 %) та носити національний одяг і/або популяризувати національні українські традиції у світі (50,6 %).

Отже, старшокласники розуміють пріоритетність вияву патріотичних почуттів нині в дії, наприклад: служити в ЗСУ та допомагати армії. Значущим постає питання щодо самопідготовки учнів до цього обов'язку (рис. 1.5).

Чи вдосконалюєте ви свій фізичний стан задля необхідності захищати Україну в майбутньому ?

27 927 відповідей

Рис. 1.5. Відповіді старшокласників щодо самопідготовки для захисту України в майбутньому

Однак, як показують результати відповідей опитаних старшокласників, тільки 40,3 % з них активізуються в цьому напрямі – займаються спортом, відвідують курси самооборони чи надання першої медичної допомоги. 34,5 % учнів старшої школи знаходяться у звичному для себе режимі фізичної підготовки (прогулянки, зарядка), а 25,2 % респондентів не приділяє цьому належної уваги [11, с. 9–10].

Тривожним сигналом став показник, що вказує на фізично підготовлених старшокласників: тільки 14 % опитаних регулярно займаються спортивною та військовою підготовкою в гуртках, 23,5 % роблять це рідко, а 62,5 % не відвідують такі гуртки (рис. 1.6).

Чи відвідуєте Ви шкільні гуртки спортивного та військово-патріотичного спрямування?

27 651 відповідь

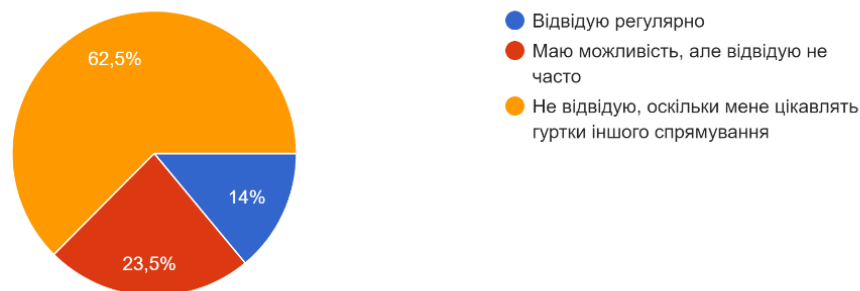

Рис. 1.6. Відповіді старшокласників щодо відвідання ними гуртків відповідного спрямування

Припускаємо, що ці дані вказують на необхідність більш рішучих дій у напрямі фізичної і військово-патріотичної підготовки старшокласників як майбутніх воїнів (на уроках фізичної культури, у відповідних гуртках, де учнів слід залучати до сучасних форм на перетині військово-патріотичного і фізичного виховання).

Ідеться також про заохочення учнів до всеукраїнських заходів військово-патріотичної тематики (зокрема, Всеукраїнської військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») та інших. Робота в цьому напрямі здійснюється на недостатньому рівні (рис. 1.7).

28 068 відповідей

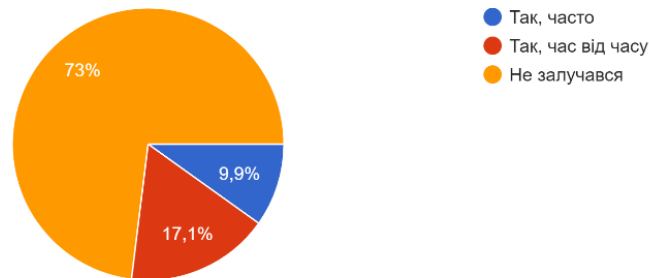

Рис. 1.7. Відповіді старшокласників щодо їхньої участі в іграх військово-патріотичної тематики

Як свідчать отримані дані, тільки 9,9 % старшокласників часто брали участь у грі «Сокіл» («Джура») та інших, 17,1 % респондентів – робили це час від часу, а 73,0 % опитаних старшокласників ніколи не долучалися до подібних ігор. Слід активізувати зусилля педагогів у цьому напрямі, показувати цінність таких заходів у вишколі молоді, мотивувати молодих людей виявляти активність, самостійність, ініціативність, наводити приклади видатних українських спортсменів, військових, які розпочинали свій життєвий шлях з участі в таких іграх тощо. Це потрібно й важливо ще з таких позицій: молодь звертає увагу на вчинки дорослих і ровесників, які демонструють вияв патріотизму та є прикладом для наслідування. У нашому сьогоденні їх чимало, і на цьому необхідно акцентувати увагу учнів у виховній роботі [11].

Результати всеукраїнського опитування свідчать, що 70,3 % старшокласників разом з дорослими та однокласниками – батьками, родичами, друзями – донатять на ЗСУ; 39,7 % респондентів займаються волонтерською діяльністю (благодійні ярмарки, акції, концерти), тобто виявляють активну позицію. І тільки 17,5 % опитаних старшокласників є нейтральними до заходів щодо підтримки ЗСУ (рис. 1.8). Отже, слід максимально сприяти ініціативі старшокласників у цьому напрямі та заохочувати їх, репрезентуючи гідні приклади [1].

В яких заходах з підтримки ЗСУ ви берете участь (оберіть один чи більше варіантів відповідей).

27 449 відповідей

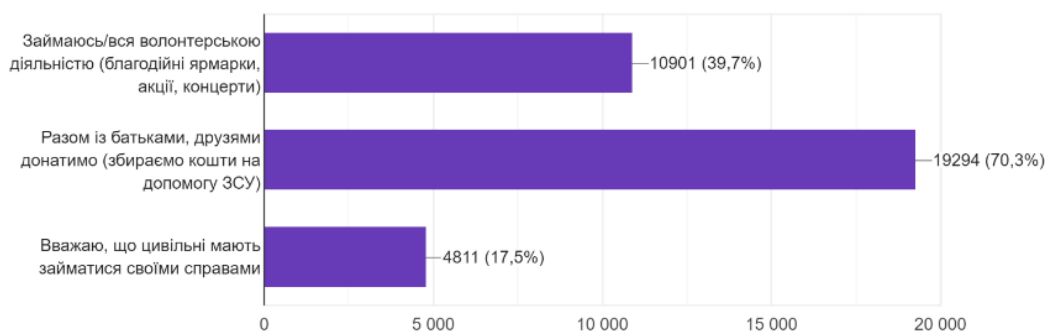

Рис. 1.8. Результати відповідей старшокласників щодо способів їхньої підтримки ЗСУ

Виявлення ефективності змісту і форм військово-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти, їх відповідність соціальному замовленню і запитам молодих людей.

Необхідність оновлення змісту і форм роботи зі старшокласниками підтвердили відповіді на запитання щодо проведення уроків предмета «Захист України», гурткової і позаурочної роботи.

Опитані респонденти виступають за зміни у викладанні предмету, що відповідають їхнім інтересам і потребам та вказують на необхідність доповнення змісту предмета (рис. 1.9). Так, 56,1 % опитаних старшокласників вважають результативними короткотривалі тренування у військово-польових умовах; 52,1 % учнів акцентують на необхідності ознайомлення з основами тактичної медицини; 51,6 % респондентів – закріпленні знань і умінь з предмета «Захист України» у військово-патріотичних іграх і квестах, зокрема й у цифровому форматі. Не менш важливим є і використання гаджетів як засобів доповненої реальності (шоломів, рукавичок, окулярів тощо), що відзначили 44,5 % старшокласників, а також запровадження проєктів військово-патріотичної тематики (конструювання дронів тощо) – 42,2 % респондентів.

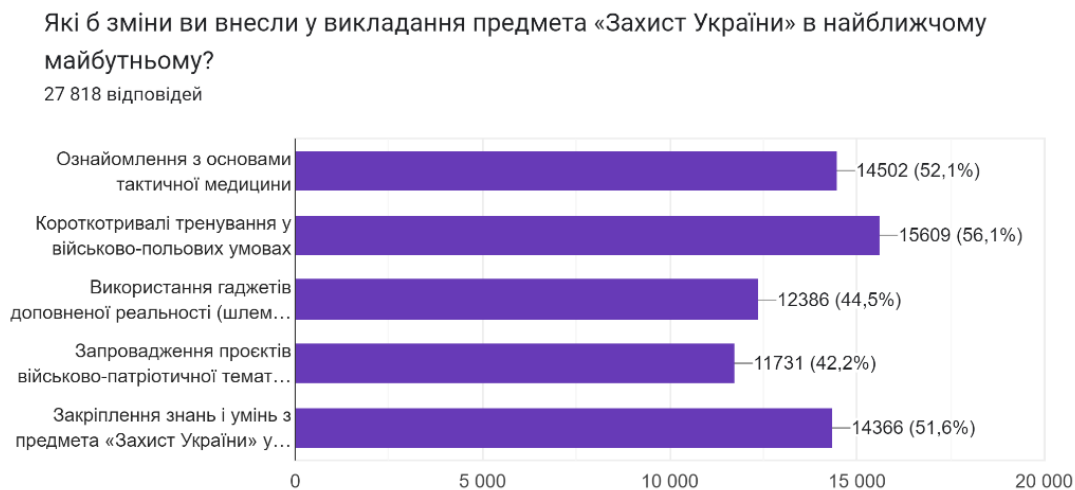

Рис. 1.9. Відповіді учнів щодо змін у викладанні предмета «Захист України»

Отже, сучасну молодь цікавлять нові форми, засоби, методи викладання предмета «Захист України», що має бути максимально практико орієнтованим. Слід запроваджувати інтеграцію змісту цього предмета з іншими навчальними дисциплінами і курсами, використовуючи їхній потенціал у процесі військово-патріотичного виховання [11, с. 12–13].

Реагування старшокласників на заходи військово-патріотичної тематики у закладах загальної середньої освіти.

Результати всеукраїнського опитування засвідчили, що в закладах загальної середньої освіти проводяться заходи з військово-патріотичної тематики щотижня (20,6 %) і щомісяця (35,8 %), однак, на думку учнів, їх має бути більше (43,5 %) (див. рис. 1.10).

Як часто у Вашому закладі загальної середньої освіти проводяться заходи патріотичного та військово-патріотичного спрямування?

27 457 відповідей

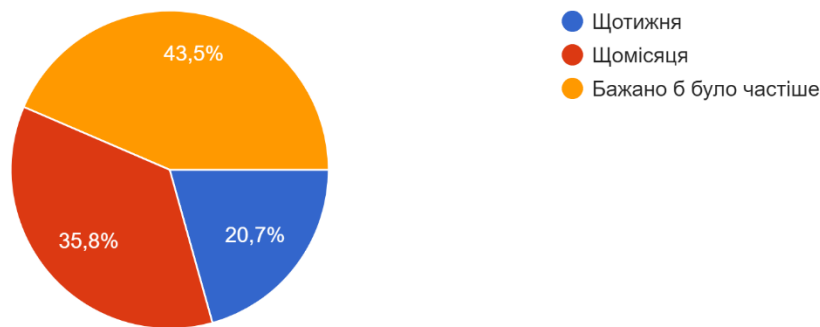

Рис. 1.10. Результати відповідей учнів щодо частоти проведення заходів військово-патріотичного спрямування

Водночас активну участь у них беруть тільки 12,3 % старшокласників. Значна кількість школярів – 63,0 % – долучається, коли є час і бажання, частина – 24,8 % цікавиться заходами іншого спрямування (див. рис. 1.11).

Чи приймаєте ви участь у військово-патріотичних заходах в класі чи в школі?

27 836 відповідей

Рис. 1.11. Результати відповідей старшокласників щодо їхньої участі в заходах військово-патріотичного спрямування

Уважаємо, що слід додатково з'ясувати, чому заходи, що проводяться з метою військово-патріотичного виховання, недостатньо мотивують старшокласників для участі в них. Причинами можуть слугувати перевантаженість учнів напередодні НМТ і вступу до закладів вищої освіти чи традиційність і застарілість форматів роботи із сучасною молоддю тощо [1; 2].

Окрема частина запитань у анкеті стосувалась визначення стану військово-патріотичного виховання старшокласників засобами мистецтва. Окремим блоком були запитання, що засвідчували розуміння старшокласниками дієвості українського мистецтва у вихованні українця-патріота. Учням пропонувалися запитання, що виявляли: усвідомлення школярами унікальності мистецтва для впливу на виховання патріотизму; їхню обізнаність у царині українського мистецтва, зацікавленість мистецькими видами діяльності та заходами патріотичної тематики. Результати опитування показали наступне:

Усвідомлення старшокласниками впливу українського мистецтва на виховання патріотизму. Виявилося, що близько половини учнів (44,7 %) вважає, що українське

мистецтво потужно впливає на виховання патріотичних почуттів людини, хоча 46,6 % опитаних зазначають, що більші можливості для цього мають такі предмети, як українська мова і література, історія України (рис. 1.12).

На вашу думку, чи дієвим є українське мистецтво у вихованні українця-патріота?

27 926 відповідей

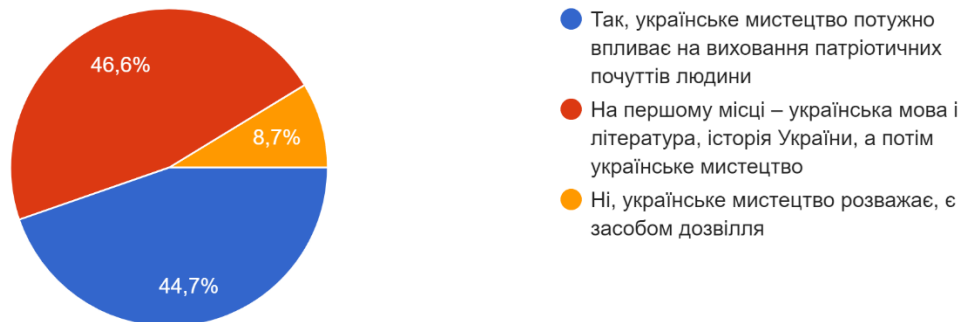

Рис. 1.12. Розподіл відповідей старшокласників на запитання: «На вашу думку, чи дієвим є українське мистецтво у вихованні українця-патріота?»

Водночас 8,7 % респондентів убачають у мистецтві переважно засіб дозвілля. Звичайно, рекреаційна функція мистецтва є не менш важливою, однак, нині мистецтво виступає не менш дієвим засобом формування громадян та їхньої свідомості, почуттів, що засвідчують численні приклади історичного минулого. Учителям важливо наголошувати на цьому у виховному процесі, наводити дієві приклади [4; 11, с. 14–15].

Зважаючи на вагому роль українського мистецтва у вихованні українця-патріота, окреме питання анкети спрямовували на виявлення обізнаності старшокласників щодо українського мистецтва – їм пропонувалося спробувати назвати 3-5 відомих імен у галузі українського мистецтва минулого й сучасності. Відповіді засвідчили більшу обізнаність учнів у галузі української музики і кіномистецтва.

Так, більше половини респондентів (58,3 %) можуть з легкістю назвати 3-5 українських музикантів і/або гуртів; більше третини опитуваних (35,1 %) – українських кінорежисерів і/або акторів. Менше учні цікавляться українським образотворчим і декоративно-ужитковим мистецтвом, а тому відсоток тих, кому відомі видатні українські художники і майстри, – є нижчим (23,4 %).

Прикро, але 22,8 % респондентів чесно визнали, що вони не володіють інформацією щодо персоналій українського мистецтва в будь-яких його різновидах та не можуть їх назвати. Ці дані є тривожним сигналом того, що значні культурно-мистецькі надбання проходять повз душу й розум молоді, що частина учнів не дотична до мистецьких подій минулого й сьогодення, усвідомлення їхньої ролі у становленні України як держави (рис. 1.13). [8;11].

Чи можете ви назвати 3-5 відомих митців у галузі українського мистецтва минулого і сучасності (оберіть один чи більше варіантів відповідей).

27 956 відповідей

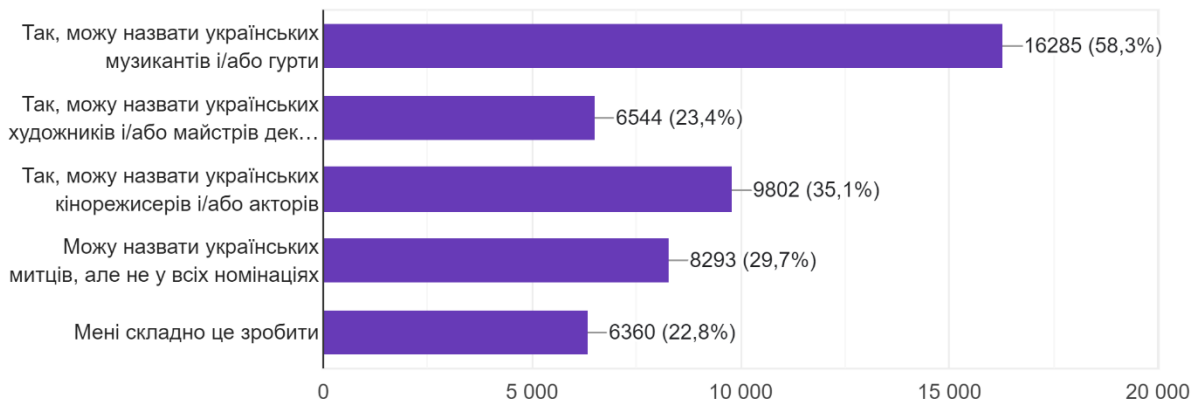

Рис. 1.13. Обізнаність старшокласників у галузі українського мистецтва

Важливо розуміти, які ж різновиди мистецької діяльності є для старшокласників значущими, з тим, щоб розробляти для них цікаві форми роботи. Відповідно логічним було запитання «Які мистецькі локації ти б відвідав?» Респондентам можна було вибрати декілька варіантів відповідей (рис. 1.14).

Які мистецькі локації ти б відвідав? (оберіть один чи більше варіантів відповідей).

27 443 відповіді

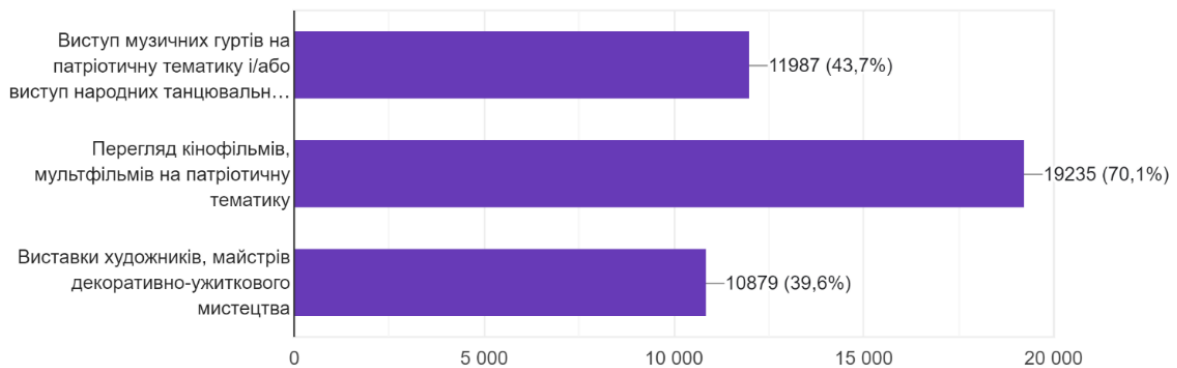

Рис. 1.14. Пріоритетність для старшокласників мистецьких локацій

У процесі опитування з'ясувалося, що сучасних старшокласників зацікавлює перегляд кінофільмів, мультфільмів на патріотичну тематику (70,1 %), виступи музичних гуртів на патріотичну тематику і/або виступ народних танцювальних колективів (43,7 %), виставки художників, майстрів декоративно-ужиткового мистецтва (39,6 %). Отже, засвідчена дієвість означених видів мистецтва у формуванні військово-патріотичної складової особистості учнів. Відповідно слід обирати ці різновиди виховних заходів під час розроблення формувальних впливів на учнів з метою військово-патріотичного виховання молоді, особливо з огляду на збільшення кількості і якості сучасного українського кіно, музичного й художнього контенту. Мотивуючими для старшокласників є патріотичні квести і/або пошукові експедиції (74,9 %), зустрічі з митцями і/або художні майстер-класи (36,2 %), конкурс пісні і/або танцювально-спортивний флешмоб (28,0 %). Уважаємо, що сучасній молоді цікаві дослідницькі форми роботи, які стимулюють до пізнання нового на основі

пошуку фактів, інформації, ознайомлення із цікавими розвідками, що дозволяє в процесі аналізу й узагальнення демонструвати власні креативні ідеї, думки, висувати варіанти рішення.

Отже, наявна пріоритетність саме цих видів мистецтва у формуванні військово-патріотичних складових особистості учнів. Тож слід обирати ці різновиди під час розроблення формувальних впливів на учнів з метою військово-патріотичного виховання молоді, особливо з огляду на збільшення кількості і якості сучасного українського кіно-, музичного й художнього контенту [8; 11].

Старшокласники мають досвід мистецьких видів діяльності, набутий у попередніх ланках школи. Тож нас цікавило, у яких різновидах мистецтва старшокласники готові проявляти себе як творчі особистості (питання анкети «У яких заходах патріотичної тематики ви б із задоволенням взяли участь?»). Відповіді респондентів показують вибрані ними ті чи інші форми діяльності, які відповідають мистецьким уподобанням сучасних старшокласників (рис. 1.15).

У яких заходах патріотичної тематики ви б із задоволенням взяли участь? (оберіть один чи більше варіантів відповідей).

27 408 відповідей

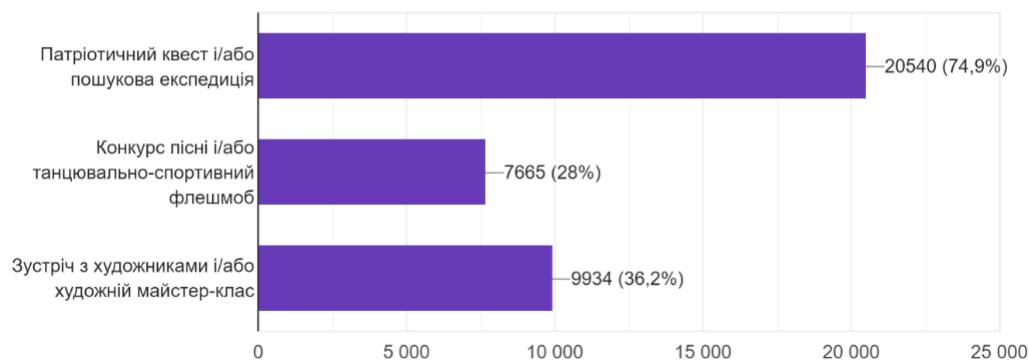

Рис. 1.15. Відповіді старшокласників щодо вибраних ними заходів патріотичної тематики

Як бачимо, мотивуючими для старшокласників є патріотичні квести і/або пошукові експедиції (74,9 %). Також їх надихають зустрічі з митцями і/або художні майстер-класи (36,2 %), конкурс пісні і/або танцювально-спортивний флешмоб (28 %). Помітно, що сучасній молоді цікаві дослідницькі форми роботи, які стимулюють до пізнання нового на основі пошуку фактів, інформації, ознайомлення із цікавими розвідками, що дозволяє в процесі аналізу й узагальнення демонструвати свої креативні ідеї, думки, висувати варіанти рішення. Також заохочують старшокласників активні формати з можливістю мистецького самовираження (рис. 1.16) [9;10;11].

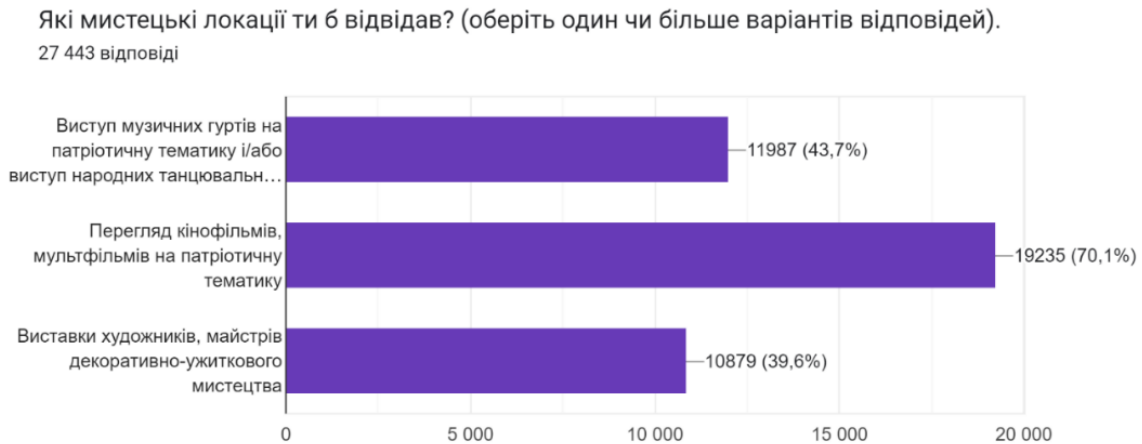

Рис. 1.16. Відповіді старшокласників щодо цікавих для них локацій патріотичної тематики

Отже, українське мистецтво є значущим для старшокласників. Високою є і зацікавленість музичним мистецтвом (більше половини учнів орієнтуються в музичних виконавцях і гуртах, оскільки відвідують чи переглядають в інтернеті виступи, виконують їхні твори). Приваблює молодь кіномистецтво: бажання переглядати кіно і мультфільми військово-патріотичної тематики виявляють більше третини опитаних. Дещо менше чверті респондентів не обізнані з українським мистецтвом, що не може не засмучувати, оскільки потужний мистецький контент нині створюється на засадах україноцентризму та виконує важливу місію формування патріотизму сучасної молоді [11;12].

Здебільшого старшокласники виявляють бажання займатися мистецькою діяльністю та обирають для цього активні формати. Серед пріоритетних форм роботи обрано квести чи пошукові експедиції. Це обумовлено, на наш погляд, потягом до активної взаємодії з ровесниками й дорослими (з огляду на реалії дистанційного навчання), а також бажанням проявити себе в різноманітній мистецькій творчості в період дорослішання [11, с. 29].

Таким чином, проведене наприкінці 2023 р. всеукраїнське опитування старшокласників дозволило з'ясувати: рівень усвідомленості старшокласниками зв'язку подій історичного минулого України з її сьогоденням і майбутнім як незалежної держави; визначення їхнього бажання пов'язувати своє життя з Україною та працювати для її розвитку й становлення; ефективність змісту і форм військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти, їхню відповідність соціальному замовленню й запитам молодих людей; наявність у старшокласників чіткої позиції щодо патріотизму та його виявлення в сьогоденні; ставлення до виконання свого обов'язку як громадянина держави щодо її захисту; можливості самооцінки старшокласниками своєї активності й необхідності цілеспрямованих і поступальних кроків щодо цього вже зараз; наявність конкретних дій старшокласників на шляху моральної і фізичної підготовки до захисту України в майбутньому [10;11;12].

Другий етап констатувального експерименту мав на меті вирішення наступних завдань:

1. Охарактеризувати критерії і показники військово-патріотичної вихованості старшокласників у процесі фізичного і військово-патріотичного виховання.
2. Добір діагностичного інструментарію для визначення рівнів військово-патріотичної вихованості старшокласників.
3. Схарактеризувати рівні військово-патріотичної вихованості учнів старших класів у процесі фізичного та військово-патріотичного виховання.

Військово-патріотична вихованість – освітня, фізична, психологічна, соціальна та морально-духовна готовність учнівської молоді до військової служби та захисту України [7].

Охарактеризовано критерії та показники військово-патріотичної вихованості учнів у процесі фізичного та військово-патріотичного виховання:

- *когнітивний* (усвідомлення необхідності військово-прикладної фізичної підготовки у контексті єдності військово-патріотичного та фізичного виховання; розуміння ролі війська у відстоюванні ідеалів свободи та державності України; усвідомлення необхідності залучення до фізичного та військово-патріотичного виховання);

- *емоційно-ціннісний* (позитивне ставлення до занять з військово-патріотичного та фізичного виховання; прагнення до участі у різних формах фізичного та військово-патріотичного виховання; самовдосконалення у підготовці до військової служби та захисту України);

- *діяльнісно-поведінковий* (вміння: самостійно організовувати і займатися фізичними вправами; самостійно приймати рішення під час практичної військово-патріотичної діяльності у швидкозмінних умовах; проявляти себе у сфері фізичної та військово-патріотичної підготовки) [3, с. 56–60].

З метою визначення рівнів військово-патріотичної вихованості старшокласників у процесі фізичного та військово-патріотичного виховання було розроблено та впроваджено авторські анкети для учнів, вчителів (додатки Б, В.) також використовували методи: незалежних характеристик, експертної оцінки, проблемних ситуацій, педагогічного спостереження.

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено домінування низького та середнього рівнів сформованості військово-патріотичної вихованості старшокласників у процесі фізичного та військово-патріотичного виховання.

Низький рівень військово-патріотичної вихованості старшокласників у процесі фізичного та військово-патріотичного виховання виявило 41,0 % учнів ЕГ та 38,2 % учнів КГ. Ці старшокласники не усвідомлюють необхідності військово-прикладної підготовки; виявляють негативне ставлення до занять з військово-патріотичного та фізичного виховання; не виявляють прагнення щодо участі у різних формах фізичного та військово-патріотичного виховання; не вміють приймати рішення під час практичної військово-патріотичної діяльності у швидкозмінних умовах.

Середній рівень військово-патріотичної вихованості у процесі фізичного та військово-патріотичного виявило (34,4 % учнів ЕГ, 34,9 % учнів КГ). Їм притаманне достатнє усвідомлення необхідності військово-прикладної підготовки; залученість до фізичного та військово-патріотичного виховання. Вони характеризуються ситуативним ставленням до занять з військово-патріотичного та фізичного виховання; ситуативним прагненням щодо участі у різних формах фізичного та військово-патріотичного виховання; не завжди спроможні самостійно приймати рішення під час практичної військово-патріотичної діяльності в швидкозмінних умовах; проявляти себе у сфері фізичної та військово-патріотичної підготовки.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що лише 24,6 % учнів ЕГ та 26,9 % учнів КГ виявили *високий рівень* військово-патріотичної вихованості у процесі фізичного та військово-патріотичного виховання. Вони глибоко усвідомлюють необхідність військово-патріотичної підготовки, залученість до фізичного та військово-патріотичного виховання; глибоке розуміння ролі війська у відстоюванні ідеалів свободи та державності України; виявляють стійке позитивне ставлення до занять з військово-патріотичного та фізичного виховання. Ці учні активно займаються фізичними вправами; вміють самостійно приймати рішення під час практичної військово-патріотичної діяльності; завжди виявляють активність у сфері фізичної та військово-патріотичної діяльності [4, С. 59–60].

З'ясовано, що причинами недостатнього рівня військово-патріотичної вихованості старшокласників у процесі фізичного та військово-патріотичного виховання є: відсутність методичного супроводу педагогів до реалізації інтегрованого підходу у фізичному та військово-патріотичному вихованні; недостатньо сформована мотивація старшокласників до фізичного самовдосконалення та набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки та

оборони тощо.

Отримані результати констатувального етапу експерименту зумовили необхідність теоретичного обґрунтування організаційно-педагогічних умов забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти.

1.3. Готовність вчителів закладів загальної середньої освіти до військово-патріотичного виховання старшокласників

Результати всеукраїнського опитування вчителів закладів загальної середньої освіти

Всеукраїнське опитування вчителів було проведено у період жовтня-листопада 2023 р. (під час констатувального етапу експерименту) за сприяння обласних управлінь і місцевих департаментів освіти.

У опитуванні взяли участь 21665 вчителів із 19 областей України.

Опитування вчителів закладів загальної середньої освіти спрямовувалося на виявлення розуміння потенціалу урочної й позаурочної роботи з військово-патріотичного виховання старшокласників та її ефективності; спостереження за старшокласниками з метою виявлення їх зацікавленості заходами військово-патріотичної тематики; бачення педагогами потенціалу навчальних предметів у процесі військово-патріотичного виховання старшокласників [11, с. 20].

Опитування було анонімним, відтак експертами не ставилась мета відстежити та проранжувати вчителів тих чи інших предметів. Наведена кількість вчителів включає досліджуваних, які долучилися до опитування за власним бажанням, оскільки кількість опитуваних від закладів освіти та регіонів не задавалась. Отже, можна допускати, що саме така умова дозволяє стверджувати про добровільність участі вчителів в опитуванні та відвертості у даних відповідях.

Опитування вчителів відбувалося у цифровому форматі (на гугл-диску), що було зручним для заповнення респондентами та узагальнення даних експертами.

Анкета для вчителів мала на меті з'ясувати готовність педагогів щодо реалізації проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників (Додаток В).

Готовність педагога до військово-патріотичного виховання старшокласників розуміється нами як «приватне виявлення готовності до самостійної педагогічної діяльності, як цілісне особистісне утворення» [4, с. 147].

Визначено структурні компоненти готовності педагога до військово-патріотичного виховання старшокласників: *когнітивний*, який об'єднує знання про військово-патріотичне виховання старшокласників; особливості військово-патріотичного виховання учнів цієї вікової групи; *ціннісно-мотиваційний*, заснований на стійкій спрямованості щодо організації військово-патріотичного виховання старшокласника як актуального аспекту професійної діяльності; прагненні виконувати цю діяльність на високому рівні; *діяльнісно-технологічний*, який передбачає володіння формами і методами військово-патріотичного виховання старшокласників [6, с. 235].

Відповіді вчителів дали можливість зробити такі висновки.

Педагогічний потенціал предметів у військово-патріотичному вихованні старшокласників закладів загальної середньої освіти.

На запитання «Які з предметів у старшій школі, разом із «Захистом України», на Вашу думку, володіють найбільшим потенціалом у військово-патріотичному вихованні молоді?», було отримано наступні відповіді. Так, більшість опитаних педагогів (72,3 %) серед предметів, які володіють потенціалом у військово-патріотичному вихованні старшокласників (разом із предметом «Захист України»), назвали: українську мову, українську літературу, історію України. Турбує той факт, що вчителі взагалі не назвали предмети природничого та фізико-математичного циклу. 24,5 % вчителів убачають більший потенціал у цьому уроків фізкультури, і тільки – 3,1 % – інтегрованого курсу «Мистецтво»

(рис. 2.1) [6;11].

Які з предметів у основній і старшій школі, разом із предметом «Захист України», на Вашу думку, володіють найбільшим потенціалом у військово-патріотичному вихованні молоді:

21 384 відповіді

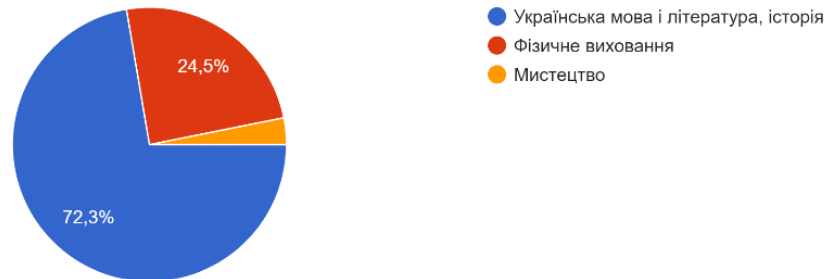

Рис. 2.1. Відповіді вчителів щодо потенціалу предметів у військово-патріотичному вихованні учнів

З'ясувати думку вчителів щодо відповідальності за військово-патріотичне виховання учнів дозволило запитання анкети «Коли і хто має здійснювати цей процес (фахівці в урочній, позаурочній, позашкільній роботі)?». Педагогам було запропоновано обрати один із варіантів відповідей («під час уроків»; «у позаурочній роботі (гуртки, заходи)»; «чим мають опікуватися організації відповідного призначення «Джура», військово-патріотичні чи військово-спортивні клуби» тощо).

Як свідчать результати опитування, відповідальність за військово-патріотичне виховання старшокласників педагоги розподілили між: вчителями на уроках (так вважає 34,4 % опитаних), вчителями у позаурочній роботі (35,6 % респондентів) та фахівцями організацій відповідного призначення, зокрема («Джура», військово-патріотичні чи військово-спортивні клуби тощо) – на цьому наголосили 30 % опитаних. Відтак у середовищі вчителів закладів загальної середньої освіти немає одностайної думки щодо головної інституції, що є відповідальною і здійснює діяльність на виконання завдань військово-патріотичного виховання старшокласників – вони покладають відповідальність на педагогів різних ланок системи освіти – закладів як загальної середньої, так і позашкільної чи неформальної освіти. Тож реалізація військово-патріотичного виховання на практиці має здійснюватися комплексно – усіма освітніми закладами та їхніми фахівцями (рис. 2.2) [6;11].

На Вашу думку, військово-патріотичне виховання молоді доцільніше реалізовувати у школі:

21 409 відповідей

Рис. 2.2. Відповіді вчителів щодо реалізації військово-патріотичного виховання учнів

Дещо несподіваними виявилися відповіді вчителів щодо методів і форм роботи, які вони найчастіше використовують на своїх уроках з метою військово-патріотичного виховання старшокласників.

Форми і методи військово-патріотичного виховання старшокласників.

Результати дослідження засвідчують, що у освітньому процесі 87,7 % опитуваних педагогів віддали перевагу бесідам, розповідям на військово-патріотичну тематику. Це викликає здивування, адже старшокласники вже мають досвід самостійної пізнавальної, творчої, дослідницько-пошукової діяльності, що може бути успішно використано в запровадженні інтерактивних форм роботи. 59,5 % учителів віддали належне інтерактивним іграм, квестам, дискусіям, 35,6 % – творчим мікро- і макропроєктам; 31,1 % респондентів використовують записи інтерв'ю з фахівцями (військовими, лікарями, арттерапевтами тощо) та 12,3 % респондентів – практикують тести і опитувальники. (рис. 2.3).

Рис.2.3. Відповіді вчителів щодо застосування форм і методів військово-патріотичного виховання учнів

Серед форм роботи із старшокласниками, котрі вчителі могли б запропонувати своїм учням, вони обрали: презентації про своїх воїнів-земляків (37,3 %); проведення чи ініціювання благодійних акцій чи ініціатив із залученням інших осіб (майстрів, митців тощо), організацій (музеїв, філармоній, шкіл мистецтв тощо), залучення потенціалу громади (44,1 %); 18,6 % вчителів стимулювали б учнів узяти участь у розробленні й реалізації заходу інтерактивних форматів (віртуальної пошуково-дослідницької гри, квесту в межах школи тощо). Вважаємо, що вчителям необхідно взаємодіяти із старшокласниками щодо цікавих і пріоритетних для них форм роботи, виявляти це в спілкуванні та практикувати в позаурочний час. Бажано традиційні форми роботи (створення презентацій учнями) замінити на більш сучасні (дослідницькі і творчі проєкти, флешмоби тощо), включати учнів в активні форми роботи, у яких вони могли б зреалізувати свої творчі здібності, самовиражатися в різновидах діяльності – «наживо» і в цифровому форматі [11, С. 22–23].

Військово-патріотичне виховання учнівської молоді в позаурочний час.

У анкеті педагогам пропонувалося виокремити методи, які вони вважають ефективними у військово-патріотичному вихованні молоді в позаурочний час.

Відповідні результати представлено на рис. 2.4.

Які форми військово-патріотичного виховання молоді у позаурочний час, на ваш погляд, є найбільш дієвими (оберіть 1-3 варіанти відповідей):

21 424 відповіді

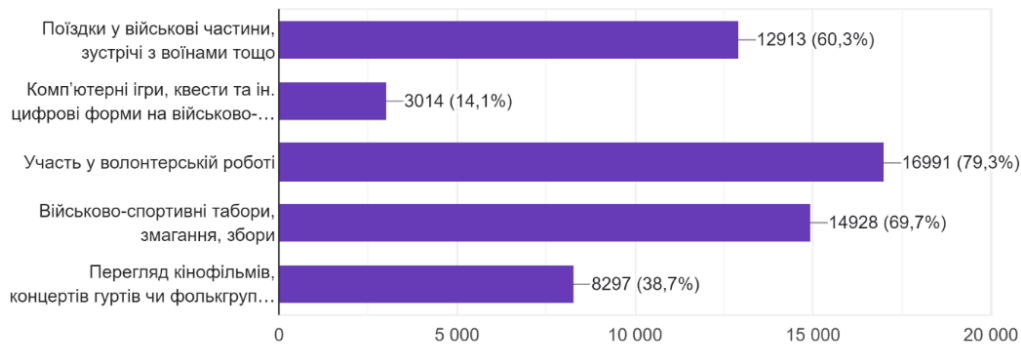

Рис. 2.4. Відповіді вчителів щодо використання форм і методів військово-патріотичного виховання старшокласників у позаурочний час

Як свідчать результати дослідження, перші позиції у відповідях опитаних учителів зайняли: волонтерська робота (79,3 %), участь старшокласників у військово-спортивних таборах, змаганнях, зборах (69,7 %), поїздки у військові частини й зустрічі з військовими (60,3 %). Інші форми роботи, а саме: перегляд кінофільмів чи концертів – обрали 38,7 % педагогів, комп'ютерні гри, квести – 14,1 % вчителів. Уважаємо, що такі форми роботи можливі за умови налагодженої співпраці різних закладів освіти, культури тощо, організацій, фондів, що можуть взаємодіяти в організації сучасних та ефективних форм військово-патріотичного виховання. При цьому активність та ініціативу мають виявляти самі вчителі, спонукаючи учнів до військово-патріотичної роботи, адже їхня роль у цьому першочергова [11, с. 23–23].

Між тим, як показали відповіді на наступне питання анкети «Як би ви організовували з старшокласниками 2-3-місячний проєкт на військово-патріотичну тематику, то ви б запропонували учням» (рис. 2.5), вчителі недостатньо готові організовувати саме інтерактивні форми такої роботи з учнями.

Більшість вчителів серед форм роботи обрали такі: 37,3 % опитаних педагогів пропонували б учням створити презентації про своїх воїнів-земляків; 44,1 % учителів провели б благодійну акцію чи ініціативу, яка залучала б інші особи (майстрів, митців тощо), а також організації (музеї, школи мистецтв, філармонії), громади.

Лише 18,6 % учителів стимулювали б учнів щодо участі у розробленні й проведенні заходів інтерактивних форматів, таких як віртуальна науково-дослідницька гра, квест в межах школи тощо [1].

Відповідні результати представлено на рис. 2.5.

Як би ви організовували з старшокласниками 2-3-місячний проект на військово-патріотичну тематику, то ви б запропонували учням розробити:

21 365 відповідей

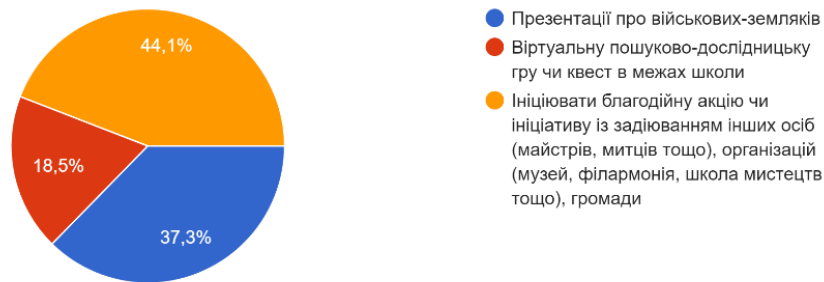

Рис. 2.5. Відповіді вчителів щодо ініційованих ними форм військово-патріотичного виховання старшокласників у позаурочний час

Вважаємо, що вчителям необхідно взаємодіяти із старшокласниками щодо цікавих і пріоритетних для них форм роботи – виявляти це у спілкуванні та практикувати у позаурочний час. Бажано традиційні форми роботи (створення презентацій учнями) замінити на більш сучасні (дослідницькі і творчі проекти, флешмоби та ін.), включати учнів у активні форми роботи.

Отже, вчителям доцільно вибудовувати зміст, форми і методи військово-патріотичного виховання учнів відповідно запитів сучасних учнів, вивчати й інтегрувати у свою роботу успішний інноваційний досвід. Це необхідно і з огляду на те, що традиційні форми не діють у освітньому процесі з сучасними школярами – відповідно учні втрачають інтерес до таких заходів. Результати відповідей вчителів на наступне питання анкет можуть слугувати підтвердженням цього [11].

Результати відповідей вчителів на наступне запитання анкети («Яка приблизна кількість старшокласників у вашій школі (у відсотках), на ваш погляд, виявляє зацікавленість заходами військово-патріотичної тематики?») можуть слугувати підтвердженням цього (рис. 2.6).

Яка приблизна кількість старшокласників у вашій школі (у відсотках), на ваш погляд, виявляє зацікавленість заходами військово-патріотичної тематики:

21 305 відповідей

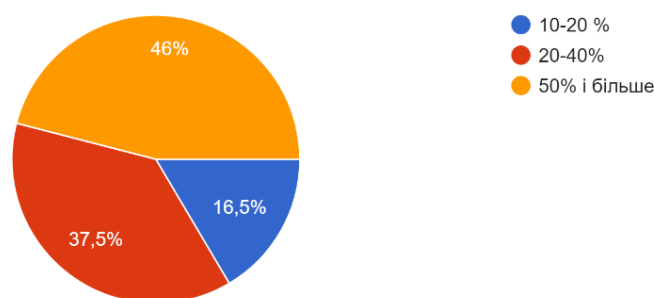

Рис. 2.6. Зацікавленість старшокласників заходами військово-патріотичної тематики.

Так, вчителі (46 %) помітили, що тільки половина від загальної кількості учнів виявляє зацікавленість заходами військово-патріотичної тематики. 37,5 % вчителів зазначають, що таких учнів, на їх погляд, є від 20 % до 40 %, а 16,5 % педагогів вважають, що учнів, які цікавляться такими заходами, усього 10-20 % від загальної кількості школярів у

їхніх школах [11].

На запитання анкети: «Як часто Ви за власною ініціативою залучаєтесь до заходів військово-патріотичної тематики у своїй школі?» було отримано наступні відповіді: 67,6 % опитаних учителів зазначили, що вони часто залучаються до заходів військово-патріотичної тематики у своїй школі, оскільки вони проводяться у значній кількості. Іноді залучаються до заходів 19,4 % вчителів. 13 % вчителів беруть участь у таких заходах рідко – з огляду на завантаженість уроками (рис. 2.7).

Як часто Ви за власною ініціативою залучаєтесь до заходів військово-патріотичної тематики у своїй школі:
21 269 відповідей

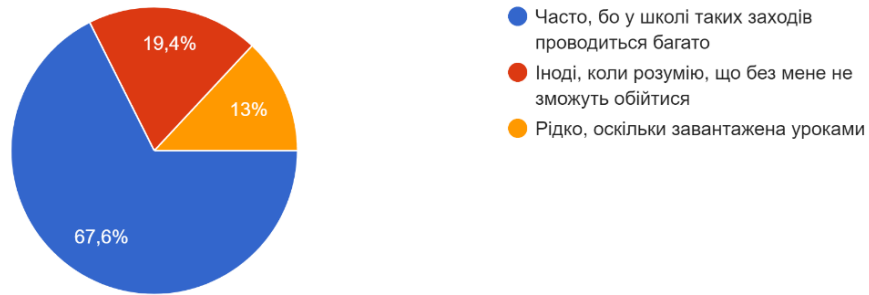

Рис. 2.7. Участь вчителів у заходах військово-патріотичної тематики

Відтак, більшість опитаних вчителів розуміють необхідність цілеспрямованої роботи з військово-патріотичного виховання молоді, а тому роблять свій посильний внесок у цю справу. Водночас слід розуміти: щоб підвищити ефективність виховної роботи з військово-патріотичного напрямку із старшокласниками, вчителям необхідно використовувати оновлений педагогічний інструментарій – сучасні форми і методи – переважно інтерактивні, практикувати заходи в цифровому форматі та з використанням ІКТ, цікавитися успішним досвідом колег, що впроваджують інновації в царині військово-патріотичного виховання [11].

Блоком запитань до вчителів закладів загальної середньої освіти були запитання, пов'язані з мистецтвом як засобом військово-патріотичного виховання учнів.

Розуміючи важливість мистецтва у вихованні патріотичних почуттів, формуванні національної свідомості вчителів, респонденти зазначили, що залучають мистецький контент у зміст своїх уроків: часто – 38,2 % педагогів, час від часу – коли того потребує розкриття теми уроку, – 52,1 % (рис. 2.8). Однак, є вчителі, які не задіюють мистецтво під час викладання свого предмету не задіюють мистецтва під час викладання свого предмету (9,7 % опитаних) (рис. 2.8).

Чи включаєте Ви мистецький контент патріотичної тематики у зміст своїх уроків:

21 363 відповіді

Рис. 2.8. Відповіді вчителів щодо включення мистецького контенту в зміст уроків

З метою впливу на емоційну сферу учнів у контексті тем предметів, котрі викладають, учителі частіше використовують фрагменти кінофільмів чи телепрограм – 76,3 %; музичний матеріал (пісні, музичні твори, фольклор) – 70,1 %; художні твори (картини, твори декоративно-ужиткового мистецтва) – 56,3 %; менше – фрагменти театральних вистав – музичних, драматичних, оперних – 16,6 % та фрагменти виступів танцювальних колективів (народних, сучасних тощо) – 12,6 %. Можна зробити проміжний висновок, що вчителі певною мірою враховують інтереси старшокласників щодо використання кіно і музичного мистецтва, їхній потяг пізнавати ці види мистецької діяльності та виявляти себе в них. Однак, це можна реалізовувати ширше [8;9;11].

Якщо б ви застосовували мистецький контент патріотичної тематики на своїх уроках, то найчастіше це було б: (оберіть 1-3 варіанти відповідей):

21 328 відповідей

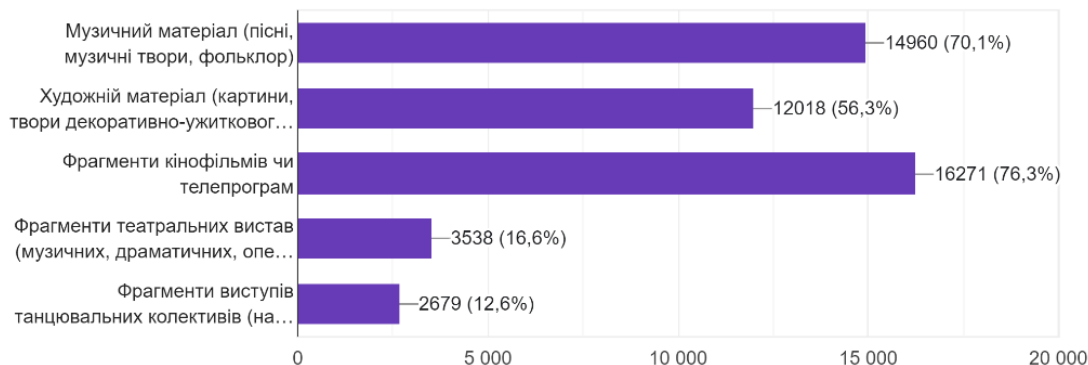

Рис. 2.9. Використання вчителями на уроках мистецького контенту військово-патріотичної тематики

Відтак дані рис. 2.8 та рис. 2.9 засвідчують таке: усвідомлення вчителями значущості мистецтва і певним чином його використання з метою військово-патріотичного виховання старшокласників, з одного боку, а з іншого – необхідність ширшого ознайомлення учнів з різновидами мистецтва, творами і митцями не тільки музичного, а й інших видів, зокрема театального, хореографічного тощо. Із цією метою вчителям бажано розширювати межі власного розуміння ролі мистецтва в розвитку українського суспільства, його потенціалу у формуванні української ідеї, слід більше цікавитися українським мистецтвом – як традиційним, так і сучасним [11].

Проте, відповіді на запитання анкети, де респондентам пропонувалося назвати 3-5 відомих імен у галузі українського мистецтва минулого й сучасності, засвідчують недостатній рівень обізнаності вчителів з різними видами українського мистецтва.

21 424 відповіді

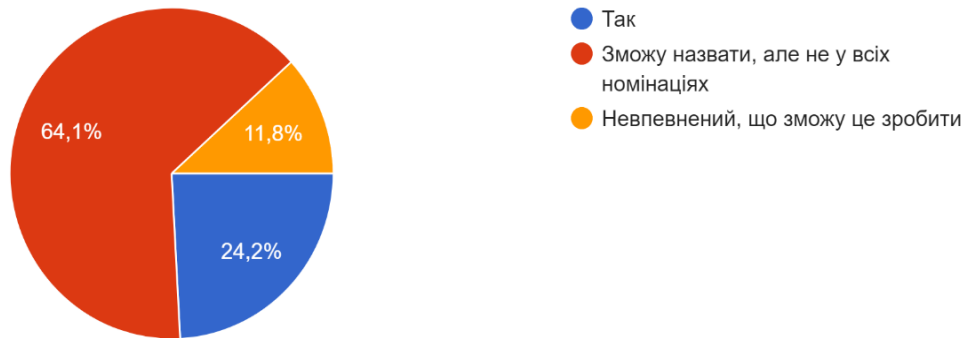

Рис. 2.9. Використання вчителями на уроках мистецького контенту військово-патріотичної тематики

З легкістю це змогли зробити тільки 24,2 % педагогів, більшість частково орієнтується в цьому питанні та може назвати відомих митців у кількох галузях (64,1 %), 11,7 % практиків не можуть пригадати й назвати 3-5 відомих митців українського мистецтва (рис. 2.10) [11, с. 28].

Як бачимо, вчителям необхідно працювати над розширенням свого мистецького кругозору та здійсненням самоосвіти. З огляду на потенціал мистецтва у військово-патріотичному вихованні учнів можна порекомендувати педагогам виявляти більше зацікавленості культурним життям і мистецтвом України, що з початком війни набуло нових орієнтирів і смислів, а патріотична тематика зазвучала по-новому. За такої умови вчителі зможуть більше його використовувати з освітньо-виховною метою та надихати своїх учнів мистецтвом, виховуючи українців нової доби.

Проведене всеукраїнське онлайн опитування сприяло вивченню проблеми готовності вчителів до реалізації проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану.

Результати опитування засвідчили, що більшість вчителів розуміють необхідність цілеспрямованої роботи з військово-патріотичного виховання старшокласників; за власною ініціативою залучаються до заходів з військово-патріотичної тематики; достатньо обізнані з формами і методами військово-патріотичного виховання старшокласників; застосовують мистецький контент на своїх уроках [6].

У той же час, більшість опитаних вчителів віддають перевагу таким методам військово-патріотичного виховання, як бесіди, розповіді на військово-патріотичну тематику, замість того, щоб використовувати сучасні форми і методи військово-патріотичного виховання старшокласників (переважно інтерактивні); практикувати заходи в цифровому форматі. Більшість опитаних вчителів не назвали потенціал предметів природничого та фізико-математичного циклів у контексті проблеми військово-патріотичного виховання учнівської молоді.

Рекомендації.

Реалізація завдань військово-патріотичного виховання в період воєнного стану й повоєнного відновлення потребує консолідації та координації дій органів державної влади і місцевого самоврядування й основних стейкхолдерів для здійснення узгодженої політики, спрямованої на підвищення обороноздатності і безпеки України.

За результатами дослідження слід визнати пріоритетними завданнями в коротко- та середньостроковій перспективі такі:

- створити програми національно-патріотичного й військово-патріотичного виховання для дітей та молоді із числа біженців, що проживають за кордоном; посилити комунікаційні кампанії, спрямовані на стимулювання родин біженців до повернення в Україну;
- створити мережу обласних міжшкільних ресурсних центрів викладання навчального предмета «Захист України» як освітні хаби, залучити експертів у галузі безпеки, військових фахівців, дослідників та кращих вчителів-практиків. Мережа таких міжшкільних ресурсних центрів може поширювати актуальну інформацію, методичні матеріали, навчальні посібники й інші ресурси, необхідні для ефективного викладання означеного навчального предмета;
- рекомендувати до використання сучасні форми, методи та технології військово-патріотичного виховання учнівської молоді – переважно інтерактивні, практикувати заходи в цифровому форматі та з використанням ІКТ, вивчати передовий педагогічний досвід колег, що впроваджують інновації в царині військово-патріотичного виховання [11, с. 30];
- посилити інформаційну, організаційну та ресурсну підтримку проведення всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»);
- удосконалити систему підготовки й підвищення кваліфікації фахівців, які займаються військово-патріотичним вихованням та допризовною підготовкою в закладах загальної середньої освіти, громадських організаціях, дитячих і молодіжних об'єднаннях, закладах культури та спорту [11, с. 31–32];
- організовувати фестивалі, виставки, експозиції, прес-конференції військово-патріотичного спрямування;
- сприяти залученню сім'ї до процесу військово-патріотичного виховання дітей та молоді, долученню батьківської громадськості до популяризації кращого досвіду військово-патріотичного виховання дітей та молоді;
- проводити моніторинг інституційної спроможності закладів освіти у військово-патріотичному вихованні й ефективності заходів військово-патріотичного виховання для покращення ініціатив, спрямованих на формування оборонної свідомості, мотивації молоді до набуття компетентностей у сфері безпеки і оборони;
- сприяти створенню цифрової екосистеми військово-патріотичного виховання, розробленню відповідних додатків, платформ, цифрових навчальних матеріалів, онлайн-курсів, віртуальних симуляторів та системи моделювання;
- проводити моніторингові дослідження рівня сформованості оборонної свідомості в здобувачів освіти й рівня набутих компетентностей у сфері безпеки [11].

Список використаних джерел

1. Канішевська Л., Рагозіна В. Стан військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти: результати всеукраїнського опитування учнів і вчителів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип. 28. Кн. 1. 2024. С. 161–176.
2. Канішевська Л.В. До питання військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану: організація та результати всеукраїнського опитування. *Наука і техніка сьогодні* (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»). Вип. № 2(30), 2024. С. 544–552.
3. Канішевська Л.В. Військово-патріотичне виховання старшокласників в умовах воєнного стану: організація констатувального експерименту. *Педагогічні засади запобігання насильству в освітньому закладі і сім'ї: вплив цифровізації та воєнної реальності*: матеріали круглого столу (у рамках Всеукраїнського фестивалю науки) (Київ – Біла Церква, 14 травня 2024 р.) / за ред. Л.В. Канішевської, К.В. Плівачук; упоряд. В. М. Шахрай. Біла Церква : КНЗ КОР «КОІПОПК», 2024. С. 56–60.

4. Канішевська Л.В. До проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану: результати Всеукраїнського опитування. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2023 рік. – Івано-Франківськ: НАІР, 2024. Вип. 12. С. 88–92.
5. Канішевська Л.В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності. Монографія. К. : ХМЦНП, 2011. 368 с.
6. Канішевська Л.В. Вивчення готовності вчителів до реалізації проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників: організації і результати всеукраїнського опитування. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Вин. 3К(176). 2024. С. 233–237.
7. Остапенко О., Тимчик М. Військово-патріотичне виховання старшокласників у контексті положень «Нової Української школи». *Методист*. 2018. № 5. С. 48–51.
8. Рагозіна В.В. Військово-патріотичне виховання старшокласників засобами мистецтва: результати констатувального експерименту: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5 грудня 2024 р.). Івано-Франківськ: «НАІР», 2024. С. 239–245.
9. Рагозіна В.В. Військово-патріотичне виховання старшокласників засобами мистецтва: результати Всеукраїнського опитування. *Протидія геноциду українського народу*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції НАПН України (8 травня 2024 р.). К., 2024. С. XX–XX. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1X7Utw1pPMNS2iDtvq7ugrLY9Qzf-zy>
10. Рагозіна В.В. Військово-патріотичне виховання учнів засобами мистецтва: методика констатувального експерименту. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2023 рік. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. Вип. 12. С. 190–194.
11. Стан військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти: результати всеукраїнського опитування. Препринт (аналітичні матеріали) / Л.В. Канішевська, В. В. Рагозіна. Івано-Франківськ: «НАІР», 2024. 40 с.
12. Ragozina V.V. Military patriotic education of school students in the New Ukrainian School: guidelines and pedagogical toolkit for implementation. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки*. Випуск 6/Ред. Кол.: В.Ф. Черкасов, О.А. Біда, Н.І. Шетеля та ін. Ужгород-Кропивницький: Видавництво «Код», 2024. С. 73–78.

Контрольні запитання

1. Які критерії і показники військово-патріотичної вихованості учнів у процесі фізичного та військово-патріотичного виховання було визначено?
2. Схарактеризуйте роль мистецтва у військово-патріотичному вихованні старшокласників.
3. Назвіть види колективної і групової мистецької діяльності, що сприяють вихованню почуття причетності до свого народу і готовності його захищати
4. Назвіть музичних виконавців та гурти, які є носіями української культури і мистецтва та потужно допомагають у боротьбі проти російської агресії.

1.4. Досвід військово-патріотичного виховання школярів у зарубіжній практиці

Виклики й загрози, що постали перед цивілізованим світом та Україною, необхідність захисту території й суверенітету, протидія тероризму, інформаційній та економічній війні з боку росії потребують підготовки учнівської молоді до захисту своєї держави. Країни світу зацікавлені в захисті власної території від зовнішнього втручання, а громадян – від маніпулювання свідомістю іззовні. Це обумовлює пошук різноманітних форм підготовки молоді до служби у війську через залучення до відповідних освітніх програм.

Зважаючи на зазначене вище, важливим вважаємо вивчення закордонного досвіду щодо підготовки школярів до захисту своєї країни з метою вдосконалення та модернізації такої роботи в українських школах, підвищення її ефективності та мотивування здобувачів освіти до служби у війську.

Нині підготовка школярів до захисту своєї країни передбачає сформованість відповідних базових умінь і навичок.

Так, у США найбільш популярною є програма Junior Reserve Officers Training Corps (Програма підготовки молодших офіцерів запасу в старших класах) (далі – *JROTC*), що поєднує навчальну й фізичну підготовки та спрямована на розвиток певних якостей характеру в здобувачів освіти, які планують у майбутньому обрати військову професію.

Корпус підготовки молодших офіцерів запасу (JROTC) – це федеральна програма, яку

спонсують Збройні сили Сполучених Штатів у середніх школах, а також деяких середніх школах і на військових базах США в усьому світі. Членам JROTC присвоюються різні звання, титули та знаки розрізнення яких базуються на тих, що використовуються Збройними Силами США (та різними ROTC), зокрема Армією Сполучених Штатів, Корпусом морської піхоти США, ВМС США, ВПС США, США Космічні сили та Берегова охорона США 1. Звання для JROTC армії такі:

- курсант старший сержант (C/CSM);
- курсант старший сержант (C/SGM);
- курсант, перший сержант (C/1SG);
- курсант старший сержант (C/MSG);
- курсант-сержант першого класу (C/SFC);
- курсант-сержант (C/SGT);
- капрал-кадет (C/CPL);
- курсант рядового першого класу (C/PFC);
- рядовий курсант (C/PVT).

Нижче наводимо знаки розрізнення офіцерів JROTS (рис. 1).

Pay grade***	C/O-6	C/O-5	C/O-4	C/O-3	C/O-2	C/O-1
Army JROTC & MCJROTC						
	Cadet Colonel (C/COL)	Cadet Lieutenant Colonel (C/LTC)	Cadet Major (C/MAJ)	Cadet Captain (C/CPT)	Cadet First Lieutenant (C/1LT)	Cadet Second Lieutenant (C/2LT)
NJROTC & CGJROTC*						
	Cadet Captain** (C/CAPT)	Cadet Commander (C/CDR)	Cadet Lieutenant Commander (C/LCDR)	Cadet Lieutenant (C/LT)	Cadet Lieutenant Junior Grade (C/LTJG)	Cadet Ensign (C/ENS)
AFJROTC & SFJROTC						
	Cadet Colonel (C/Col)	Cadet Lieutenant Colonel (C/LtCol)	Cadet Major (C/Maj)	Cadet Captain (C/Cpt)	Cadet First Lieutenant (C/1stLt)	Cadet Second Lieutenant (C/2ndLt)
Pay grade***	C/O-6	C/O-5	C/O-4	C/O-3	C/O-2	C/O-1

Рис.1. Знаки розрізнення офіцерів JROTS, NJROTS, AFJROTS & SFJROTS

Знаки розрізнення CGJROTC для офіцерів такі ж, як і в NJROTC, за винятком того, що щит берегової охорони розміщено над горизонтально відображеними знаками розрізнення та смугою «JROTC» під ним.

До прикладу, звання капітана-кадета отримує лідер підрозділу NJROTC тільки в тому випадку, якщо підрозділ виконав вимоги щодо курсантів з отримання рейтингу полку. Це досить рідкісне звання, яке на червень 2013 року мали лише 5 осіб з 584 офіцерів NJROTC у всьому світі [4, с. 63–66].

Попри те, що посади та звання відповідають рівням оплати праці в Збройних Силах, кадети JROTC не є військовослужбовцями, не отримують зарплати, а лише окремі переваги та привілеї залежно від ситуації.

Опитування, проведене корпорацією Rand Corp 2017 року, [6] свідчить, що до переваг означеної програми підлітки відносять: лідерські якості та навички; упевненість у собі; моральну відповідальність не лише за себе, а й за товаришів. Недоліками програми здобувачі освіти визначили: дотримання вимог зовнішнього вигляду; дрескод (учасники програми мають бути у військовому обмундируванні залежно від рівня програми й виду військ, де вони проходять підготовку). Зазвичай заняття проводяться раз на тиждень або двічі на місяць.

Некомерційна аналітична група – корпорація Rand Corp – у своєму звіті за 2017 рік відзначила JROTC як найкращу програму навчання й виховання американської молоді, указавши, що у 2015/2016 навчальному році за нею навчалося 550 тис. учнів у 3390 закладах середньої освіти США [6, с. 24].

Програма готує до служби у війську, однак не зобов'язує вступати до відповідних закладів, хоча й надає певні переваги під час зарахування на військову службу. Крім того, рекомендації від JROTC ураховуються під час вступу до коледжів.

Інструкторами програми, як правило, є офіцери у відставці, ветерани. Усі учні пишуть курсову роботу з військової історії та традицій, що відповідають напрямку програми, носять форму відповідних Збройних сил США.

Важливою мотивацією щодо служби у війську є те, що учням можуть присвоюватися звання відповідно до обраних військ і службової ієрархії та стипендії. Звання здобувачі освіти здобувають у процесі проходження програми та демонстрації відповідних умінь і навичок, лідерських якостей.

Такі звання не передбачають вищість перед кимось, а передусім демонструють здатність допомагати іншим, навчати, рухатися разом до мети. Перше звання, яке отримують курсанти, – це звання рядовий (PV1), пізніше рядовий (PV2).

Згідно з доповіддю Rand за 2017 рік важливими результатами програми є академічні досягнення (високі показники в навчанні курсантів і бали (GPA), а також краща відвідуваність занять порівняно з попередніми роками. У доповіді зазначається, що старшокласники, які брали участь у JROTC, є більш дружними й консолідованими. Школярі вдягають військову форму раз на тиждень на заходи JROTC [10].

Обов'язковими є фізична підготовка, гімнастика і вправи на вулиці, стройова підготовка, що формують командний дух та сприяють партнерству. JROTC передбачає формування необхідних життєвих навичок і лідерства, упевненості в собі, дисциплінованості. На заняттях учні дізнаються більше необхідної інформації про здоров'я, харчування, управління фінансами, організацію часу, постановку цілей роботи в команді. Здобувачі освіти беруть активну участь у різноманітних проєктах, формують відповідальність за діяльність у школі та громаді.

Усього в США діє 3 тис. спеціалізованих військових класів. Інвестиції Пентагону в навчання школярів у таких класах щороку становлять 400 млн доларів. Крім того, популярним є National Defense Cadet Corp (Кадетський корпус національної оборони) (далі – NDCC), котрий фінансують місцеві громади, де навчаються діти з 11 років, та приватні й державні військові коледжі.

На будь-якому скаутському джемборі бойскаути із США завжди вирізнялися своєю мілітарною поставою від одностроїв кольору хакі, які спочатку різнилися від військового лише хусткою. У кращі часи в США хлопці-скаути й дівчата-гайди налічували 5–7 млн членів, тобто охоплювали близько 2 % суспільства та орієнтовно 5 % усієї молоді.

Значна роль у країнах НАТО приділяється формуванню оборонної свідомості учнівської молоді, здатної в майбутньому відстоювати суверенітет своїх країн. Служба у війську розглядається не лише як громадянський обов'язок, а й у контексті соціального капіталу тієї чи іншої країни. Рівень оборонної свідомості залежить від рівня оборонної освіти, що ставить за мету формування відповідного світогляду, моральних цінностей, переконань, оборонних знань, умінь, навичок.

Оборонна освіта ґрунтується на моральних цінностях патріотизму, солідарності, рівності, гідності, які визначають ціннісне ставлення індивіда до себе та до суспільства.

Так, у Франції оборонна освіта учнівської і студентської молоді здійснюється на трьох рівнях через:

- шкільні програми;
- участь в освітній програмі, що включає глобальну оборону й безпеку
- заняття (*classes de défense et de sécurité globales* – CDSG) та підтримуються центрами

CDSG;

- навчання у військових класах за програмою *Defense Cadets, Cadets de la Défense* («*Classe de Défense et de sécurité globales*»).

Програми першого рівня вивчаються протягом року в середній і старшій школі на базі освітнього закладу.

Другий рівень оборонної освіти реалізується через співробітництво між школами та Збройними силами Франції в межах укладених угод про партнерство чи шефство військових частин і закладів загальної середньої освіти.

Програма передбачає:

- практичні заняття на базі військових частин;
- листування учнів з військовослужбовцями;
- участь у різних громадських акціях;
- участь у військових церемоніях ;
- відвідування меморіальних місць [7].

Нині у Франції діє понад 300 класів CDSG, де залучено понад 7 тис. студентів та 150 підрозділів Збройних сил Франції.

Третій рівень оборонної освіти впроваджується через Кадетську програму (*Cadets de la Défense*) з 2005 р.

Питання національної оборони й національної безпеки у французькій освіті передбачає зосередження уваги на трьох аспектах:

1) в історичній ретроспективі з тим, щоб зрозуміти значущість оборони в історичному контексті, усвідомити загрози кордонам і загрози без кордонів, від національної незалежності до стратегічної автономії, від національної оборони до оборони національної безпеки;

2) Франція «серед народів світу» в контексті внутрішніх і зовнішніх загроз, її союзів і зобов'язань, воєнних дій і операцій, що проводяться її Збройними силами, а також континууму внутрішньої і зовнішньої безпеки, на якій боротьба з тероризмом є головним маркером;

3) оборона як державна політика, шляхи її впровадження, залучення національних ресурсів на основі аналізу й потреб сухопутних, повітряних, морських, міжміністерських і міжсоюзницьких складових оборони.

Основним завданням оборонної освіти є формування в учнів необхідних навичок і компетентностей оборонної культури. Розроблена програма та підготовка вчителів є необхідними умовами її успішної реалізації.

Так, учні 14–17 років під час вивчення курсу «Громадянська освіта», працюють над темами: «Оборона та мир», «Узаємодія», «Структура та виклики національної оборони», де вивчають керівні принципи національної оборони, взаємозв'язки між обороною й національною безпекою, фундаментальні цінності.

Починаючи з 2008 р., проводяться заняття з елементами оборонної підготовки

ветеранами чи офіцерами запасу за підтримки місцевих спортивних клубів і клубів єдиноборств на підставі угоди між дирекцією освітнього закладу та військового підрозділу. Це дозволило створити двадцять п'ять курсантських центрів. Заняття проводять вчителі громадянської освіти та офіцери запасу. Зазвичай такі заняття спрямовані на формування активної громадянської позиції, підвищення рівня патріотизму. Часто проводяться спортивно-розважальні заходи.

Таке навчання є неформальним та проводиться протягом чотирнадцяти днів, розподілених на весь рік. Завершується навчання п'ятиденним табором.

Привертає увагу ефективність програми Civil Security Cadets (Cadets de la sécurité civile) [7], започаткованої 2006 р., що діє на підставі угоди між Міністерством національної освіти Франції та Міністерством оборони Франції. Результатом цієї угоди стала співпраця між школами й пожежно-рятувальними службами в межах відповідних територіальних підрозділів.

Програма розрахована на 30 годин, заняття проводяться протягом року щосередини в другій половині дня. Цей день зазвичай відводять для позакласних заходів у французьких школах. Програма складається з трьох модулів:

- перша допомога;
- громадянська підготовка;
- вогнева підготовка.

Підготовка молоді віком 18–25 років у рядах добровільної військової служби (SMV) здійснюється волонтерами з 2015 року відповідно до вимог Міністерства оборони Франції. Серед побажань до волонтерів: відсутність судимості, добра фізична форма тощо. Волонтерська служба може тривати від 1 до 5 років. Волонтери отримують соціальний пакет і все необхідне для участі в програмі – військову форму, спортивний костюм, забезпечуються харчами, житлом, заробітною платою від 313 євро до 676 євро. Програма передбачає залучення: волонтерів – стажерів і техніків.

Стажери працюють з молоддю без професійної кваліфікації в таких сферах, як гостинність, будівництво, профілактика та служба безпеки.

Техніки повинні мати відповідну кваліфікацію. Наприкінці першої військової підготовки цей другий рівень завершує супервізія слухачів. Система підготовки SMV здійснюється у військовому середовищі. Протягом чотирьох тижнів учасники вчать командній роботі, дисципліні, пунктуальності, займаються фізичними вправами, долучаються до громадських місій, а також проходять курси з підвищення кваліфікації з математики і французької мови, складають іспит на водійські права й сертифікат з надання першої допомоги (PSC1).

Подальша підготовка здійснюється в професійному напрямі, обраному раніше. Після завершення навчання пропонується працевлаштування залежно від потреб і запиту військових підрозділів. Підготовку та працевлаштування забезпечує Міністерство оборони Франції.

Державна політика Канади також зорієнтована на створення позитивного іміджу армії своєї країни та зацікавлена в залученні молоді до служби у війську, що підтверджується створенням відповідних умов і соціальними гарантіями для військовослужбовців.

У Канаді функціонує мережа військових середніх закладів освіти, де, крім загальної освітньої програми, учні долучаються до військової підготовки. Розклад дня включає заняття фізкультурою після підйому, академічні заняття в першій половині дня, а також ігри й самостійну роботу, підготовку до занять у другій половині дня. Через Canadian Cadet Organization (CCO) упроваджується державна програма за кошти Міністерства оборони Канади.

Прикладом може бути Академія Роберта Ленда (RLA) – єдина приватна військова академія не університетського рівня, яка працює з 1978 року. В Академії навчаються 160 учнів з 5-го до 12-й класу та під час зарахування до закладу отримують статус призовника. Усі курсанти проживають у казармах, розташованих на території Академії,

названих на честь відомих військових діячів чи героїв Канади, які є взірцем для юних курсантів. Дисципліна є важливою умовою виховного середовища RLA, що ставить за мету саморегуляцію курсанта та зміну його поведінки [12].

Академія активно взаємодіє із Збройними силами Канади, зокрема Кадетським корпусом Королівської канадської армії, полком Лінкольна і Велланда, Королівським канадським полком, а курсанти, починаючи з 9-го класу отримують членство в підрозділі № 2968 RCACC. Учні, які демонструють лідерські і організаторські здібності під час навчання, отримують звання молодшого капрала.

У часи так званої Холодної війни в Канаді діяли й українські кадетські «летунські» відділи, які також виконували функцію підготовки молоді до служби у війську й захисту Канади.

Слід відзначити значний внесок скаутських організацій у військово-патріотичне виховання учнівської і студентської молоді Канади, що об'єднує понад 100 тис. скаутів.

У Великій Британії модель військово-патріотичного виховання схожа до канадської. Досить популярною є Community Cadet Forces (CCF) – мережа молодіжних організацій, які займаються підготовкою кадетів сухопутних військ, морських кадетів і кадетів військово-повітряних військ, що спонсоруються й контролюються Міністерством оборони Великої Британії. Такі осередки діють на базі державних і приватних шкіл. Через Міністерство оборони Великої Британії здійснюється призначення платних виховників та погодження волонтерів, які не завжди є членами педагогічного колективу освітнього закладу. Міністерство оборони Великої Британії відіграє важливу роль у підготовці волонтерів, штатних виховників, забезпечує однострій, зброю та боекompлект, доступ до військових частин і військового транспорту. Водночас заклади загальної середньої освіти залучають волонтерів, створюють умови для роботи з дітьми, забезпечують навчальні класи й місця для зберігання зброї. Хоча кадати і волонтери носять однострій, вони не зобов'язані укладати контракт зі Збройними силами. 2019 р. CCF налічував 110 620 кадетів і вихователів з бюджетом близько 100 млн фунтів стерлінгів на рік.

Досить популярними у Великій Британії є скаутські організації, що об'єднують більше пів мільйона школярів та є найбільшими в Європейському Союзі. Водночас питання впровадження патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти не завжди знаходило свою підтримку. Так, 2006 року в школах почали вивчати основи громадянства, однак через недостатню підготовленість учителів та їхню нездатність пояснити дітям питання релігійного, расового й етнічного розмаїття уроки були визнані марними, що послужило причиною їхнього неприйняття батьківською й учнівською громадськістю [14].

Специфіка підготовки школярів у Німеччині має соціальну спрямованість. Це обумовлено тим, що країна після поразки в Другій світовій війні не здійснювала військово-патріотичного виховання та підготовки школярів до служби у війську, тому увага передусім акцентувалася на альтернативних підходах.

Натомість досягнення в економіці й культурі цієї країни стали важливим чинником відродження національної ідентичності. У цей час у школах і коледжах діють програми «Добровільний соціальний рік» та «Добровільний економічний рік», спрямовані на формування громадянської позиції, відповідальності й патріотизму. Така альтернативна служба проходить у соціальній, медичній та економічній сферах. Опитування, проведене німецькими засобами масової інформації упродовж 2014–2016 років, показало, що понад 70 тис. юнаків не хочуть служити в бундесвері за власними переконаннями, однак готові до альтернативної служби в будинках для престарілих, лікарнях, хоспісах. Тривалість такої служби – дев'ять місяців. Вона має неабияку підтримку гуманітарних організацій і Німецького Червоного Хреста.

Посилення агресивної політики Росії обумовили пошук шляхів військово-патріотичного виховання в Польщі. 2017 року Міністерство оборони Польщі започаткувало програму «Сертифіковані військові уніформовані класи», на основі якої здійснюється відповідна підготовка в закладах загальної середньої освіти. Метою програми є створення й

розвиток шкільної мережі, здатної забезпечити ефективну єдину військову підготовку учнівської молоді. Із цією метою було створене відповідне бюро, що координує та розвиває шкільну мережу. Якщо 2017 року такі спеціалізовані класи були в 58 школах, то на початок 2020 року вони діяли уже в 128 школах Польщі й охоплювали 6 800 учнів. Навчання в таких класах триває два роки і, крім звичайної програми, включає польову підготовку: 185 годин навчання у формі педагогічної інновації як частина предмета «Військова освіта». Міністерство оборони Польщі фінансує інструкторів, що проводять заняття, забезпечує допуск на військові об'єкти та до техніки. Дні військової підготовки проводяться щомісячно.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну з 1 вересня 2022 року в Польщі запроваджуються уроки безпеки, які передбачають навчання школярів стрільбі з кульової, пневматичної зброї та копій стрілецької зброї. Умовою для такого навчання є обладнання в освітніх закладах віртуальних чи лазерних тирів. Окрім володіння зброєю, школярі вивчатимуть специфіку проведенню рятувальних робіт у міських умовах. Наступні два роки плануються як перехідні, що пояснюється необхідністю створення матеріально-технічної бази.

Також варто враховувати, що військовий вишкіл у Польщі традиційно опирався на рух національного скаутингу (харцерів), що бере свій початок з 1910 року у Львові, члени якої брали активну участь у війні за незалежність Польщі на початку XX століття. Під час Другої світової війни їхніми зусиллями було створено бойову організацію «Сірі шеренги», що входила до складу Армії крайової.

Скаутський харцерський рух не був заборонений за часів існування Варшавського договору, що дозволило зберегти та розвинути летунську й морську спеціалізації. Якщо наприкінці 1980-х років харцерська організація налічувала близько 1 млн членів і сотні польових баз і домів у всій країні, то нині вдалося все це зберегти. Окрім того, скаутська організація харцерів прописана в законі про освіту та становить дні близько 140 тисяч членів.

У країнах Балтії разом з відновленням незалежності були відроджені структури військового вишколу учнівської та студентської молоді, які діяли до радянської окупації їхніх територій.

Популярним у Литві залишається «Стрілецький союз», створений 1919 року, який також був частиною руху «лісових братів». У січні 1991 року Союз боронив парламент, а нині налічує 11000 членів (зокрема й відставних військових, ветеранів бойових дій), об'єднаних у 10 полків. Значну частину організації (50–70 %), однак, становлять підлітки та молодь від 12 до 18 років у складі молодіжної структури «Юні стрільці», які проходять навчання за чотирирічною програмою. На кожному з рівнів поглиблено вивчається історія Литви, формуються лідерські навички та здійснюється військова підготовка. Після завершення кожного рівня учні отримують сертифікат і відзнаку. Щороку проводиться таборування «Юних стрільців» та літні курси, працює вишкільний табір-центр «Жалгіріс». Організація підпорядковується Міністерству оборони Литви, яке призначає голову Стрілецького союзу.

У Латвії було поновлено організацію «Захисники землі», яка також була створена 1919 року й об'єднує більше 10 тис. волонтерів, у складі 18 добровольчих батальйонів Збройних сил Латвії. Законом також регулюється діяльність найбільшої в країні організації «Молоді захисники», що налічує близько восьми тисяч членів віком від 10 до 21 року.

Організація «Молоді захисники» фінансується і керується Міністерством оборони Латвії через Молодіжний оборонний центр.

Міністерство освіти Латвії виявило інтерес до впровадження в освітню програму закладів загальної середньої освіти окремого предмета, який поки що знаходиться на стадії розроблення.

В Естонії були відновлені не лише скаутські організації «Союз оборони» та «Жіночий захист дому», а й Закон «Про оборону» від 1930 року, який визначав поле діяльності молодіжних організацій «Молоді орли» та «Дочки Батьківщини», що охоплюють усі повіти Естонії. Осередки діють на базі закладів загальної середньої освіти на підставі спеціальних

угод. Військово-патріотичну роботу серед 5 тис. школярів (віком від 7 до 18 років) проводить «Школа Ліги оборони» [2].

У Швейцарії військовою підготовкою охоплена майже вся молодь чоловічої статі, а альтернативна служба з'явилася лише 1996 року. Декларація Швейцарії щодо нейтралітету передбачає мирне співіснування з іншими країнами, а також неучасть у військових союзах і «поліцейських акціях», але готовність захищати себе самостійно. Заради миру кожен швейцарець робить свій унесок у зміцнення обороноздатності своєї країни. Залучення молоді до військової служби здійснюється в три етапи:

1) початкова військова підготовка і «школа молодого бійця-рекрута» («RS – Rekrutenschule»);

2) дійсна служба, яку можна пройти всю відразу, а можна частинами (по кілька тижнів до того часу, поки не буде вичерпано весь термін залежно від посади – від 440 до 680 днів);

3) отримання вищої військової освіти або «служба в запасі».

У японських школах традиційно значна увага приділяється національним і моральним цінностям, формуванню основ національного характеру, груповій взаємодії. У Японії за новим Законом про освіту 2006 року увели уроки патріотизму в школах, що мають на меті виховання дітей у дусі національних традицій, а також національної гідності й гордості, визнання національних героїв, з 2012 року обов'язковим для школярів є вивчення бойових мистецтв – дзюдо, кендо, айкідо, тренінги безпеки, зокрема і ядерної.

У Китаї військово-патріотичне виховання контролюється Комуністичною партією, Комуністичною спілкою молоді, федерацією молодіжних організацій країни і здійснюється відповідно до Закону КНР «Про освіту у сфері національної оборони», прийнятого наприкінці XX ст. Відповідно до закону щороку 17000000 студентів з 2000 університетів і школярів із 22000 шкіл старшого ступеню проходять підготовку в лавах Збройних сил КНР. Військову підготовку проходять учні початкової і середньої ланки освіти. Також Міністерство освіти КНР розробило та впровадило освітню програму з військової підготовки в закладах вищої освіти, що включає «тактику окремого солдата», «стрільбу з легкої стрілецької зброї», «пересування та виживання в польових умовах», «національну оборонну стратегію», «міжнародну стратегічну обстановку» тощо.

Військовий обов'язок або військова повинність окреслена законодавчо, визначено її характер (обов'язковий чи добровільний), тип служби (військова чи альтернативна), тривалість, вікові межі тощо. У різних країнах різняться призовний вік і строк служби у збройних силах (таблиця 1).

Таблиця 1

Призовний вік і термін служби в збройних силах різних країн

Стать	Призовний вік	Термін служби	Приблизна кількість призовників
Китай			
Чоловіки	18-36	2 роки	17000000
Росія			
Чоловіки	18-27	12 місяців	160 000
Північна Корея (КНДР)			
Чоловіки	17-27	10 років	100000
Жінки	17-25	3 роки	
Південна Корея			
Чоловіки	18-31	2 роки	350000
Туреччина			
Чоловіки	18-41	6-12 місяців	170000
Норвегія			
Чоловіки	19-44	7-19 місяців	10 000
Жінки	19-28	7-19 місяців	

Швеція			
Чоловіки	18-24	9-12 місяців	10 000
Жінки	18-24	9-12 місяців	
Фінляндія			
Чоловіки	18-30	11 місяців	30 000
Греція			
Чоловіки	19-45	8 місяців	30 000
Ізраїль			
Чоловіки	18-50	32 місяці	20 000
Жінки	12-24	24 місяці	
Австрія			
Чоловіки	18-35	6 місяців	7500.
Данія			
Чоловіки	18-30	4 місяці	4500
Литва			
Чоловіки	18-26	9 місяців	4 000
Естонія			
Чоловіки	18-28	8-11 місяців	35000
Грузія			
Чоловіки	18-27	12 місяців	3000
Україна			
Чоловіки	20-27	18 місяців	32000

У багатьох країнах є професійна (контрактна) армія, що не передбачає призову. Серед таких країн Індія, ПАР, Японія.

У мирний час не проводиться призов в Австралії, Великій Британії, Канаді. У США скасований призов, однак усі чоловіки у віці з 18 до 26 років зобов'язані стати на облік у Системі військової повинності. Ухилянтам загрожує штраф у 250 тисяч доларів та тюремне ув'язнення до 5 років, на практиці обходиться 5-місячним арештом.

У Німеччині призову нема з 2011 року, однак згідно з Конституцією ФРН чоловіків можуть призвати до лав армії з 18 років. У Франції, починаючи з 2001 року щорічний призов замінили на День підготовки національної оборони для чоловіків і жінок з 16 до 18 років. Президент Франції Е. Макрон повернув призов «конскрипторів» (від англ. conscription military service – строкова військова служба), що зумовлено потребою в підготовці мобілізаційного ресурсу в умовах гібридної агресії та сучасних терористичних загроз.

У Мексиці призов здійснюється через лотерею. Призовники (18–40 років) служать лише в армії, тоді як флот і ВПС комплектуються з добровольців. Так само, як у США, у Бразилії всі чоловіки зобов'язані стати на облік після досягнення 18 років і можуть бути призвані з 19 років. Без довідки про військовий облік неможливо отримати дозвіл на роботу чи побудувати кар'єру.

Нині існує низка країн, у яких не має армії. Це, зокрема, Ісландія, Коста-Рика, Гаїті, Гренладія.

Таким чином, закордонний досвід підготовки школярів до захисту своєї країни має свої особливості щодо підготовки учнів як в освітньому процесі, так і в діяльності громадських і дитячих організацій. Виклики сьогодення обумовлюють пошук різноманітних форм підготовки до служби у війську через залучення молоді до відповідних освітніх програм.

Зважаючи на нинішню ситуацію в суспільстві, неабиякого значення набуває вивчення закордонного досвіду з підготовки школярів до захисту своєї країни для вдосконалення й модернізації такої роботи в українських школах, підвищення її ефективності та мотивування молоді до служби у війську.

Список використаних джерел

1. Есионори К. Боевые искусства в японских школах – надо ли? URL: <https://www.nippon.com/ru/currents/d00036/> (дата звернення: 22.03.2023).
2. Юзич Ю. Військове виховання юнацтва у країнах НАТО. А що в Україні? *Дзеркало тижня*. 2021. URL: <https://rpr.org.ua/news/viys-kove-vykhovannia-iunatstva-u-krainakh-nato-a-shcho-v-ukraini/> (дата звернення: 26.03.2023).
3. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, ін-т філософії імені Г. С. Сковороди [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис. 2002. 751 с.
4. A Field Manual for the Naval Junior reserve Officers Training Corps (NJROTC). CADET FIELD MANUAL (7th Edition). NAVEDTRA 37116-F MARCH 2009. 117 p.
5. Chu L. Little Soldiers: An American Boy, a Chinese School, and the Global Race to Achieve. London: Harper Collins. 2017. 368 p.
6. Goldman Ch., Schweig J., Buenaventura M., Wright C. Geographic and Demographic Representativeness of Junior Reserve Officer Training Corp. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation. 2017. 109 p.
7. Mise en œuvre du programme des cadet-te-s de la sécurité civile au sein des établissements scolaires, 2016. URL: <https://www.education.gouv.fr/bo/16/Hebdo9/MENE1604871C.htm> (дата звернення: 28.06.2023).
8. NATO Strategy Documents (1949-1969)/ Edited by Dr. Gregory W. Pedlow. URL: <https://www.nato.int/archives/strategy.htm> (дата звернення: 30.05.2023).
9. NATO. The Secretary General's Annual Report. 2022. Brussels: NATO, 2023. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2023/3/pdf/sgar22-en.pdf#page=27 (дата звернення: 28.05.2023).
10. Pannoni A., Moody J. What to know About High School JROTC Programs. *US News and World Report*. 2019. URL: <https://www.usnews.com/education/blogs/high-school-notes/2014/11/10/3-things-to-know-about-high-school-jrotc-programs> (дата звернення: 10.09.2022).
11. Pannoni A., Writers S. High School JROTC Participants Share Pros, Cons of Involvement. *US News and World Report*. 2015. URL: <https://www.usnews.com/education/blogs/high-school-notes/2015/11/09/high-school-jrotc-participants-share-pros-cons-of-involvement> (дата звернення: 10.09.2022).
12. Robert Land Academy URL: <https://educativ.net/schools/canada/robert-land-academy/> (дата звернення: 10.09.2022).
13. Treaty of Maastricht on European Union. Official Journal of the European Communities. 1992. № 191. P. 1–112.
14. Wiist W. H., Whit S. K. Preventing War and Promoting Peace. A Guide for Health Professionals. Cambridge: Cambridge University Press. 2017. 29 p.

Контрольні запитання

1. Назвіть переваги програми Junior Reserve Officers Training Corps (Програма підготовки молодших офіцерів запасу у старших класах США).
2. Охарактеризуйте особливості оборонної освіти учнівської і студентської молоді у Франції.
3. У чому специфіка військово-патріотичного виховання школярів у Німеччині?
4. Охарактеризуйте модель військово-патріотичного виховання молоді у Великій Британії.
5. У чому специфіка військово-патріотичного виховання учнів у Японії?
6. Охарактеризуйте особливості програми військово-патріотичного виховання Польщі.
7. У чому специфіка військово-патріотичного виховання учнівської молоді в країнах Балтії?
8. Охарактеризуйте особливості військово-патріотичного виховання молоді в Китаї.

1.5. Єдність фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти: теоретичний аспект

Сучасна система освіти України спрямована на формування гармонійної, усебічно розвиненої особистості, здатної до участі в житті суспільства й успішної самореалізації. Проте військова агресія з боку російської федерації та запровадження воєнного стану спричинили переосмислення ролі й значення військово-патріотичного виховання в системі освіти, що вимагає адаптації форм і методів роботи з учнівською молоддю відповідно до нагальних запитів суспільства. Особливої уваги в цьому контексті потребує інтеграція фізичного та військово-патріотичного виховання, які є основою для формування фізично здорової, морально стійкої й патріотично свідомої молоді. Прикладна фізична підготовка старшокласників має унікальний потенціал для поєднання фізичного і військово-

патріотичного виховання в системну планомірну діяльність, спрямовану на виховання громадянина-патріота. Актуалізується необхідність визначення виховного й освітнього ресурсу фізичного, військово-патріотичного виховання та прикладної фізичної підготовки як ефективного засобу виховання старшокласників.

Фізичне виховання як основа гармонійного розвитку старшокласників

Фізичне виховання зростаючого покоління є важливим аспектом гуманітарної політики України. У сфері освіти роль фізичного виховання відображено в Законах України «Про фізичну культуру і спорт», «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», Державних стандартах базової і повної загальної середньої освіти, освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура», Концепції розвитку щоденного спорту в закладах освіти, Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді, Програмі «Нова українська школа у поступі до цінностей» та інших нормативно-правових документах.

Фізичне виховання відіграє ключову роль у гармонійному всебічному розвитку особистості, про що наголошують вітчизняні (І. Бех, О. Остапенко, М. Тимчик, І. Шопіна, М. Салій, Л. Канішевська, Р. Малиношевський, Е. Бородай та інші) та закордонні (К. Бесса, К. Кліффорд, П. Хейсті, Р. Фізелл, Дж. Хауелл та інші) дослідники. У період підліткового та юнацького віку, коли відбуваються активні фізіологічні, психоемоційні, когнітивні зміни, формуються ціннісні й соціальні установки, фізична активність стає необхідною умовою для підтримання здоров'я (фізичного, психічного, соціального, духовного), формування особистісних якостей і готовності до майбутнього дорослого життя [1; 2; 8].

Як важлива складова освітнього процесу, фізичне виховання забезпечує формування й розвиток основних фізичних якостей (сили, витривалості, швидкості, координації, гнучкості), морально-вольових якостей (відповідальності, рішучості, цілеспрямованості, наполегливості, дисциплінованості, сміливості та інших), ціннісних установок і морально-етичних норм (гідності, справедливості, поваги, толерантності, узаємодії, милосердя, доброзичливості тощо). Крім того, заняття фізичною культурою сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню навичок саморегуляції й подолання труднощів. У старшому шкільному віці фізичне виховання також відіграє роль у підготовці до майбутньої професійної діяльності, особливо якщо вона пов'язана зі значними фізичними чи психоемоційними навантаженнями [3; 6].

Численні дослідження доводять цінність виховних впливів фізичної культури для усвідомлення старшокласниками значимості здорового способу життя, ролі спорту для всебічного гармонійного розвитку, безпеки життєдіяльності; формування навичок гідної поведінки, командної взаємодії, дотримання спортивної етики; виховання якостей, які допомагають не лише в спорті, а й у різноманітних життєвих ситуаціях (стійкості, волі, витримки, набуття досвіду самопідтримки, самоаналізу, самоконтролю, адаптивності, здатності долати труднощі, докладати зусиль для досягнення цілей, вірити у власні сили тощо) [4; 5; 10].

Отже, цінність фізичного виховання визначається через зміцнення фізичного, психічного, соціального, духовного здоров'я старшокласників, що включає такі основні аспекти: поліпшення функціонування всіх систем організму старшокласників (серцево-судинної, дихальної, опорно-рухової, ендокринної, нервової), профілактика захворювань; розвиток фізичних і морально-вольових якостей; формування цінностей і соціальних норм; підвищення психологічної стабільності, упевненості, стресостійкості; соціалізації, розвитку комунікативних навичок, умінню працювати в команді та налагоджувати міжособистісні взаємини.

Військово-патріотичне виховання: формування свідомого громадянина

Військово-патріотичне виховання є невід'ємною складовою системи освіти, особливо

в умовах сучасних викликів, пов'язаних з безпекою держави, оскільки спрямовується на розвиток у зростаючого покоління готовності до її захисту, громадянської свідомості, моральної стійкості, відповідального ставлення до своїх обов'язків, здатності відповідально ставитися до майбутнього своєї країни, брати активну участь у житті суспільства та ефективно діяти в кризових ситуаціях [7; 8; 13; 14].

Організаційно-правові засади військово-патріотичного виховання дітей та молоді висвітлено в підрозділі 1.1.

Водночас у науковій площині акцентується увага на численних суперечностях між соціальним замовленням на становлення й розвиток військово-патріотичного виховання майбутніх суб'єктів громадянського суспільства та цілісністю навчально-методичної бази його забезпечення; зростаючими вимогами щодо рівня фахової підготовки майбутніх учителів з предмета «Захист Вітчизни» та рівнем підготовки до професійної діяльності в закладах освіти; необхідністю підвищення ефективності системи військово-патріотичного виховання старшокласників і незавершеністю окремих її ланок; актуальністю захисту громадян України, особливо молоді, від впливу маніпулятивних ідеологій, які зацікавлені в підриві політичної ситуації в Україні зсередини в умовах ідеологічного конфлікту та недостатньою теоретичною розробленістю цього питання; а також наявністю інших численних протиріч, які блокують ефективне впровадження військово-патріотичного виховання учнівської молоді [11; 12].

Відтак постає питання оновлення та трансформації військово-патріотичного виховання відповідно до викликів сьогодення, оскільки військово-патріотичне виховання відіграє ключову роль у формуванні свідомих, відповідальних і готових до захисту своєї Батьківщини громадян через формування:

- *патріотизму* (сприяє усвідомленню учнівською молоддю важливості захисту своєї країни, її територіальної цілісності й незалежності, виховує любов до Батьківщини, повагу до її історії, культури, військових традицій);
- *оборонної свідомості* (забезпечує базові знання і навички, необхідні для виживання і дій у надзвичайних ситуаціях, розвиває фізичну та психологічну підготовку до виконання обов'язків, пов'язаних із захистом держави);
- *громадянської відповідальності* (сприяє формуванню почуття обов'язку перед суспільством і державою, виховує відповідальність за збереження миру й безпеки в країні);
- *поваги до військової служби* (підвищує престиж служби в Збройних силах України, формує позитивне ставлення до військової професії як важливої складової національної безпеки);
- *історичної пам'яті* (сприяє усвідомленню значення боротьби попередніх поколінь за незалежність і суверенність України, виховує повагу до героїв, які віддали своє життя за Батьківщину);
- *національної ідентичності* (сприяє єдності й консолідації нації через усвідомлення спільних цінностей, ідеалів, цілей, допомагає молоді зрозуміти та визначити свою роль у суспільстві).

Прикладна фізична підготовка як об'єднавчий компонент фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників

Прикладна фізична підготовка старшокласників є важливим чинником формування здорового способу життя, фізичного розвитку й готовності до майбутньої професійної діяльності. У сучасних умовах зростаючих вимог до фізичної і психоемоційної витривалості дітей та учнівської молоді підготовка, орієнтована на здобуття прикладних знань, умінь і навичок, стає невід'ємною складовою освітнього процесу.

Прикладна фізична підготовка виступає ефективним інструментом інтеграції фізичного та військово-патріотичного виховання, оскільки забезпечує комплексний розвиток фізичних, морально-вольових і соціальних якостей, містить зміст і види діяльності, які мають практичне значення для виконання конкретних завдань, пов'язаних із захистом життя,

здоров'я й безпеки (наприклад, вправи на витривалість, швидкісно-силові тренування, подолання смуг перешкод, освоєння технік самооборони, основ тактичної підготовки, першої домедичної допомоги в надзвичайних та екстрених ситуаціях).

Значення прикладної фізичної підготовки в єдності фізичного і військово-патріотичного виховання для розвитку особистості старшокласника розкривається через її багатофункціональний вплив, спрямований на формування ключових компетентностей, знань, умінь і навичок.

Серед основних завдань інтеграції фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки, зокрема, виокремимо такі:

- *фізичний розвиток* (прикладна фізична підготовка орієнтована на вдосконалення таких фізичних якостей, як сила, витривалість, спритність, швидкість, гнучкість, координація, які є базовими як для загального фізичного здоров'я, так і для виконання специфічних задач);

- *набуття практичних навичок* (прикладна фізична підготовка має на меті оволодіння старшокласниками умінь прикладного характеру з основ безпеки життєдіяльності (орієнтування на місцевості, надання першої допомоги, транспортування хворого, освоєння основ тактичної підготовки тощо);

- *психологічна підготовка* (розвиток стресостійкості, саморегуляції, упевненості у власних силах, здатності покладатися на себе, уміння працювати в команді);

- *виховання морально-вольових якостей* (військово-патріотичне виховання тісно пов'язане з розвитком таких рис характеру, як дисциплінованість, рішучість, відповідальність; прикладна фізична підготовка створює ситуації, які сприяють вихованню цих якостей, через виконання вправ у складних умовах та під час фізичних навантажень).

Основні підходи щодо забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки

Інтеграція фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників засобами прикладної фізичної підготовки має базуватися на підходах, які забезпечують цілісність виховного процесу, ураховують вікові, психологічні, фізичні й соціальні особливості старшокласників, дозволяють ефективно поєднати фізичні навантаження з виховними впливами в процесі набуття ними практичного досвіду.

Комплексний підхід забезпечує інтеграцію фізичного та військово-патріотичного компонентів у єдину виховну систему.

Реалізація підходу. Заняття включають вправи, які мають прикладний характер, спрямовані на зміцнення здоров'я та розвиток фізичних якостей, а також елементи військової підготовки, що формують витривалість, дисциплінованість, відповідальність, навички безпеки життєдіяльності.

Особистісно-орієнтований підхід у прикладній фізичній підготовці спрямований на створення умов, які сприяють цьому гармонійному розвитку особистості та дозволяють ураховувати індивідуальні особливості кожного учня й учениці (рівень фізичної підготовленості, потреби, інтереси, мотивацію). Його мета – максимальне розкриття потенціалу кожного старшокласника та стимулювання до саморозвитку.

Реалізація підходу. Індивідуалізація тренувальних програм, диференціація навантажень залежно від можливостей учасників, проведення виховної роботи (тренінгів, вправ, завдань) з урахуванням інтересів і світогляду учнів.

Діяльнісний підхід базується на активному залученні старшокласників до процесу навчання, спрямований на формування активної, ініціативної суб'єкт-суб'єктної позиції учнів та реалізується через практичну діяльність.

Реалізація підходу. Кожне заняття має конкретну мету, яка пов'язана з розвитком практико орієнтованих умінь і навичок для виконання прикладних завдань (наприклад, оволодіння навичками самооборони, технікою роботи з обладнанням тощо). Під час навчання створюються ситуації, які потребують від старшокласників прийняття самостійних

рішень, відповідальності, залученості (рольові ігри, тактичні завдання, змагання, польові збори, де моделюються умови, наближені до реальних).

Системний підхід передбачає структуровану організацію виховного процесу, що враховує всі аспекти підготовки: фізичний, моральний, інтелектуальний і військово-патріотичний. Системний підхід у прикладній фізичній підготовці спрямований на комплексний аналіз і цілісну організацію всіх компонентів процесу (мети, принципів, методів, завдань, умов, прогнозованих результатів тощо) для досягнення максимальної ефективності.

Реалізація підходу. Заняття з прикладної фізичної підготовки будуються на інтеграції фізичних, психологічних, теоретичних і практичних аспектів, спрямованих на розвиток фізичних якостей, освоєння військових навичок і виховання моральних принципів.

Культурологічний підхід акцентує увагу на формуванні в учнів національної ідентичності, гордості за свою країну й повагу до її історії та традицій.

Реалізація підходу. Включення елементів національних бойових мистецтв (наприклад, хортингу, бойового гопака) до програми фізичної підготовки, проведення тематичних заходів, присвячених видатним українським постатям та історичним подіям.

Проблемно-орієнтований підхід спрямований на розвиток здатності старшокласників ефективно діяти в умовах невизначеності, долати труднощі та адаптуватися до екстремальних ситуацій.

Реалізація підходу. Моделювання ситуацій виживання в природних умовах, виконання завдань із тактико-спеціальної підготовки, що потребують особистої відповідальності й командної взаємодії.

Інноваційний підхід передбачає використання сучасних технологій та методик у процесі фізичного і військово-патріотичного виховання, що забезпечує підвищення мотивації та інтересу старшокласників до оволодіння знаннями, уміннями й навичками з прикладної фізичної підготовки.

Реалізація підходу. Використання симуляційних тренажерів, мультимедійних засобів, інтерактивних форм роботи (квестів, змагань, військово-спортивних ігор, ситуативних завдань тощо) для моделювання ситуацій, вивчення історії військових подвигів українських захисників, проведення заходів на національно-патріотичну тематику.

Рефлексивний підхід спрямований на формування в старшокласників навичок самоаналізу, розвиток здатності оцінювати власні дії, свідомо обирати засоби досягнення мети, формувати почуття особистої відповідальності за свої рішення.

Реалізація підходу. Підбиття підсумків занять через обговорення успіхів і викликів, заохочення старшокласників до ведення щоденників особистих досягнень у прикладній фізичній підготовці.

Інтеграція пропонованих підходів забезпечує фізичну загартованість і готовність до виконання громадянського обов'язку, формування в старшокласників патріотичних цінностей, моральної стійкості й навичок дій в екстремальних умовах.

Принципи забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки

Єдність фізичного та військово-патріотичного виховання в процесі прикладної фізичної підготовки ґрунтується на низці принципів, які забезпечують цілісність, гармонійність і ефективність виховного процесу.

Принцип цілеспрямованості. Процес прикладної фізичної підготовки будується з урахуванням чітко визначених цілей, спрямованих на розвиток фізичних якостей старшокласників, формування патріотичних цінностей і готовності до виконання громадянського обов'язку. Це сприяє узгодженню фізичного і військово-патріотичного виховання в єдиному напрямі.

Принцип інтеграції. Передбачає поєднання фізичних вправ із військово-прикладними елементами й заходами патріотичного спрямування. Наприклад, виконання вправ на

витривалість може супроводжуватися поясненням їхнього значення для виконання військових завдань, а також підкріплюватися тематичними бесідами про подвиги українських військових.

Принцип безперервності. Фізичне та військово-патріотичне виховання має бути систематичним і постійним. Це забезпечує поступовий розвиток фізичних здібностей, моральних якостей та патріотичних переконань, а також закріплення набутих навичок і знань.

Принцип поступовості і доступності. Навчально-тренувальний процес будується відповідно до вікових та індивідуальних можливостей учнів. Вправи та завдання ускладнюються поступово, що дозволяє уникати перевантажень і створює умови для ефективного засвоєння матеріалу.

Принцип єдності навчання, виховання і розвитку. Усі елементи прикладної фізичної підготовки мають одночасно освітній, виховний і розвивальний характер. До прикладу, навчання основам тактичної підготовки поєднується з вихованням дисциплінованості, рішучості й почуття відповідальності.

Принцип командної взаємодії. Фізичні вправи і військово-патріотичні заходи часто проводяться в групах (парах, командах), що сприяє формуванню почуття товариськості, колективної відповідальності й командного духу. Це особливо важливо для розвитку навичок взаємодії в умовах, наближених до реальних військових ситуацій.

Принцип практичної спрямованості. Усі елементи фізичного та військово-патріотичного виховання мають практичну цінність для реального життя і майбутньої професійної діяльності старшокласників. Наприклад, вправи з подолання смуги перешкод чи освоєння технік самооборони безпосередньо готують учнів до можливих викликів у екстремальних умовах.

Принцип національної спрямованості. Принцип акцентує увагу на вихованні любові до Батьківщини, поваги до її історії, культури й героїв. Під час занять важливо інтегрувати тематику національно-патріотичного виховання через приклади із життя видатних українських діячів, військових, спортсменів.

Принцип мотиваційної підтримки. Ефективність фізичного та військово-патріотичного виховання зростає завдяки формуванню в старшокласників мотивації до занять фізичною культурою та вивчення військової справи. Дієвими засобами підвищення мотивації є впровадження тренінгів, симуляційних ігор і завдань, змагань, використання сучасних технологій, заохочення досягнень, створення ситуації успіху.

Принцип єдності фізичного і морального розвитку. Фізична підготовка супроводжується вихованням морально-вольових якостей, таких як рішучість, сміливість, самоконтроль, витримка. Військово-патріотична складова зі свого боку акцентує увагу на моральних і етичних аспектах служіння Батьківщині.

Реалізація означених принципів єдності фізичного і військово-патріотичного виховання спрямована на створення комплексної системи, яка забезпечує гармонійний розвиток старшокласників. Дотримання цих принципів у процесі прикладної фізичної підготовки сприяє зміцненню фізичного здоров'я, формуванню громадянської відповідальності, патріотизму й готовності до захисту держави.

Етапи реалізації єдності фізичного та військово-патріотичного виховання у процесі прикладної фізичної підготовки старшокласників

Єдність фізичного та військово-патріотичного виховання в процесі прикладної фізичної підготовки старшокласників у практичній площині забезпечується поетапною реалізацією.

Ознайомлювальний етап. На цьому етапі старшокласники ознайомлюються з основами військової справи, значенням прикладної фізичної підготовки, засадами формування патріотичної свідомості, основи фізичної активності та її роль у життєдіяльності людини. Ознайомлювальний етап пов'язаний з формуванням у старшокласників поваги до

військових традицій, розумінням витоків патріотизму й готовності до захисту Батьківщини.

Мотиваційний етап. На цьому етапі важливо створити мотиваційний фундамент для залучення старшокласників до фізичної та військово-патріотичної підготовки. Основними завданнями цього етапу є формування інтересу до занять завдяки їхній поступовості й орієнтації на сучасні життєві запити.

Діагностичний етап. Перед початком прикладної фізичної підготовки здійснюється оцінка фізичної підготовленості старшокласників за допомогою тестів, спостереження, діагностичних завдань на вимірювання параметрів сили, гнучкості, швидкості реакції тощо. Програма прикладної фізичної підготовки підбирається на основі вікових та індивідуальних особливостей старшокласників.

Практичний етап. На цьому етапі відбувається практична реалізація прикладної фізичної підготовки (тренування, які включають загальнофізичну підготовку, практичні завдання, різноманітні види рухової активності тощо). На цьому етапі проводяться спеціальні фізичні вправи (спрямовані на зміцнення основних м'язових груп, серцево-судинної, дихальної систем, покращення сили, швидкості, витривалості, гнучкості); завдання (спрямовані на розвиток навичок стресостійкості, емоційного контролю, самопідтримки, витримки, реагування в стресових ситуаціях); заходи (спрямовані на виховання гідності, патріотизму, навичок командної взаємодії тощо).

Етап моніторингу та корекції. Етап моніторингу й корекції в прикладній фізичній підготовці є ключовим компонентом ефективної реалізації єдності фізичного та військово-патріотичного виховання. Цей етап спрямований на відстеження прогресу старшокласників, оцінку результатів тренувань і внесення змін до програми підготовки на основі отриманих даних. Завданнями етапу моніторингу й корекції є оцінка ефективності програми прикладної фізичної підготовки, виявлення недоліків, аналіз складників, які потребують удосконалення, коригування навантажень, корекція й адаптація умов, змісту, форм і методів роботи.

Визначення підходів і принципів дозволяє зробити висновок, що ефективність єдності фізичного та військово-патріотичного виховання в процесі прикладної фізичної підготовки забезпечується комплексом чинників, до яких нами віднесено:

- *цілісність.* Фізичне та військово-патріотичне виховання мають спільну мету – усебічний розвиток особистості, готової до фізичних і моральних викликів. Інтеграція цих напрямів дозволяє гармонійно поєднувати різні види діяльності в межах єдиної програми прикладної фізичної підготовки;

- *комплексність засобів, форм і методів фізичного та військово-патріотичного виховання.* Заняття повинні включати фізичні тренування, практичні заняття з використанням військових імітацій, ігри на розвиток витривалості й командного духу, заходи, спрямовані на виховання ціннісних установок громадянина-патріота;

- *психологічну підготовку.* Окрім фізичних навантажень, важливу роль відіграє робота з формування моральної готовності старшокласників до складних ситуацій, стійкості до стресу та здатності діяти в екстремальних умовах, мотивації до досягнення цілей;

- *інтеграцію змісту виховної діяльності.* Інтеграція фізичного та морально-етичного компонентів, спрямованих на формування фізичної витривалості, дисципліни, відповідальності й патріотизму;

- *практичну спрямованість.* Включення спеціалізованих вправ, які імітують реальні умови військової служби, розвиток як фізичних, так і професійних навичок;

- *використання сучасних методик і технологій.* Застосування інноваційних методів тренувань, симуляторів і тренажерів для підвищення якості фізичної й морально-вольової підготовки;

- *національно-патріотичну складову.* Формування в старшокласників почуття гордості за свою країну, готовності захищати її інтереси й цілісність.

Єдність фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки є важливим напрямом формування гармонійно розвинутої учнівської молоді. Інтеграція цих аспектів сприяє фізичному загартуванню учнів, вихованню

в них патріотичних почуттів, моральної стійкості й готовності до захисту рідної держави. Таким чином, упровадження теоретичних засад і практичного інструментарію єдності фізичного та військово-патріотичного виховання в процесі прикладної фізичної підготовки є стратегічно важливим завданням сучасної освіти.

Список використаних джерел

1. Bessa C., Hastie P., Rosado, A., Mesquita I. Sport education and traditional teaching: Influence on students' empowerment and self-confidence in high school physical education classes. *Sustainability*, 2021. 13(2), 578 p.
2. Blomqvist-Mickelsson T. B. Parental perceptions of youths' desirable characteristics in relation to type of leisure: A multinomial logistic regression analysis of martial-art-practicing youths. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2022, 19(9), P. 57–65.
3. Clifford C., Feezell R. M. Sport and character: Reclaiming the principles of sportsmanship. *Human Kinetics*, 2010. 85 p.
4. Fabio R. A., Towey G. E. Cognitive and personality factors in the regular practice of martial arts. *The Journal of Sports Medicine and Physical Fitness*, 2018, 58(6), P. 933–943.
5. Howell J. The influence of sports on personal growth and character development. 2024. Retrieved from <https://www.jeffhowell.me/blog/the-influence-of-sports-on-personal-growth-and-character-development>
6. Lumpkin A., Stokowski S. Interscholastic sports: A character building privilege. *Kappa Delta Pi Record*, 2011, 47 (3), P. 124–128.
7. Бех І. Д., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2023, 5(2), С. 1–7.
8. Бородай Е. Класифікація методів військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*, 2020, Вип. 26. С. 25–28.
9. Гаврилюк В.Ю. Організаційно-педагогічні аспекти військово-патріотичного виховання учнівської молоді засобами позашкільної освіти. Виховання дітей та учнівської молоді в контексті сучасних соціокультурних викликів: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ-Біла Церква, 2 червня 2022 р.). Біла Церква. 2022. С. 11–15.
10. Коломoeць Г. А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор: дис. ...канд. пед. наук. Київ, 2021. 236 с.
11. Остапенко О. І. Військово-патріотичне виховання в системі пріоритетів державної політики. *Фізичне виховання в рідній школі*, 2016, № 5. С. 40–43.
12. Остапенко О.І., (ред.), Тимчик М.В., Зубалій М.Д., Журба К.О., Бінецький Д.О., Касіч Н.П., Кузора І.В. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навчально-методичний посібник. Київ. 2022. 165 с.
13. Тимчик М., Касіч Н. Технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 15, 2024. (10(183), С. 241–245.
14. Шопіна, І. М., Салій М. А. Військово-патріотичне виховання дітей та молоді як складова підготовки до військової служби: правовий погляд. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2023, № 6 (64). С. 37–41.

Контрольні запитання

1. Розкрийте роль фізичного виховання як основи гармонійного розвитку особистості старшокласника.
2. Які основні завдання інтеграції фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки?
3. Охарактеризуйте основні методологічні підходи щодо забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки.
4. Охарактеризуйте принципи забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки.
5. Розкрийте етапи реалізації єдності фізичного та військово-патріотичного виховання у процесі прикладної фізичної підготовки старшокласників.
6. Які чинники забезпечують ефективність єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки?

РОЗДІЛ II.

ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Педагогічні інновації у забезпеченні єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів

Сучасна система освіти орієнтована на забезпечення учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) знаннями, формування їхньої громадянської свідомості, патріотизму, фізичної витривалості та готовності до захисту Батьківщини. У цьому контексті особливого значення набуває єдність фізичного й військово-патріотичного виховання, яка сприяє гармонійному розвитку особистості, зміцненню здоров'я та формуванню морально-вольових якостей. Упровадження інноваційних технологій у цей процес дозволяє значно підвищити ефективність виховної роботи, зробити її цікавішою, доступнішою й результативнішою.

Фізичне виховання сприяє зміцненню здоров'я, розвитку сили, витривалості й координації, тоді як військово-патріотичне виховання формує відповідальність, дисципліну і готовність до активної громадянської позиції. Об'єднання цих двох напрямів дозволяє досягти комплексного підходу до виховання молодого покоління, що є особливо важливим у сучасних умовах соціокультурних і політичних викликів.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю пошуку нових підходів до інтеграції фізичного і військово-патріотичного виховання, що враховували б сучасні технологічні можливості й освітні тенденції. Інноваційні методики, зокрема використання цифрових платформ, гейміфікації, інтерактивних ігрових форматів і спеціальних тренувальних програм, сприяють підвищенню зацікавленості учнів ЗЗСО, мотивації до навчання й ефективності виховного процесу.

Фізичне та військово-патріотичне виховання є двома взаємопов'язаними компонентами формування особистості учня, що забезпечують його фізичну підготовленість, громадянську свідомість, патріотизм і готовність до захисту Батьківщини. В освітньому процесі важливо забезпечити їхню єдність, що сприятиме гармонійному розвитку учнів та підготовці їх до виконання соціально значущих ролей у суспільстві. Фізичне виховання вважається базовим елементом розвитку індивідуума, оскільки сприяє зміцненню здоров'я, розвитку сили, витривалості та інших фізичних якостей. Його значення підкреслюють численні дослідження, у яких зазначається, що систематичні заняття фізичною культурою покращують стан здоров'я молоді, позитивно впливають на їхню психологічну стійкість і рівень самодисципліни. Фізичне виховання є важливим засобом розвитку когнітивних навичок, оскільки рухова активність позитивно впливає на мозкову діяльність, стимулюючи аналітичне та стратегічне мислення. З іншого боку, військово-патріотичне виховання є невід'ємною складовою формування особистості, орієнтованої на громадянську відповідальність і відданість державним цінностям. У сучасних реаліях особливої ваги набувають освітні програми, що поєднують військово-спортивні, історико-пізнавальні й ідеологічно спрямовані аспекти виховання.

У працях науковців І. Беха, Р. Малиношевського та співавторів [1], а також у стратегічному виданні «Утвердження української національної та громадянської ідентичності» [28] концептуалізується система патріотичного виховання як інтегративна складова державної освітньої політики. Патріотизм подається як емоційне ставлення до Батьківщини, ціннісна домінанта формування зрілої особистості, здатної до свідомого національного спротиву [2; 17].

В. Кремень [15] приділяє значну увагу питанням формування національної ідентичності підростаючого покоління.

С. Толочко досліджує проблему формування громадянської ідентичності учнівської

молоді [26; 27], що є методологічним підґрунтям для проєктування інноваційних педагогічних моделей патріотичного виховання.

Дослідження доводять, що фізичне виховання є не лише засобом формування фізичної культури особистості, а й потужним ресурсом національно-патріотичного виховання [5; 11; 30]. Саме фізична активність, об'єднана з національними символами, спортивною історією, військово-спортивними традиціями, сприяє внутрішньому прийняттю цінностей державності й оборони України. Застосування бойового хортингу [10] та інших видів єдиноборств акцентує на формуванні стійких морально-вольових якостей учнів [31], що посилює готовність молоді до протидії зовнішнім загрозам.

Інноваційна парадигма освіти базується на широкому впровадженні цифрових освітніх технологій, що сприяють реалізації військово-патріотичних програм. У цьому контексті варто відзначити роботи Литвинової С.Г. та колективу [20], які розкривають потенціал доповненої та віртуальної реальності у формуванні освітнього середовища патріотичної спрямованості. Цифрові рішення також активно впроваджуються у музейну педагогіку, яка нині трансформується у віртуальні музеї [16; 22], що дають змогу учням у безпечному форматі ознайомитися з національним військово-історичним надбанням та символічним спадком.

Активізація пізнавальної та емоційної залученості учнів до виховного процесу досягається через використання квестів [23], рольових ігор, інтерактивних тренінгів та спортивно-патріотичних змагань [19]. Ігрові моделі сприяють формуванню командного духу, соціальної згуртованості, розвитку лідерських якостей, які необхідні для громадян сучасної демократичної держави.

Методичні орієнтири та нормативно-правове забезпечення системи патріотичного виховання викладено у виданнях, присвячених методикам організації військово-патріотичної підготовки [18; 25]. Ці джерела пропонують структуровані підходи до підготовки педагогічних кадрів, побудови змісту занять та оцінювання результативності виховних заходів. Особливу увагу привертають порівняльні дослідження патріотичного виховання в Україні та країнах Європи [12; 13], які дозволяють інтегрувати найкращі практики у вітчизняну освітню систему.

Аналіз сучасної наукової літератури засвідчує, що інноваційні технології фізичного та військово-патріотичного виховання формуються на засадах інтеграції ціннісно-орієнтованої, діяльнісної, технологічної та особистісно-орієнтованої освітньої парадигм. Переорієнтація з традиційних форм на цифрові, ігрові й культурно-медіаційні стратегії підвищує ефективність виховного процесу, сприяє національному самоусвідомленню молоді, підвищенню фізичної та моральної витривалості, формуванню готовності до захисту Батьківщини.

Єдність фізичного та військово-патріотичного виховання ґрунтується на сучасних педагогічних концепціях та інтегрованих освітніх підходах. Запровадження інноваційних методик та адаптація міжнародного досвіду дають змогу забезпечити ефективне формування фізичної витривалості, моральної стійкості та громадянської свідомості молоді. У подальших дослідженнях важливо приділити увагу практичним аспектам реалізації цих підходів в ЗЗСО, а також вивченню ефективності інноваційних технологій у цьому процесі.

У сучасній освітній практиці впровадження інноваційних технологій є ключовим фактором підвищення ефективності виховного процесу. Інтеграція фізичного та військово-патріотичного виховання за допомогою сучасних методик сприяє формуванню в учнів ЗЗСО необхідних компетентностей, підвищує їхню мотивацію й залученість. Розглянемо детальніше основні напрями використання інноваційних технологій у цьому контексті.

Інтерактивні й ігрові технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки

Інтерактивні технології передбачають активну участь учнів у процесі засвоєння матеріалу, що сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню інформації. Ігрові технології, зокрема військово-спортивні ігри та квести, дозволяють моделювати реальні ситуації та

розвивати в учнів навички командної роботи, лідерства та швидкого прийняття рішень.

Формування фізично розвиненої, морально стійкої та патріотично орієнтованої молодшої особистості є однією з пріоритетних завдань сучасної освіти, зокрема у старшій школі. Особливої ваги це завдання набуває у контексті національної безпеки, соціальної згуртованості та формування готовності молоді до участі в обороні держави. *Військово-спортивні ігри* (ВСІ) виступають однією з інноваційних освітніх технологій, здатних забезпечити єдність фізичного і військово-патріотичного виховання в межах прикладної фізичної підготовки старшокласників.

ВСІ як педагогічна технологія поєднує динамічну фізичну активність з елементами патріотичного змісту, що дозволяє реалізувати одночасно кілька ключових освітньо-виховних функцій: розвивальну, виховну, мотиваційну, соціалізуючу та превентивну. Ігрова форма дозволяє створити ситуації моделювання умов, близьких до реальних, в яких старшокласники вчаться діяти рішуче, колективно, відповідально, швидко приймати рішення, що має особливе значення для формування психологічної стійкості й стресостійкості. Основна особливість ВСІ полягає у цілісному підході до розвитку особистості: фізичні якості учня (витривалість, сила, швидкість, спритність) розвиваються паралельно з формуванням морально-вольових установок, громадянської відповідальності, готовності до захисту Батьківщини. У процесі таких ігор старшокласники опановують техніки рухової активності, навички першої медичної допомоги, основи військової справи, правила безпеки, основи орієнтування на місцевості, що перетворює навчання на життєво значущий досвід.

Ігри подібного спрямування нерозривно пов'язані з основами прикладної фізичної підготовки, яка покликана готувати учнів до дій в умовах, максимально наближених до екстремальних. Такі дії часто включають подолання смуг перешкод, тактичні пересування, евакуацію «поранених», дії у складі малих груп. Саме ВСІ дають змогу зробити ці елементи не лише ефективними у фізичному плані, а й змістовно насиченими – через введення в сценарій ігрових завдань, символіки, ритуалів, які підсилюють патріотичний компонент. Важливим чинником успішного використання ВСІ є їхня сценарна гнучкість. Вони можуть бути організовані у форматі одноденних змагань, серії ігор або етапів тематичного табору. Можливе також використання сюжетно-рольових ігор з чітко розподіленими функціями, де учні виступають у ролях розвідників, медиків, зв'язківців, саперів тощо. Це дозволяє поглиблювати знання з предмета «Захист України» та інтегрувати знання з інших освітніх галузей: біології, географії, історії, права. ВСІ сприяють також формуванню міжособистісних навичок: комунікабельності, співпраці, взаємодопомоги, довіри, вміння підкорятися лідеру та брати на себе відповідальність. У цьому контексті військово-спортивні ігри стають дієвим засобом виховання колективізму та готовності до командної роботи – як однієї з базових якостей майбутнього громадянина і захисника держави.

Психолого-педагогічні особливості старшокласників свідчать про потребу в діяльності, що має виражену практичну, змагальну та соціально значущу спрямованість. Тому саме ВСІ, як форма організації навчального процесу, здатні задовольнити ці потреби, активізуючи мотивацію до занять фізичною культурою та формуючи позитивну установку на участь у соціально важливих ініціативах, зокрема – службі в Збройних силах України.

На рівні методики, ВСІ реалізуються через структуровані етапи: підготовчий (ознайомлення, інструктаж, формування команд), основний (виконання завдань з різних напрямків прикладної фізичної підготовки), рефлексивний (аналіз дій, обговорення результатів, виявлення сильних і слабких сторін). Така структура сприяє формуванню цілісного досвіду, який охоплює когнітивну, емоційно-вольову та поведінкову сфери.

Наприклад, гра «Зірниця» є популярною серед здобувачів освіти та включає різноманітні завдання, пов'язані з орієнтуванням на місцевості, подоланням перешкод та виконанням тактичних завдань. Такий підхід сприяє розвитку фізичних якостей і формуванню патріотичних почуттів.

Розробимо сценарій військово-спортивної гри для здобувачів освіти.

Сценарій військово-спортивної гри для старшокласників

Назва гри «Захист рубежу»

1. Мета гри:

- формування в учнів навичок командної взаємодії в умовах наближених до екстремальних;
- розвиток витривалості, швидкості, сили, координації, навичок орієнтування;
- виховання патріотизму, відповідальності, дисциплінованості та стійкості;
- інтеграція знань з предметів «Захист України», фізична культура, основи домедичної допомоги.

2. Учасники.

Учні 10–11 класів (2–4 команди по 6–8 осіб);

Кожна команда має командира (старшого);

У грі також задіяні судді, інструктори й експерти (учителі, військові, медики, ветерани).

3. Місце проведення.

Відкритий майданчик або пришкільна територія з окремими зонами:

- зона старту/збору;
- смуга перешкод;
- зона евакуації «пораненого»;
- точка топографічного орієнтування;
- зона стрілецького рубежу (із використанням пневматичної зброї або лазертаг);
- зона інтелектуального штабу (питання з історії/права/ЗСУ).

4. Загальна легенда гри.

Учні отримують завдання: захистити стратегічно важливу ділянку рубежу, виконавши низку завдань у складі групи. У процесі виконання завдань учасники повинні пройти смугу перешкод, знайти і евакуювати умовного «пораненого», відзначитися в стрілецькому конкурсі, визначити координати на карті, здолати «заміновану» ділянку, відповісти на запитання патріотичного змісту.

5. Основні етапи гри.

Етап 1. Урочисте відкриття

1. Шикування команд, підняття прапора, виконання Гімну.
2. Представлення команд, жеребкування.
3. Інструктаж з техніки безпеки та правил гри.

Етап 2. Основна частина – проходження ігрових локацій

№	Назва етапу	Опис завдання	Критерії оцінки
1	«Перший рубіж» (смуга перешкод)	Біг з подоланням перешкод (рів, турнік, «стіна», колоди)	Час, командна взаємодія
2	«Медична точка»	Знайти «пораненого» (манекен або учасник), накласти шину, винести з зони	Техніка, швидкість, взаємодія
3	«Мінне поле»	Подолати ділянку за умовними знаками без «підірваних»	Правильність маршруту, командна стратегія
4	«Орієнтування»	За картою визначити місце і нанести координати на план	Точність, час
5	«Стрілецький рубіж»	Влучність у мішень (з пневматичної/лазерної зброї)	Кількість балів
6	«Інтелектуальний штаб»	Питання про історію ЗСУ, державні символи, правові обов'язки громадянина	Кількість правильних відповідей

Етап 3. Завершення гри та рефлексія.

1. Підбиття підсумків.
2. Вручення грамот/медалей/пам'ятних подарунків.
3. Обговорення гри: що вдалося, які були труднощі, чого навчилися.

6. Функції керівного складу гри.

<i>Посада</i>	<i>Обов'язки</i>
Головний суддя	Контроль за дотриманням правил, підбиття підсумків
Інструктори локацій	Пояснення правил, фіксація результатів
Медик	Супровід команд, контроль безпеки
Фотограф/оператор	Документування гри
Експерти	Участь у оцінці командної взаємодії

7. Обладнання та ресурси.

- манекен для евакуації;
- карти місцевості, компаси;
- елементи смуги перешкод;
- пневматична або лазерна зброя;
- мішені;
- таблиці балів і секундоміри;
- питання для штабу;
- медичні носилки, бинти, шини.

8. Критерії оцінювання команд.

Критерій	Максимальні бали
Проходження перешкод	20
Надання медичної допомоги	15
Орієнтування	10
Стрільба	20
Інтелектуальні завдання	15
Злагодженість дій	10
Дисципліна	10
Усього	100 балів

9. Очікувані результати

1. Підвищення рівня прикладної фізичної підготовки.
2. Формування навичок виживання і командної дії.
3. Поглиблення знань про службу у Збройних силах України.
4. Зростання інтересу до предмета «Захист України» та до служби в ЗСУ.
5. Активізація громадянської позиції та патріотизму.

Отже, військово-спортивні ігри є не лише засобом урізноманітнення фізкультурного навчання, а повноцінною педагогічною технологією, що інтегрує фізичний, патріотичний, моральний і соціальний аспекти виховання. Їхнє використання в системі прикладної фізичної підготовки старшокласників створює передумови для формування фізично розвиненої, свідомої, мотивованої молоді, готової до виконання громадянського обов'язку перед державою.

Квест як форма активного навчання ґрунтується на проходженні низки логічно пов'язаних завдань, які вимагають від учасників застосування знань, фізичних умінь, навичок командної взаємодії та нестандартного мислення. Його особливість полягає у створенні ігрової або змодельованої ситуації, що максимально наближена до реальних обставин життєдіяльності, зокрема – бойової або надзвичайної. У такому форматі учні не лише набувають прикладних навичок фізичної підготовки, а й оволодівають ключовими компонентами військово-патріотичного виховання: рішучістю, відповідальністю,

самодисципліною, готовністю до самоорганізації.

Переваги квестів у процесі прикладної фізичної підготовки

1. Мотиваційний потенціал. Участь у квестах викликає інтерес і позитивну емоційну залученість учнів, що стимулює їх до активної діяльності та самореалізації.

2. Інтеграція фізичної активності з навчальним змістом. Завдання в квестах поєднують фізичне навантаження з актуальними знаннями про національну безпеку, історію українського війська, медичну допомогу, топографію тощо.

3. Формування соціальних компетентностей. Участь у командній грі сприяє розвитку лідерських якостей, комунікативних умінь, навичок кооперації та взаємодопомоги.

4. Наближення до реальних умов. Імітація бойових, тактичних або рятувальних сценаріїв дозволяє формувати вміння діяти в умовах стресу та невизначеності.

Освітній квест, спрямований на забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання, передбачає проходження учасниками кількох послідовних станцій із завданнями різного типу.

1. Фізичні випробування: біг з перешкодами, підтягування, метання, командні естафети.

2. Тактичні задачі: визначення координат за картою, умовна евакуація «пораненого», розпізнавання сигналів, передача шифрованого повідомлення;

3. Патріотичні виклики: відповіді на запитання з історії визвольних змагань, знання символіки, Конституції України, ролі ЗСУ.

4. Ситуаційні моделювання: поведінка під час обстрілу, організація укриття, розпізнавання небезпек (міни, дрони тощо).

5. Використання цифрових технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників.

Ефективне використання квестів як інтегративної технології можливе за дотримання низки принципів: добровільної участі та командного лідерства (учні мають усвідомлювати свою відповідальність за результат діяльності колективу), цілісності змісту (завдання повинні охоплювати фізичну, пізнавальну, емоційно-ціннісну сфери розвитку особистості), поступового ускладнення (переходи між локаціями мають забезпечувати логічне нарощування складності завдань), безпеки (усі завдання повинні відповідати віковим та фізіологічним можливостям учнів, супроводжуватися інструктажем).

Запропонуємо сценарій фізично-військового квесту для старшокласників, спрямований на інтеграцію фізичного і військово-патріотичного виховання.

Назва квесту «Готовність №1: випробування молодого захисника»

1. Мета квесту:

– формування навичок прикладної фізичної підготовки в умовах, наближених до реальних;

– розвиток патріотичної свідомості, командної взаємодії, лідерських і рятувальних умінь;

– виховання готовності до самозахисту, оборони території, допомоги побратимам.

2. Кількість учасників: 4–6 команд по 5–7 учнів (змішані за гендером і рівнем фізичної підготовки)

3. Тривалість: 2,5–3 години (включно з інструктажем, виконанням завдань, підбиттям підсумків)

4. Локація: відкритий простір (стадіон, парк, пришкільна територія, лісосмуга) з позначеними станціями

5. Ролі:

– **координатор гри (ведучий)** (пояснює правила, контролює загальний перебіг);

– **інструктори на станціях** (приймають команди, оцінюють виконання завдань);

– **оцінювальна комісія** (підраховує бали, фіксує час, визначає переможців);

– **спостерігачі/експерти** (педагоги, військові, медики, волонтери).

6. Сценарна легенда. Команди отримують повідомлення: «Надійшла інформація про

проникнення ворожих ДРГ на територію умовного населеного пункту. Ваш підрозділ має провести розвідку, знешкодити умовного супротивника, врятувати цивільних, передати шифр та евакуювати поранених. Кожна хвилина на вагу життя».

7. Станції та завдання

Станція 1 «Розвідка території».

Завдання: орієнтування за картою. Команда повинна:

- визначити координати трьох заданих об'єктів;
- правильно пройти маршрут за допомогою компаса;
- відмітити знайдені точки на карті.

Оцінювання: точність координат + швидкість (до 10 балів).

Станція 2 «Смуга перешкод».

Завдання: проходження командою через:

- підлаз під сіткою (імітація мінного поля);
- переправа по колоді;
- стрибки через «вогневу» зону;
- перенесення вантажу.

Оцінювання: командна злагодженість + час + відсутність «штрафів» (до 15 балів).

Станція 3 «Медик на полі бою».

Завдання: надати першу допомогу «пораненому» (зупинка кровотечі, перев'язка, іммобілізація); транспортування «пораненого» на ношах до безпечної зони.

Оцінювання: правильність дій + акуратність + взаємодія (до 10 балів).

Станція 4 «Радист».

Завдання:

- отримати шифроване повідомлення (наприклад, у вигляді морзянки або ребуса);
- розшифрувати його;
- відповісти на патріотичне запитання (на кшталт: «Назвіть дату створення ЗСУ», «Що таке ТРО?»).

Оцінювання: точність розшифровки + правильність відповіді (до 10 балів)

Станція 5 «Захист бази».

Завдання:

- метання гранат у ціль (імітація — мішені або кола з крейди);
- захоплення «прапора» з ворожої території;
- швидке повернення всієї команди до бази.

Оцінювання: влучність, швидкість, збереження складу (до 15 балів)

Станція 6 «Інформаційна безпека».

Завдання: команда отримує 5 ситуацій (наприклад, у чаті з'являється невідомий акаунт, приходить підозріле повідомлення, фото техніки на фоні школи). Учні мають визначити ризики; пояснити, як діяти згідно з правилами кібербезпеки.

Оцінювання: критичне мислення + обґрунтованість відповідей (до 10 балів).

8. Критерії оцінювання.

<i>Критерій</i>	<i>Максимальна кількість балів</i>
Фізична витривалість	20
Точність і уважність	15
Командна взаємодія	15
Патріотична свідомість	10
Стратегічне мислення	10
Дотримання правил безпеки	10
Загальний час проходження	20
Усього:	100 балів

9. Підсумковий етап.

1. Оголошення результатів.
2. Відзначення команд грамотами / символічними нагородами.
3. Рефлексія: кожна команда ділиться враженнями (що вдалося, що варто вдосконалити).
4. Фото, відео, обговорення квесту в соцмережах класу/школи для підсилення ефекту.
10. Очікувані результати.
 1. Підвищення фізичної підготовленості;
 2. Сформовані первинні військово-прикладні навички;
 3. Посилення національно-патріотичної мотивації;
 4. Розвиток командного духу й лідерських якостей.

Застосування квестів у процесі прикладної фізичної підготовки дозволяє досягти низки педагогічних результатів: покращення загального рівня фізичної підготовленості; засвоєння основ тактичної грамотності, першої медичної допомоги; формування готовності до дій в умовах надзвичайних ситуацій; зміцнення морально-вольових якостей; підвищення рівня національної самосвідомості та громадянської позиції.

Цифрові технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки

Сучасні цифрові технології відкривають широкі можливості для інтеграції фізичного та військово-патріотичного виховання. Зокрема, використання віртуальних симуляцій, VR-тренажерів та мобільних додатків дозволяє створювати реалістичні сценарії та забезпечувати індивідуальний підхід до навчання.

Сучасні цифрові інструменти дозволяють:

- візуалізувати складні поняття (наприклад, будову зброї, топографію місцевості);
- створювати імітаційні тренажери для підготовки в умовах, наближених до бойових;
- вести облік результатів фізичної та тактичної підготовки;
- здійснювати моніторинг прогресу кожного учня ЗЗСО;
- сприяти індивідуалізації освітнього процесу;
- формувати командні навички у віртуальному середовищі (через гейміфікацію, симуляції, VR тощо).

Види цифрових технологій, що застосовуються:

1. Онлайн-платформи та мобільні додатки. Надамо добірку україномовних цифрових платформ та ресурсів, які сприяють інтеграції фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки.

Національні освітні платформи й ресурси

«Країна Мрій» (kraina-mriy.com) – освітня платформа, створена відповідно до модельної програми інтегрованого курсу «Захист України» для 10–11 класів. Містить теоретичні та практичні матеріали, спрямовані на підготовку старшокласників до викликів сучасного світу.

«Яблуня» (<https://jablunia.org/>) – інформаційна платформа для базової військової підготовки. Зібрано теоретичні матеріали з основних тем військової справи, а також корисні посилання та списки тренінгових центрів і курсів (Чернігівський ліцей з ПВФП).

Prometheus (<https://prometheus.org.ua/>) – українська безоплатна платформа онлайн-освіти, яка пропонує курси з різних напрямів включно з національно-патріотичним вихованням і громадянською освітою.

«Зрозуміло» (<https://loda.gov.ua/news/91378>) – освітня онлайн-платформа, яка презентувала курс «Єдина Україна: становлення національної ідентичності», спрямований на формування української національної та громадянської ідентичності, поглиблення знань із новітньої історії України та розвиток волонтерських рухів.

Ресурси для вчителів і вихователів

Каталог курсів підвищення кваліфікації за напрямом «Захист України»

(<https://iteacher.com.ua/category/zahist-ukraini/>) – платформа, що пропонує курси для педагогів, зокрема з основ цивільного захисту, інноваційних методів роботи на уроках та формування в учнів відваги, мужності, спритності.

Вихователь (<https://vyhovatel.com.ua/category/11>) – ресурс, який пропонує дистанційні курси для вихователів на тему патріотичного виховання включно з інноваційними методами на уроках «Захист Вітчизни», безпекою освітнього процесу та наданням першої медичної допомоги.

Додаткові ресурси та матеріали

Інститут модернізації змісту освіти МОН України (<https://imzo.gov.ua/>) — на сайті представлено навчальні програми для гуртків «Юні Скаути», «Козацько-лицарський гарт», «Козацько-лицарське виховання – «Джура»», «Сокіл-Джура» та інші матеріали, що сприяють військово-патріотичному вихованню.

Сайт «Нова українська школа» (<https://nus.org.ua/2022/07/11/yak-organizuvaty-patriotychne-vyhovannya-30-idej-porad-i-resursiv/>) – стаття, яка містить 30 ідей, порад і ресурсів для організації патріотичного виховання, включаючи використання цифрових технологій та інтерактивних методів навчання.

2. VR та AR технології у військово-патріотичному вихованні. Реалістичне моделювання бойових ситуацій за допомогою VR (віртуальної реальності) та AR (доповненої реальності) допомагає учням ЗЗСО краще зрозуміти військову тактику, відпрацювати алгоритми дій у небезпечних ситуаціях та адаптуватися до екстремальних умов: евакуація, реагування на обстріли, маскування, орієнтування вночі тощо. Зокрема, використання VR-технологій під час занять із прикладної фізичної підготовки дозволяє реалізувати моделі бойової тактики.

Віртуальні симуляції дозволяють моделювати різноманітні ситуації, пов'язані з військовою підготовкою та фізичними навантаженнями. Наприклад, платформа «Virtual Battlespace» (<https://bisimulations.com/products/vbs3>) надає можливість створювати реалістичні бойові сценарії для тренувань. Використання таких симуляцій сприяє розвитку тактичного мислення та навичок прийняття рішень в умовах, наближених до реальних.

VR-тренажери забезпечують занурення учнів у віртуальне середовище, де вони можуть відпрацьовувати різні навички без ризику для здоров'я. Наприклад, «Parachute Training Simulator» (<https://www.virteasy.com/parachute-training-simulator>) дозволяє моделювати стрибки з парашутом, що є важливим елементом військової підготовки.

Приклади ефективного використання VR у військовій підготовці:

Virtual Battlespace 3 (VBS3) (<https://bisimulations.com/tools/vbs3/>) використовується для моделювання реалістичних бойових сценаріїв. Virtual Battlespace – симулятор віртуальної реальності «Віртуальний бойовий простір» від компанії Bohemia Interactive Simulations. Використовується для тренувань армії США та збройних сил держав-членів НАТО.

Warrior VR Training (<https://andrewstewartgames.com/2020/01/09/warrior-training/>) – симулятор тактичних військових операцій, що дозволяє відпрацьовувати навички ведення бою, виживання та командної взаємодії.

AR Military Training (<https://yordstudio.com/how-ai-and-xr-are-redefining-military-training/>) – інтеграція доповненої реальності для навчання військовим навичкам, тактичному мисленню та орієнтуванню на місцевості.

Parachute Training Simulator від Virteasy (<https://parasim.com/>) – симулятор, який моделює стрибки з парашутом, важливий для підготовки до реальних умов. Завчасно продуманий стрибок або аварійний вихід, PARASIM® – це безпечний, економічно ефективний спосіб для парашутистів відточити навички та спланувати місію перед тим, як піднятися в повітря.

Застосування цих технологій у ЗЗСО допомагає фізично розвивати учнів, готувати їх до складних завдань у реальному житті.

3. Цифрові симулятори та мобільні застосунки. Сучасні технології дозволяють використовувати комп'ютерні симулятори для військово-патріотичного виховання та

фізичної підготовки. Такі програми можуть моделювати реальні умови бою, природного середовища або спортивного тренування.

Наведемо деякі з найбільш популярних цифрових ресурсів:

Squad (squadgame.com) – тактичний військовий симулятор, який розвиває стратегічне мислення та командну взаємодію.

C25K (Couch to 5K) (c25kfree.com) – мобільний додаток для підготовки до забігів, який допомагає покращити витривалість і фізичний стан.

Combat Fitness Test (usmcfittestest.com) – військовий тест фізичної підготовки, що оцінює витривалість, швидкість і силу.

Використання цифрових інструментів у навчанні сприяє кращому засвоєнню матеріалу та збільшує рівень залученості учнів до забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання в процесі прикладної фізичної підготовки.

Мобільні додатки також відіграють важливу роль у сучасному виховному процесі. Додаток «Couch to 5K» (<https://www.c25kfree.com/>) допомагає користувачам поступово підготуватися до пробігу на 5 кілометрів, що сприяє розвитку витривалості та фізичної підготовки.

Інший приклад – «Squadron» (<https://www.squadronapp.com/>), який надає інформацію про військову історію та техніку, що може бути використано в межах військово-патріотичного виховання.

Ці ресурси можуть бути корисними для вчителів, вихователів та організаторів освітнього процесу, які прагнуть ефективно поєднувати фізичне та військово-патріотичне виховання в умовах сучасної освітньої системи України.

Проектна діяльність у поєднанні фізичних і військово-патріотичних заходів

Проектна діяльність – це цілеспрямована, практично-орієнтована діяльність учнів, спрямована на розв’язання реальних або змодельованих проблем шляхом пошукової, дослідницької, творчої чи соціально значущої роботи. Такий підхід дає можливість залучати школярів до активної пізнавальної і соціальної взаємодії, що підсилює міждисциплінарний зв’язок, розвиває ініціативність, критичне мислення та відповідальність.

Проектна діяльність передбачає залучення учнів до розробки та реалізації власних проєктів, що поєднують фізичну активність та патріотичне виховання. Це може бути організація спортивних змагань, присвячених пам’ятним датам, створення відеоматеріалів про військову історію або проведення благодійних акцій на підтримку ветеранів.

Поєднання фізичного та військово-патріотичного компонентів у проєктній діяльності дозволяє формувати цілісний світогляд, мотивувати учнів до практичного застосування знань і навичок. В основі такої діяльності лежать принципи діяльнісного, компетентнісного, аксіологічного та особистісно орієнтованого підходів.

Наведемо приклади інтегрованих освітніх проєктів.

«Школа виживання» – міждисциплінарний проєкт, у межах якого учні ЗЗСО навчаються основам надання першої допомоги, орієнтування на місцевості, організації побуту в польових умовах, виконують фізичні нормативи з прикладної фізичної підготовки.

«Мій козацький родовід» – дослідницько-історичний і фізично-спортивний проєкт, що передбачає вивчення родової історії, звичаїв козацтва, поєднаний з відпрацюванням козацьких ігор, стройових вправ, змагань на витривалість.

«Вартові миру» – соціально-громадянський проєкт, спрямований на створення відеороликів, буклетів або стендів, присвячених героям сучасної України, а також проведення військово-спортивних естафет, які відображають морально-вольові якості захисника.

«Фізична форма – запорука обороноздатності» – проєкт з акцентом на дослідження взаємозв’язку між фізичною підготовкою та службовою ефективністю в ЗСУ, проведення вимірів фізичної витривалості, анкетування, створення навчальних презентацій.

Педагогічні умови ефективної реалізації проєктної технології

Для успішного впровадження проєктної діяльності як інноваційної технології інтеграції фізичного та військово-патріотичного виховання важливо дотримуватися низки педагогічних умов.

1. Мотиваційна готовність учнів – забезпечення особистісної зацікавленості в проєктній діяльності через залучення до вибору теми, постановки мети і шляхів досягнення.
2. Міжпредметна інтеграція – тісна координація між учителями фізичної культури, «Захисту України», історії, біології, основ здоров'я для створення комплексного підходу.
3. Соціальне партнерство – залучення до участі у проєктах військових, рятувальників, представників ТРО, медиків, волонтерів, батьків.
4. Використання ІКТ – створення цифрових продуктів (відео, презентацій, постерів), ведення блогу про проєкт, застосування онлайн-платформ для комунікації.
5. Рефлексія і презентація результатів – проведення підсумкових заходів (ярмарки проєктів, публічні захисти, форуми), що сприяють соціалізації знань.

Такий підхід сприяє розвитку організаційних навичок, творчого мислення та підвищенню соціальної відповідальності учнів. Крім того, участь у таких проєктах зміцнює командний дух та формує почуття причетності до спільної справи.

Очікувані результати

Інтеграція фізичного та військово-патріотичного виховання у проєктній діяльності сприяє формуванню:

- ключових життєвих компетентностей (комунікативної, соціальної, громадянської, здоров'язберігальної);
- стійкої внутрішньої мотивації до здорового способу життя;
- усвідомленої національної ідентичності, готовності до захисту України;
- лідерських якостей, відповідальності, ініціативності;
- фізичної витривалості, моральної стійкості, витримки.

Таким чином, проєктна діяльність як інноваційна педагогічна технологія дозволяє ефективно реалізувати завдання забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання учнів. Вона стимулює активне залучення школярів до пізнавальної, практичної та ціннісно зорієнтованої діяльності, формуючи в них риси, необхідні сучасному громадянину й захиснику держави. Системне застосування проєктного методу в навчально-виховному процесі створює умови для розвитку цілісної, мотивованої, фізично загартованої і патріотично налаштованої молоді.

Інклюзивні підходи до фізичного та військово-патріотичного виховання учнів з особливими освітніми потребами

Забезпечення доступності фізичного та військово-патріотичного виховання для учнів з особливими освітніми потребами є важливим аспектом сучасної освіти. Інклюзивні підходи передбачають адаптацію навчальних програм та використання спеціальних технологій, що дозволяють враховувати індивідуальні можливості кожного учня.

Наприклад, використання адаптивних фізичних вправ та спеціальних тренажерів сприяє залученню таких учнів до фізичної активності. Крім того, розробка спеціальних навчальних матеріалів та використання асистивних технологій дозволяє забезпечити повноцінну участь у військово-патріотичних заходах.

Упровадження інноваційних технологій у процес інтеграції фізичного та військово-патріотичного виховання сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, розвитку необхідних компетентностей та формуванню всебічно розвиненої особистості.

Візуалізуємо результати здійсненого аналізу в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні напрями використання інноваційних технологій в процесі інтеграції фізичного та військово-патріотичного виховання

<i>Технологія</i>	<i>Опис</i>	<i>Приклади та посилання</i>
1	2	3
<i>Інтерактивні методи та ігрові технології</i>	Використання військово-спортивних ігор та квестів для формування командної роботи, лідерських якостей і фізичної підготовки.	Гра «Зірниця» – традиційна військово-спортивна гра з орієнтуванням, подоланням перешкод і тактичними завданнями. Програма «Сокіл-Джура» – військово-спортивний квест із залученням історичних елементів..
<i>Використання цифрових технологій</i>	Застосування віртуальних симуляцій, VR-тренажерів і мобільних додатків для інтеграції фізичного та військово-патріотичного виховання.	Віртуальні симуляції: <i>Virtual Battlespace 3 (VBS3)</i> – реалістичні бойові сценарії для військової підготовки. <i>Parachute Training Simulator</i> – симуляція стрибків із парашутом. Мобільні додатки: <i>Couch to 5K</i> – тренування витривалості. <i>Squadron</i> – додаток про військову історію.
<i>Проектна діяльність</i>	Організація спортивних заходів, благодійних акцій, створення відеоматеріалів про військову історію.	Проведення пам'ятних змагань, історичних реконструкцій, соціальних проєктів. Програма «Сокіл-Джура» – проєкт із патріотичного виховання, що поєднує фізичну підготовку та історичне дослідження.
<i>Інклюзивні підходи</i>	Використання адаптивних фізичних вправ, асистивних технологій для забезпечення доступності виховного процесу для всіх учнів.	- Адаптовані тренажери та програми для дітей з ООП. - Віртуальні лабораторії та інтерактивні музеї як засіб доступного навчання.

Використання гейміфікації у фізичному та військово-патріотичному вихованні

Гейміфікація – це застосування ігрових механік у неігрових контекстах для підвищення мотивації та залучення учнів до активної участі в навчанні. У військово-патріотичному вихованні вона реалізується через створення сценарних ігор, інтерактивних завдань, системи винагород та змагань.

У межах фізичного виховання гейміфікація, зокрема, використовується у форматі квестів (завдання на орієнтування, виживання, військову тактику); військових стратегій (відтворення бойових сценаріїв, розробка тактичних планів), симуляційних ігор (моделювання реальних військових ситуацій з використанням VR/AR технологій).

Упровадження ігрових механік (рейтинги, досягнення, медалі, місії) підвищує мотивацію до виконання фізичних і тактико-спортивних завдань. Приклади завдань: «виконай марш-кидок у грі з трекером руху», «здолай цифрову смугу перешкод», «пройди тест із військової справи з обмеженням часу».

До прикладу, програма «Сокіл-Джура» включає військово-спортивні естафети, змагання з надання першої медичної допомоги, стрільби, рукопашний бій тощо. За даними офіційного порталу (<https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/navchalni-programi/viyskovo-patriotichniy-napryam/>), ця програма сприяє підвищенню рівня фізичної підготовленості та патріотичного виховання серед молоді.

Використання соціальних ініціатив і громадських проєктів

Соціальна активність є проявом суб'єктної позиції особистості у громадянському суспільстві. Інтеграція її в освітній процес, особливо через проєктну діяльність, волонтерство, участь у громадських кампаніях і форумах, формує в учнів почуття відповідальності за долю країни, надає їм змогу застосовувати фізичні навички в реальних соціальних обставинах (напр., допомога у зборі гуманітарної допомоги, участь у патріотичних велопробігах тощо). Цей тип діяльності сприяє системному формуванню компетентностей: соціальної, громадянської, здоров'язберігальної, ініціативності та підприємливості. Соціальні ініціативи і громадські проєкти розглядаються як *інтегративна технологія*, яка:

- поєднує фізичну активність із громадянською участю;
- забезпечує емоційно-ціннісне залучення учнів до реальних суспільних процесів;
- сприяє формуванню морально-вольових якостей: мужності, витривалості, рішучості, відповідальності;
- створює платформу для взаємодії з ветеранами, військовими, громадськими організаціями, зокрема у формі тематичних подій, спільних тренувань, екскурсій до військових частин, організації допомоги фронту;
- дозволяє використовувати методи фасилітації, брейнштормінгу, дизайн-мислення, що стимулює креативність.

Форми реалізації в умовах закладу загальної середньої освіти

Волонтерські проєкти, тобто збір і сортування допомоги для військових; спортивні марафони на підтримку ЗСУ; «Тиждень військово-патріотичного спорту» з акцентом на допомогу пораненим воїнам.

Патріотичні екопросвітницькі ініціативи, серед яких створення маршрутів здоров'я й пам'яті (наприклад, велопробіги історичними місцями); квести у міському середовищі, пов'язані з героїкою національного спротиву.

Громадські кампанії, а саме: «Я – свідомий громадянин»: тренінги, лекції, виступи офіцерів, ветеранів АТО/ООС; створення медіапродуктів (відеоролики, подкасти, сторітелінги про патріотизм і здоров'я).

Співпраця з місцевими НГО через участь у спільних соціальних ініціативах: прибирання меморіалів, організація маршів мужності; включення учнів у локальні ініціативи з популяризації здорового способу життя та національних цінностей.

Виховний потенціал громадських проєктів полягає в тому, що участь у соціальних ініціативах: підсилює внутрішню мотивацію до занять фізичною культурою; розвиває колективну відповідальність, солідарність і готовність до самопожертви; формує прикладні військово-прикладні навички, зокрема навички орієнтування, домедичної допомоги, командної взаємодії, лідерства; активізує рефлексивну позицію учня щодо особистої ролі в обороноздатності країни; створює платформу для міжвідомчої співпраці між ЗЗСО, військовими структурами та громадськими організаціями.

Наприклад, платформа «Патріот UA» (patriotua.com) організовує соціальні проєкти для молоді, спрямовані на розвиток патріотичного світогляду та військової грамотності.

Використання соціальних ініціатив і громадських проєктів як інноваційної технології забезпечує *глибоку інтеграцію фізичного і військово-патріотичного виховання* на практичному, емоційному, особистісному рівні. Такий підхід дозволяє перетворити учня з пасивного об'єкта освітнього процесу на активного суб'єкта громадянської дії, здатного захищати свою державу не лише у спортзалі чи на полігоні, а й у повсякденному соціальному просторі.

Отже, фізичне виховання спрямоване на гармонійний розвиток тіла, витривалість, рухову культуру, здатність діяти в складних фізичних умовах. Військово-патріотичне виховання формує національну свідомість, готовність до служби в ЗСУ чи ТРО, усвідомлення громадянського обов'язку та здатність до самоорганізації у критичних ситуаціях. Прикладна фізична підготовка, як синтетична освітня практика, є платформою, де ці два компоненти можуть зливатися в єдине ціле.

Сучасний освітній процес вимагає застосування інноваційних технологій, що забезпечують комплексний підхід до фізичного та військово-патріотичного виховання. Використання новітніх методик сприяє підвищенню мотивації учнів, їхньої активності та зацікавленості у військовій справі, формуванню життєво необхідних навичок та стратегічного мислення. Інтеграція технологій дозволяє ефективніше впливати на формування патріотичних цінностей та фізичної підготовки учнів через використання сучасних тренажерів, симуляційних середовищ, ігрових методик і віртуальних платформ.

Використання гейміфікації, VR/AR технологій, мобільних застосунків і соціальних проєктів дозволяє не лише покращити фізичну підготовку учнів, а й сформувати у них стійкі патріотичні переконання, навички командної роботи та стресостійкість.

Цифрові технології виступають ефективним інструментом інтеграції фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників, особливо в умовах сучасної безпекової ситуації. Їх використання дозволяє не лише зробити освітній процес привабливішим, а й забезпечити формування життєво необхідних навичок, зокрема тих, які є критичними для виживання, мобілізаційної готовності та служби у Збройних силах України. Ефективність таких практик залежить від методичної грамотності педагогів, технічної забезпеченості та цілеспрямованої інтеграції цифрових елементів у реальний досвід учнів.

Інтеграція інноваційних технологій у фізичне та військово-патріотичне виховання має велике значення для розвитку сучасної молоді. Упровадження вищеаналізованих технологій в освітній процес сприятиме більшій ефективності виховання та наближенню його до сучасних реалій.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д., Журба К.О., Канішевська Л.В., Комаровська О.А., Литовченко О.В., Малиношевський Р.В., Морін О.Л., Окушко Т.К., Рагозіна В.В., Рейпольська О.Д., Тимчик М.В., Толочко С.В., Харченко Н.В. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Бека, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.
2. Бех І. Патріотизм у духовному злеті народу. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5. С. 1–7.
3. Бойко С. Виховання національно свідомої особистості в умовах російсько-української війни на основі застосування нових експериментальних технологій в освітній сфері України. *Проблеми освіти*. 2022. Вип. 1. С. 223–235.
4. Бойові машини зі штучним інтелектом повинні значно полегшити життя військових на полі бою. URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/skynet_dlja_bojovih_mashin_jak_shtuchnij_intelekt_dopomozhe_vijskovim_na_poli_boju-1139.html (дата звернення: 26.03.2025).
5. Возний А.П., Чижма Р.А. Фізична культура та спорт – найважливіші елементи військово-патріотичного виховання сучасної молоді. *Інноваційні технології в системі підвищення кваліфікації фахівців фізичного виховання і спорту* : тези доповідей IV Міжнародної науково-методичної конференції (Суми, 13–14 квітня 2017). Суми, 2017. С. 64–67.
6. Галан Я. П. Олімпійська освіта в контексті патріотичного виховання дітей : монографія. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 216 с.
7. Грищенко С., Ілішова О., Єфімов Д., Макогончук Н. Проблема національно-патріотичного виховання. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 44. Т. 1. С. 119–123.
8. Гуз К, Кононец Н. Військово-патріотична підготовка старшокласників у сучасному освітньому просторі. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 1. С. 77–81.
9. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав, 3-тє видання, виправлене. 2015. 304 с.
10. Єрьоменко Е. А., Кукушкін К. М. Бойовий хортинг як засіб виховання патріотичних якостей, фізичної культури та основ здоров'я школярів і студентів. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2020. Серія 15. № (5)(125). С. 71–80.
11. Завальнюк О. Фізична культура і спорт в структурі патріотичного виховання особистості. *Вища освіта України*. 2015. №1. С. 65–70.
12. Ковба М.В. Зміст військово-патріотичного виховання старшокласників (перша чверть ХХІ ст.). *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 68. Т. 1. С. 30–33.
13. Ковба М.В. Особливості військово-патріотичного виховання старшокласників у країнах Європи та України (перша половина ХХІ ст.). *Наукові інновації та передові технології (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)*. 2023. № 13(27). С. 696–707.

14. Кошелева О.О., Скрипченко І.Т. Інноваційні технології в системі фізичного виховання студентів ЗВО: метод. реком. Дніпро: Журфонд, 2021. 46 с.
15. Кремень В.Г. Національна ідентичність як умова самоздійснення української нації. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2020. № 1. С. 113–116.
16. Кузнецова Л., Кушнар'єв І. Віртуальні музеї України як засоби збереження історичної пам'яті в умовах війни. *Культурно-мистецькі та освітні практики*. 2024. № 43. С. 142–155.
17. Малюга В., Костенко Ю., Герасименко М. Військово-патріотичне виховання в системі загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву: стан нормативної бази, проблеми та шляхи їх вирішення. *Міжнародний науковий журнал «Military Science»*. 2024. № 2(3). С. 235–246.
18. Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації / Тимчик М. В. (ред.), Остапенко О. І., Бінецький Д. О., Касіч Н. П. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 91 с.
19. Отравенко О.В., Пелипась Д.С. Спортивно-патріотичне виховання як складова якісної професійної підготовки майбутніх фахівців. *Грааль науки*. 2023. № 28. С. 393–398.
20. Проектування освітнього середовища з використанням засобів доповненої та віртуальної реальності в закладах загальної середньої освіти: колективна монографія / Литвинова С.Г., Сороко Н.В., Баченко С.В., Богочков Ю.М., Гриб'юк О.О., Дементієвська Н.П., Коркішко І.А., Слободяник О.В., Соколюк О.М., Ухань П.С. / за наук. ред. Литвинової С.Г. Київ: ЦО НАПН України, 2023. 219 с.
21. Прокопів Л., Салига Н., Стинська В. Національно-патріотичне виховання студентської молоді засобами музейної педагогіки у закладах вищої освіти Західної України. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 4 (38).
22. Розгон О. В. Віртуальна версія музею як засіб упровадження цифрових технологій. *Право та інноваційне суспільство*. 2022. № (2 (13)). С. 20–26.
23. Сокол І.М. Квест як сучасна інноваційна технологія навчання. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2013. Вип. 7. С. 168–171.
24. Тарасенко Л. Практична реалізація педагогічних можливостей військово-історичного музею. *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2018. № 3. С. 601–609.
25. Тимчик М., Касіч Н. Технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2024. Вип.10(183). С. 241–245.
26. Толочко С. В. Громадянська ідентичність особистості: актуальність формування та виявлення в сучасній Україні. *Advanced Linguistics*. 2023. № 11. С. 181–191.
27. Толочко С. В. Національна ідентичність особистості: актуальність формування та діагностування в сучасній освітній практиці *Стратегічні орієнтири та інноваційні практики утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану*: матеріали методологічного семінару (Київ, 03 квітня 2025). Київ, 2025. С. 242–247.
28. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко, В. Євтушок, С. Гаряча, Л. Канішевська, І. Кучинська, С. Кучинський, О. Лісовець, І. Нестайко, Л. Павлова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Сеньовська, С. Толочко, С. Федоренко, І. Шкільна, В. Ясько; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ : «Компрінт». 2024. 232 с.
29. Формування державної політики патріотичного виховання молоді: монографія / Ю.М. Гринько, С.М. Домбровська, В.В. Палюх : НУЦЗУ. 2024. 176 с.
30. Черній В., Шевченко О., Неворова О., Компанієць О. Патріотичне виховання учнів старших класів у позакласній роботі з фізичної культури. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2023. № 20 (176). С. 164–169.
31. Шматко Я.В., Луценко В.В., Пігуль Д.М. Виховання морально-вольових якостей учнів основної школи під час занять фізичною культурою. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2024. Вип. 3К (176) 24. С. 520–523.

Контрольні запитання

1. Яке значення має інтеграція фізичного і військово-патріотичного виховання у формуванні всебічно розвиненої особистості старшокласника?
2. У чому полягає суть використання військово-спортивних ігор як технології забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання?
3. Наведіть приклади видів квестів, що можуть бути застосовані в процесі прикладної фізичної підготовки старшокласників.
4. Які цифрові платформи та додатки доцільно використовувати для фіксації фізичної активності та контролю знань з військово-патріотичної тематики?
5. Яким чином платформи Strava, Nike Training Club, MyFitnessPal можуть сприяти формуванню у учнів самодисципліни та цілеспрямованості?

6. Які освітні можливості відкривають Google Classroom та Moodle у контексті реалізації змішаного підходу до фізичного та військово-патріотичного виховання?
7. Як можна використати додатки Anki і Quizlet для засвоєння знань у галузі військово-прикладної підготовки?
8. У чому полягає роль проєктної діяльності у формуванні особистісних і командних якостей учнів ЗЗСО в контексті військово-патріотичного виховання?
9. Назвіть приклади командних проєктів, що поєднують фізичну активність і військово-патріотичну тематику.
10. Які педагогічні умови є необхідними для ефективного впровадження інноваційних технологій у процесі забезпечення єдності фізичного та патріотичного виховання?
11. У чому полягає педагогічна цінність квест-технологій для формування навичок орієнтування на місцевості та прийняття рішень у складних ситуаціях?
12. Яким чином військово-спортивні ігри сприяють розвитку лідерських якостей і згуртованості колективу?
13. Як можна оцінювати ефективність застосування цифрових технологій у процесі прикладної фізичної підготовки?
14. Які потенційні ризики й обмеження слід враховувати під час використання цифрових сервісів у патріотичному вихованні?
15. Які ключові принципи повинні бути враховані під час проєктування міждисциплінарного освітнього середовища, що поєднує фізичне та військово-патріотичне виховання?

2.2. Організаційно-педагогічні умови забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності

Виклики, які постали перед українським суспільством в умовах російсько-української війни та запровадження воєнного стану, визначили низку актуальних завдань перед системою освіти, зокрема у сфері військово-патріотичного виховання учнівської молоді, що знайшло своє відображення в комплексі ключових нормативно-правових документів.

Так, у постанові КМУ «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках» визначено: «Системна організація військово-патріотичного виховання повинна враховувати початкову військову підготовку, формування психологічної та фізичної, морально-духовної готовності до служби в Збройних Силах, задоволення потреби підростаючого покоління у постійному вдосконаленні своєї підготовки до захисту України» [7].

Таким чином, розвиток фізичної загартованості, набуття знань з безпеки життєдіяльності, формування навичок саморегуляції й моральної стійкості постає важливим завданням для освіти та виховання зростаючого покоління, зокрема в умовах глобальних загроз і нестабільності.

Фізичне виховання як один із ключових компонентів усебічного гармонійного розвитку особистості є одним з напрямів фізичної культури, що спрямовується на «набуття відповідних знань та умінь з використання рухової активності для всебічного розвитку, оздоровлення та забезпечення готовності до професійної діяльності та активної участі в суспільному житті» [8].

Відповіддю на запит суспільства на підготовлених до дій в умовах небезпеки та виконання обов'язків перед державою й суспільством громадян-патріотів є забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання. Інтеграція цих напрямів через фізкультурно-оздоровчу діяльність дозволяє ефективно вирішувати завдання гармонійного розвитку зростаючого покоління, оскільки містить великий арсенал форм, методів, засобів роботи зі старшокласниками та може слугувати основою для формування гармонійної, патріотично спрямованої особистості старшокласника. Отже, постає питання щодо визначення ефективних організаційно-педагогічних умов, які інтегрують обидва напрями виховання в єдиний освітній процес засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Ключовими для визначення організаційно-педагогічних умов забезпечення єдності

фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності стали:

- нормативно-правове забезпечення у сфері фізичного та військово-патріотичного виховання (Національна доктрина розвитку освіти, закони України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про позашкільну освіту» (2020), «Про фізичну культуру і спорт» (1994), «Про основні засади молодіжної політики» (2021), «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» (2019), Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді (2014), постанова КМУ «Про деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання» (2018) тощо;
- цільові орієнтири держави щодо національної єдності та безпеки (Стратегія національної безпеки України (2020), Стратегія воєнної безпеки України (2021), Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді (2014), закони України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), «Про основи національного спротиву» (2021) тощо;
- концептуальні, наукові й методичні положення щодо мети, завдань виховання зростаючого покоління та засобів їхньої реалізації в умовах російсько-української війни та в повоєнний час (Стратегічні напрями військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України (2023); Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022); Концепція Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року (2024), Державна цільова соціальна програма з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року (2024), План заходів з реалізації Концепції громадянської освіти в Україні до 2030 року (2024), Методичні рекомендації щодо організації діяльності центрів національно-патріотичного виховання (2024) тощо).

Окрім того, важливим завданням визначення організаційно-педагогічних умов забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності є така спрямованість виховних впливів, яка б відповідала на ключові коротко- і середньострокові виклики воєнного стану та повоєнного відновлення.

Дослідники (І. Бех, Л. Канішевська, Р. Малиношевський) визначають виклики інституційного, інфраструктурного, соціокультурного й виховного характеру:

- *«інституційні виклики»* (вимагають забезпечення спроможності органів державної влади і місцевого самоврядування й системи освіти формувати та реалізовувати політики, спрямовані на подолання наслідків російсько-української війни в умовах обмеженості наявних ресурсів включно з фінансовими й людськими);
- *інфраструктурні виклики* (воєнна агресія росії проти України спричинила найбільшу із часів Другої світової війни гуманітарну кризу в Європі, змусивши мільйони українців стати внутрішньо переміщеними особами або біженцями);
- *соціокультурні виклики* (відсутність можливості підтримувати усталений рівень якості життя, повною мірою задовольнити базові потреби, що вимагає провадження цілісної державної політики, спрямованої на соціальну підтримку й реалізацію гуманітарних потреб (зокрема освітніх) внутрішньо переміщених осіб; стратегічним завданням є стимулювання українських біженців повертатися додому, створення цифрових освітніх платформ для охоплення національною системою освіти дітей та молоді із сімей біженців, здійснення національно-патріотичного й військово-патріотичного виховання);
- *виховні виклики* (пов'язані з реаліями й особливостями російської воєнної агресії, її спрямованістю і на цивільне населення, намаганням супротивника мілітаризувати та радикалізувати українську молодь на тимчасово окупованих територіях; з огляду на терористичні дії російських агресорів щодо цивільного населення, провокування екоцидів і техногенних катастроф, масштабне мінування території України окремим виховним завданням є формування в дітей та молоді на всіх рівнях освіти необхідних компетентностей

у сфері безпеки, ефективних моделей поведінки в умовах інтенсивних бойових дій, алгоритмів поводження в умовах надзвичайних ситуацій, бойових дій на деокупованих територіях)» [1; 2].

Отже, з огляду на зазначене вище можемо визначити основні *організаційно-педагогічні умови забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності*.

2.2.1. Інтеграція змісту фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у освітньому процесі закладів загальної середньої освіти та у фізкультурно-оздоровчій діяльності.

Головною метою інтеграції фізичного і військово-патріотичного виховання є створення системи, що передбачає поєднання виховних, фізичних і практичних складових з метою формування у старшокласників оборонної свідомості та забезпечує формування гармонійно розвиненої особистості, готової до відповідального виконання своїх громадянських і військових обов'язків.

Інтеграція змісту фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у освітньому процесі закладів загальної середньої освіти та у фізкультурно-оздоровчій діяльності може бути реалізована через наступні аспекти:

- включення елементів військово-патріотичного виховання та прикладної фізичної підготовки в освітні програми з фізичної культури (проведення уроків з елементами стрийової підготовки, тактичних вправ, орієнтування на місцевості тощо);
- упровадження на уроках фізичної культури форм фізкультурно-оздоровчої діяльності з військово-прикладною спрямованістю (проведення марш-кидоків, подолання смуг перешкод, заняття з туризму, заняття для відпрацювання навичок першої медичної допомоги, організація спортивних змагань і військово-спортивних заходів для зміцнення фізичної та психологічної готовності старшокласників до діяльності в екстремальних умовах);
- удосконалення процесу фізичного виховання через проведення фізкультурно-оздоровчих занять, спрямованих на зміцнення фізичного здоров'я старшокласників та засвоєння навичок, необхідних для військової служби;
- проведення інтегрованих уроків з предмета «Захист України» та фізичної культури (поєднання теоретичних знань про військову службу з елементами фізичної культури, такими як стрийові вправи, основи рукопашного бою тощо);
- проведення заходів інтегрованого (спортивно-виховного) характеру (спортивні змагання й турніри, військово-патріотичні ігри; тематичні військово-патріотичні естафети; проведення Днів захисників і захисниць України з інтеграцією фізичних активностей, завдань стратегічного і тактичного характеру; екскурсії та походи з метою вивчення історичних місць, пов'язаних із національною визвольною боротьбою, видатними постатями України тощо);
- інтеграція теоретичних знань, необхідних для формування компетентностей у сфері безпеки й оборони у фізкультурно-оздоровчу діяльність (тренування з орієнтування на місцевості, робота з картами, компасом, відпрацювання прийомів самозахисту, імітація завдань рятувальників чи військових);
- відпрацювання в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності основних військово-прикладних рухових навичок і вмінь (пересування місцевістю, біг на короткі і довгі дистанції з вантажем, стрибки через перешкоди, метання м'ячів (імітація метання гранат), подолання природних і штучних перешкод, носіння спорядження, евакуація «пораненого» тощо);
- розвиток патріотичної свідомості старшокласників через проведення на уроках фізичної культури та у фізкультурно-оздоровчій діяльності бесід, дискусій, мінілекцій, сторітелінгу, історії, присвячені становленню та героїзму Збройних сил України; героям різних історичних періодів та їхнього внеску в незалежність країни; вивчення ключових битв, що визначали незалежність і територіальну цілісність України; ролі молоді в розвитку

громадянського суспільства; приклади військової звитяги українців у різні історичні епохи; подвиги українських військових і цивільного населення під час бойових дій; основи цивільного захисту, безпеки та першої допомоги; партнерство та взаємодію між інститутами громадянського суспільства та Збройними Силами України тощо.

2.2.2. Методичний супровід педагогів до реалізації інтегрованого підходу у фізичному і військово-патріотичному вихованні засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Професійний розвиток педагогів у сфері фізичного та військово-патріотичного виховання є ключовою умовою для ефективної реалізації відповідних освітніх і виховних завдань. Він спрямований на оволодіння професійними компетентностями в поєднанні змістового й процесуального компонентів (опанування нових методик, упровадження сучасних підходів і технологій).

Методичний супровід педагогів у реалізації інтегрованого підходу є комплексним процесом, що сприяє зростанню якості й ефективності виховного і освітнього процесу та включає в себе:

- проведення воркшопів, показових тренувань, відкритих уроків для педагогів з метою ознайомлення з техніками фізкультурно-оздоровчої діяльності, що включають військово-прикладні аспекти: практичні заняття, на яких реалізуються конкретні методики, елементи військової підготовки (наприклад, на уроках фізкультури, предмета «Захист України»); відкриті уроки для демонстрації успішних практик інтеграції фізичного й військово-патріотичного виховання;
- проведення семінарів-практикумів з військово-патріотичного виховання: демонстрація засобів діяльності щодо формування оборонної свідомості старшокласників через інтегровану фізичну активність;
- проведення тематичних курсів і тренінгів, які мають на меті поглиблення знань педагогів щодо ключових складових компетентностей старшокласників у сфері безпеки й оборони (фізична та психологічна підготовка, основи домедичної допомоги, основи безпеки життєдіяльності тощо) та особливостей їхнього формування засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності (методика проведення військово-спортивних ігор, змагань, занять тощо);
- проведення тематичних курсів і тренінгів, які мають на меті поглиблення знань педагогів щодо формування мотивації старшокласників до занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю, форм і методів військово-патріотичного виховання;
- проведення засідань методичних об'єднань на рівні закладу освіти, селища, міста, району, області з метою обговорення сучасних тенденцій та інновацій у сфері освіти, обміну досвідом у реалізації програм із фізичного та військово-патріотичного виховання засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності;
- використання цифрових технологій для методичного забезпечення фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників: організація онлайн-курсів, створення цифрових бібліотек (ресурсів із відкритим доступом до методичних матеріалів, відеоуроків і розробок інтегрованих занять);
- поширення та популяризація ефективного інноваційного досвіду (інтерактивні обговорення, круглі столи, аналіз прикладів успішної реалізації, фахові зустрічі, методичні семінари, конференції, виставки (на рівні школи, громади, району, області, всеукраїнські);
- видання методичних матеріалів: випуск інформаційно-методичних бюлетенів, анованих каталогів, підготовка друкованих і цифрових посібників, що містять розробки, інструкції, методичні рекомендації щодо військово-патріотичного виховання засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності; розміщення їх на освітніх порталах, виготовлення інформаційних буклетів для популяризації кращих практик;
- активізація науково-дослідницької діяльності: проведення досліджень (на рівні школи, громади, району, області, країни) щодо вивчення ефективності інтеграції військово-

патріотичних елементів у фізичне виховання; апробація ефективних методик, проведення експериментальних уроків, розробка авторських навчальних програм тощо;

- реалізація сертифікаційних програм, які відповідають сучасним вимогам і нормам з тематики фізичного, військово-патріотичного виховання, фізкультурно-оздоровчої діяльності, інтеграції прикладної фізичної підготовки у освітній процес ЗЗСО.

2.2.3. Упровадження інноваційних технологій, методів, форм фізкультурно-оздоровчої діяльності з елементами фізичного і військово-патріотичного виховання.

Застосування інноваційного методичного інструментарію фізкультурно-оздоровчої діяльності передбачає використання сучасних технологій, які стають невід'ємною частиною фізичного і військово-патріотичного виховання, забезпечуючи зручний інструмент для моніторингу результатів учнів, організації занять і мотивування старшокласників до активного способу життя. Інноваційні технології й методи дають змогу зробити фізкультурно-оздоровчу діяльність сучасною, ефективною та орієнтованою на потреби кожного учасника. Реалізація цієї умови має на меті:

- застосування інтерактивних форм і методів (тренінги, військово-спортивні змагання, квести військово-патріотичної тематики, ситуаційні завдання, військово-спортивні ігри тощо);

- використання цифрових технологій у фізкультурно-оздоровчій діяльності: цифрових платформ і мобільних додатків для організації виховного процесу (розклад і програми занять, графік тренувань, складання індивідуальних планів, налаштування тренувальних програм під різні рівні фізичної підготовки старшокласників, аналізу прогресу тощо), моніторингу фізичної активності (крокоміри, пульсометри, реєстрація фізичних параметрів старшокласників тощо); мультимедійних презентацій, відеоінструкцій;

- використання VR/AR-технологій: технологій доповненої реальності (візуалізація віртуальних військово-спортивних полігонів); інтерактивних навчальних матеріалів, віртуальних тренажерів, віртуальних симуляторів, які дозволяють опановувати навички тактичної підготовки в ігровій формі (для тренування навичок прикладного характеру у віртуальному середовищі);

- проведення онлайн-тренувань: проведення онлайн-занять із фізичної підготовки з військово-патріотичними елементами; організація дистанційних квестів із використанням відео уроків та інтерактивних завдань;

- проведення симуляційних ігор: стратегічні командні ігри на виконання місії (захоплення бази, евакуація пораненого, оборона стратегічного об'єкта, патрулювання небезпечної зони та інші); рольові симуляції (учасники отримують ролі (командир, розвідник, медик, зв'язківець) із конкретними обов'язками та діють у межах сценарію); тактико-спортивні ігри, які симулюють реальні військові дії з використанням безпечного спорядження (пейнтбол, страйкбол, лазертаг); реконструкції (відтворення реальних історичних подій, битв чи військових операцій, моделювання реального дня військових тощо);

- проведення функціональних, інтервальних, кругових тренувань (комплекси вправ, спрямовані на розвиток витривалості, сили, гнучкості, які поєднуються з військовими вправами (наприклад, кросфіт із елементами військової підготовки, TRX-тренування);

- упровадження елементів майндфулнес-тренувань (інтеграція фізичних вправ із медитацією чи дихальними практиками для зменшення стресу та підтримки психічного здоров'я).

2.2.4. Формування в старшокласників мотивації до фізичного самовдосконалення та набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони.

Формування мотивації до фізичного самовдосконалення та набуття компетентностей у сфері безпеки й оборони є важливим завданням для забезпечення всебічного розвитку старшокласників та їхньої підготовки до дорослого життя.

Проведення системної фізкультурно-оздоровчої діяльності має включати ключові складові компетентностей у сфері безпеки й оборони (фізична підготовка: розвиток витривалості, сили, швидкості, гнучкості, опанування базових умінь і навичок військово-прикладного характеру; основи домедичної допомоги: практичні навички надання допомоги: оцінка стану, визначення проявів свідомості, перевірка дихальних шляхів, пульсу, серцебиття, допомога в надзвичайних ситуаціях тощо; основи цивільної безпеки: поведінка під час надзвичайних ситуацій (пожежа, евакуація, військові дії) тощо; психологічна підготовка: розвиток навичок стресостійкості, адаптивності, дієвості, здатності до подолання труднощів тощо).

Інтерес і мотивація старшокласників до здорового способу життя, фізичної активності, оволодіння знаннями, уміннями й навичками, які слугують основою компетентностей у сфері безпеки й оборони реалізується через такі види фізкультурно-оздоровчої діяльності, як змагання, військово-патріотичні ігри, квести, у процесі яких старшокласники зможуть проявити та розвинути як фізичні, так і морально-вольові якості, що визначає необхідність синтезувати різні види завдань освітньої, виховної, спортивної спрямованості:

- завдання на історичну тематику: старшокласники виконують завдання, пов'язані з історією певного періоду українського воїнства: реконструкція битв, виконання відповідних вправ (метання списа, перетягування канату, демонстрація елементів бойового гопака); завдання пов'язані з історичними подіями періоду УНР, героїкою Крут, Другої світової війни, діяльністю УПА;

- завдання тактичного та стратегічного характеру: відтворення реальних місій (евакуація, допомога пораненому, порятунок заручників, розвідка, захист бази, облаштування укриття, транспортування вантажу); розв'язання тактичних головоломок; визначення стратегії дій та їхнє виконання в умовах гри для подолання перешкод, що імітують реальні бойові умови: проходження лабіринтів, «замінованих» територій, маскування тощо;

- завдання на орієнтування на місцевості: виконання завдань із використанням карти й компаса, пошук контрольних точок, прокладання маршрутів, орієнтування в лісі, визначення напрямків руху, знаходження схованок, пошук ресурсів (води, їжі);

- інтелектуально-пізнавальні завдання: напрацювання навичок шифрування й дешифрування, передача та перехоплення повідомлень; вікторини на знання подій, постатей, фактів;

- завдання виховного характеру: вирішення моральних дилем, прийняття рішень у ситуаціях вибору;

- спортивно-прикладні завдання: марафони, змагання на витривалість (біг із перешкодами, метання гранати (макетів), силові вправи); змагання зі стрільби (із пневматичної гвинтівки, лука або страйкбольної зброї), марш-кидки;

- проектна діяльність, у якій інтегровано військово-патріотичну й фізкультурну тематику: створення учнівських проектів («Мій внесок у безпеку країни», «Дослідження козацьких традицій фізичного розвитку та їхній вплив на сучасну військово-спортивну підготовку», «Історія фізичної та психологічної підготовки у Збройних Силах України у різні періоди»; аналіз видів спорту, які найкраще розвивають життєво необхідні бойові навички тощо).

2.2.5. Розвиток матеріально-технічної бази для реалізації військово-патріотичного та фізичного виховання старшокласників.

Розвиток матеріально-технічної бази для військово-патріотичного та фізичного виховання в закладах освіти є важливим фактором, що забезпечує якісну підготовку старшокласників до життя в умовах сучасних викликів, які актуалізують необхідність оволодіння знаннями й навичками для здорового способу життя, безпеки життєдіяльності та оборони держави.

Належне матеріально-технічне забезпечення відкриває для педагогів можливості для створення такого сучасного освітнього середовища, яке відповідатиме викликам часу, сприятиме вихованню фізично здорової, відповідальної, патріотично налаштованої молоді, підвищенню рівня фізичної та психологічної підготовки, формуванню ключових компетентностей старшокласників у сфері оборони й безпеки.

Основними напрямками розвитку матеріально-технічної бази для реалізації військово-патріотичного та фізичного виховання старшокласників є:

- модернізація спортивних залів і майданчиків у закладах освіти (установлення належного покриття в спортивних залах для безпечного виконання фізичних вправ; оснащення залів сучасними тренажерами для розвитку сили, витривалості, координації; обладнання спеціалізованих зон для змагань та занять різними видами спорту);

- облаштування відкритих спортивних майданчиків (полів для футболу, волейболу, баскетболу, гандболу та/або мультифункціональні поля); зони для воркауту з турніками, брусами, сходишками; смуги перешкод для тренувань і відпрацювання вправ військово-тактичного характеру; макети гранат для імітаційних вправ тощо;

- закупівля сучасного інвентарю: легкоатлетичного обладнання (метальні м'ячі, бар'єри, скакалки); обладнання для командних ігор (м'ячі, сітки, мітки для тренувань, ребаундери, кільця, координаційні доріжки тощо); обладнання для занять єдиноборствами (татамі, боксерські груші, мішки тощо);

- установлення сучасного програмного забезпечення (інтерактивні ресурси, комп'ютерні симулятори для вивчення основ тактики, стратегії та орієнтування на місцевості, віртуальні тренажери (VR-окуляри для моделювання тактичних дій чи роботи в умовах бойових ситуацій) для моделювання кризових ситуацій; інтерактивна дошка або мультимедійний проєктор; комп'ютер (ноутбук) з освітніми програмами для тактичної, медичної та військової підготовки; колонки, мікрофони для лекцій і демонстрацій; навчальні відеоматеріали (військова тактика, медицина, основи виживання);

- обладнання класів навчальними матеріалами й інформаційними стендами (інформаційні панелі з основами тактичної підготовки, першої медичної допомоги, правил поведінки в надзвичайних ситуаціях, будова й принципи роботи стрілецької зброї, символіка та структура Збройних Сил України тощо);

- забезпечення обладнанням для практичних занять різного спрямування: тренажери для поводження зі зброєю (макети (муляжі) стрілецької зброї для відпрацювання навичок безпечного поводження, пневматична або страйкбольна зброя для тренувань стрільби, лазерні тренажери для імітації стрільби); обладнання для тактичної підготовки (компаси, біноклі, топографічні карти, радіостанції для тренування зв'язку між групами, маскувальні сітки, макети фортифікаційних споруд); навчальні аптечки для тренувань із тактичної медицини (бандажі, турнікети, засоби зупинки кровотечі, муляжі для практики надання першої допомоги, ноші для евакуації постраждалих тощо); захисне спорядження (протигази, захисний одяг для імітації надзвичайних умов, шоломи, бронежилети, тактичні рюкзаки); топографічне обладнання (топографічні карти різних масштабів, моделі місцевості, лінійки, транспортири для роботи з картами, GPS-навігатори або мобільні додатки з топографічними функціями тощо);

- забезпечення обладнанням для тематичних заходів (національна символіка: прапори України, державний герб, портрети героїв України, виставкові стенди або вітрини з військовими артефактами, нагородами, макетами тощо).

Очевидно, що в умовах кризової економічної ситуації та пріоритетності витрат держави на потреби Збройних сил України важко забезпечити належну матеріально-технічну базу. Якісна реалізація фізичного та військово-патріотичного виховання засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності, проте, сприятиме оволодінню старшокласниками необхідними вміннями й навичками з основ безпеки, тактики, медичної допомоги та прикладної підготовки, що зможе убезпечити їх у кризових ситуаціях.

Вирішенням може стати поетапна закупівля обладнання, починаючи з базового

інвентарю для практичних занять, залучення грантових коштів, партнерство з приватним сектором (спонсорська підтримка, залучення бізнесу до фінансування розвитку освітньої інфраструктури селища, району), залучення громадських організацій і волонтерів (наприклад, ветеранів у ролі інструкторів або запрошених лекторів). Це дозволить створити сучасний і функціональний освітній простір для формування в старшокласників оборонної свідомості, готовності стати до лав Збройних Сил та інших формувань сектору безпеки й оборони України.

Отже, єдність фізичного і військово-патріотичного виховання є необхідною умовою формування гармонійно розвиненої, відповідальної та свідомої молоді. Інтеграція цих компонентів засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності забезпечує формування патріотичної й оборонної свідомості, готовності до захисту держави, сприяє розвитку фізичних і морально-вольових якостей, необхідних для активної громадянської позиції та самореалізації старшокласників.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Том 5 (2). С. 1–7.
2. Бех І. Д., Журба К. О., Канішевська Л. В., Комаровська О. А., Литовченко О. В., Малиношевський Р. В., Морін О. Л., Окушко Т. К., Охріменко З. В., Рагозіна В. В., Рейпольська О. Д., Тимчик М. В., Толочко С. В., Харченко Н. В. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями (І. Д. Бех, Р. В. Малиношевський, ред.). Івано-Франківськ, 2023. 32 с.
3. Концепція розвитку щоденного спорту в закладах освіти. URL: <https://imzo.gov.ua/2022/01/11/nakaz-mon-vid-27-10-2021-1141-4088-pro-zatverdzhennia-kontseptsii-rozvytku-shchodennoho-sportu-v-zakladakh-osvity/> (дата звернення: 24.04.2023).
4. Концепція фізичного виховання в системі освіти України. *Фізичне виховання в школі*, 1998. № 2, С. 2–7.
5. Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді. (2002). Указ Президента України № 948/2002 від 25 жовтня 2002 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948/2002#Text> (дата звернення: 28.04.2023).
6. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності (2022). Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 03.05.2023).
7. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках. (2023). Постанова КМУ від 15 грудня 2023 р. № 1322 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.05.2023).
8. Про фізичну культуру і спорт (1994). Закон України №3808-XII (редакція від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#n12> (дата звернення 10.05.2023).

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте організаційно-педагогічні умови забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності.
2. Назвіть основні аспекти реалізації інтеграції змісту фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у освітньому процесі закладів загальної середньої освіти та у фізкультурно-оздоровчій діяльності.
3. Охарактеризуйте шляхи реалізації однієї з організаційно-педагогічних умов – методичний супровід педагогів до реалізації інтегрованого підходу у фізичному та військово-патріотичному вихованні засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності.
4. Назвіть шляхи реалізації однієї з організаційно-педагогічних умов – формування в старшокласників мотивації до фізичного самовдосконалення та набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони.

2.3. Технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки

У психолого-педагогічній літературі термін «технологія» визначається залежно від того, які цілі, завдання та способи їхньої реалізації закладаються для досягнення очікуваних результатів, що зумовлює різну класифікацію (відповідно і змістове наповнення) означеної категорії – «технологія виховання», «технологія навчання», «педагогічна технологія», «освітня технологія» тощо.

З огляду на практико орієнтований характер прикладної фізичної підготовки найбільш доцільним є застосування в практику закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) педагогічних технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки. Узагальнюючи погляди вчених (О. Антонова, І. Бех, К. Чорна, М. Носко, С. Гаркуша, Г. Цигура, С. Сисоєва, І. Прокопенко, О. Остапенко) щодо сутності та змісту педагогічної технології, її вимірів і складових, можна дійти висновку, що педагогічна технологія – це єдність ефективного змісту, методів, педагогічних принципів і підходів, спрямованих на оптимізацію виховного процесу в ЗЗСО шляхом ґрунтовного аналізу чинників, які підвищують дієвість виховних впливів у контексті досліджуваного феномену, з подальшою корекцією та виправленням помилок [5; 8; 18; 21; 22; 27].

Як зазначає С. Сисоєва, «педагогічна технологія повинна відповідати основним методологічним вимогам: концептуальності (опори на певну наукову концепцію, що передбачає обґрунтування освітніх цілей); системності (вибудови логіки процесу, узаємозв'язку всіх його частин, цілісність); керованості (можливості управління процесом, діагностика, варіювання засобами і методами з метою корекції результатів); ефективності (розуміння того, що сучасні педагогічні технології існують у конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними витратами, гарантувати досягнення визначеного стандарту навчання й виховання); відтворюваності (можливості застосування (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших однотипних освітніх установах, іншими суб'єктами)» [27].

За визначенням дослідників (С. Сисоєва, Н. Наволокова, М. Носко, С. Гаркуша, Г. Цигура), основними структурними складовими педагогічної технології є:

- концептуальна складова (провідні ідеї та принципи побудови технології);
- змістова складова (цілі, завдання, змістове наповнення);
- процесуальна складова (організація процесу; методи і форми роботи) [19; 21; 23].

Охарактеризуємо технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки за визначеною структурою.

Теоретико-методичні засади забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки

Технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки визначаємо як систему засобів, форм і методів, сукупність педагогічних дій, спрямованих на вирішення освітніх завдань, які сприяють ефективності фізичного й військово-патріотичного виховання старшокласників завдяки використанню виховного потенціалу уроків фізичної культури, «Захисту України» та прикладної фізичної підготовки.

В умовах воєнного стану особливого значення набуває проблема єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді в ЗЗСО. Актуальність дослідження зумовлена потребою суспільства в рішучій, самодостатній, упевненій у собі, відповідальній особистості, яка здатна брати участь у суспільному житті та готова до захисту України, її цілісності й незалежності. Саме тому фізичне і військово-патріотичне виховання учнівської молоді визнано одним з найголовніших пріоритетів держави та регулюється відповідним

нормативно-правовим забезпеченням, зокрема у сфері освіти і науки.

Забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді є одним із головних пріоритетів, зумовлює пошук дієвих змісту, організаційно-педагогічних умов, технологій, методів, підходів для підвищення ефективності освітнього процесу в ЗЗСО засобами змагально-ігрової діяльності, військово-патріотичних ігор, військово-прикладної підготовки тощо.

Результати аналізу практики освітньої роботи ЗЗСО підтверджують, що рівні фізичної та військово-патріотичної вихованості учнів старшої школи не відповідають сучасним вимогам в умовах воєнного стану. У багатьох ЗЗСО військово-патріотичне й фізичне виховання організовується та проводиться на низькому науково-методичному рівні. За результатами досліджень, виявлено низький рівень активності учасників освітнього процесу на уроках фізичної культури та «Захисту України», під час занять у спортивних секціях, військово-патріотичних гуртках. Також у ЗЗСО відсутня системність в організації та проведенні цілеспрямованого військово-патріотичного виховання учнівської молоді в єдності з фізичним вихованням (практично не проводяться лекції, круглі столи, ігри-квести, тренінги з єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників, змагання-ігри з прикладної фізичної підготовки; учні недостатньою мірою залучені до інтелектуальних змагань за досліджуваною проблемою тощо) [8; 22; 23; 24].

Вивчення сучасної психолого-педагогічної літератури свідчить, що останніми роками здійснено низку наукових досліджень щодо фізичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді в процесі прикладної фізичної підготовки, ключові ідеї яких склали основу технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки. Це насамперед дослідження змісту військово-патріотичного виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації (О. Остапенко); основ військово-патріотичного виховання старшокласників (І. Бех, М. Зубалій); методики військово-патріотичного виховання учнівської та студентської молоді (М. Тимчик); упровадження фізкультурно-оздоровчої діяльності у військово-патріотичному вихованні (Н. Касіч), патріотичного виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор (Г. Коломоєць) та інші.

Цілі, завдання, зміст технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки

Цілі технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки є комплексними та спрямовуються на формування в учнівської молоді готовності до захисту держави, виховання патріотичної й оборонної свідомості через систему ціннісних орієнтацій і набуття компетентностей громадянина-патріота у сфері безпеки й оборони.

Завдання реалізації технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки визначаємо за змістовим спрямуванням діяльності:

- *завдання освітнього спрямування*: поглиблення знань старшокласників щодо засад, сенсів та ролі фізичного і військово-патріотичного виховання, основ прикладної фізичної підготовки в становленні особистості;

- *завдання фізкультурно-оздоровчого спрямування*: розвиток фізичних якостей (сили, витривалості, швидкості, спритності, координації, гнучкості), відпрацювання прикладних фізичних вправ, які можуть бути використані у військово-прикладній діяльності (біг на короткі й довгі дистанції, подолання перешкод, марш-кидки тощо), формування стійкості до фізичних і психологічних навантажень;

- *завдання військово-прикладного спрямування*: навчання основам стрийової та вогневої підготовки, відпрацювання навичок орієнтування на місцевості, дій у надзвичайних ситуаціях, ознайомлення з основними принципами тактичної підготовки;

- *завдання виховного спрямування*: виховання морально-вольових якостей

(сміливості, відповідальності, рішучості, дисциплінованості, ініціативності), ціннісних орієнтацій (патріотизму, справедливості, гідності, толерантності, емпатії, поваги тощо), формування поваги й позитивного ставлення до військової служби, усвідомлення її суспільної значущості;

– *завдання соціально-психологічного спрямування*: розвиток навичок командної взаємодії, взаємопідтримки, формування навичок стресостійкості, самоконтролю, саморегуляції, готовності до дій у складних обставинах (наприклад, в умовах дефіциту часу чи ресурсів).

Процес забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки має ґрунтуватися на певних принципах, які є базовими для педагогічної теорії і практики. Залежно від змістового наповнення уроків фізичної культури і «Захисту України» педагоги можуть вибирати, які з них ляжуть в основу конкретного заняття.

Відповідно під час реалізації технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки доцільно керуватися такими принципами: суб'єкт-суб'єктної взаємодії; науковості і доступності, цілісності, емоційності навчання, соціальної відповідності, життєвої смислотворчої самодіяльності, самоактивності і саморегуляції, національної спрямованості, ігрової та змагальної діяльності, зацікавленості, результативності.

Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії передбачає повагу до гідності кожного учасника освітнього процесу, урахування інтересів і поглядів учнів 10-11-х класів, їхньої індивідуальності (неповторності); використання освітніх технологій, спрямованих на забезпечення емоційного та фізичного задоволення від військово-спортивних ігор, прикладної фізичної підготовки, змагальної діяльності тощо. Старшокласники виступають рівноправними партнерами у процесі фізичного і військово-патріотичного виховання. Освітній процес будується на основі поваги один до одного, гармонізації взаємин учитель-тренер-учень, у яких здобувач освіти є активним об'єктом впливів педагогів.

Зміст принципу науковості і доступності полягає в проведенні уроків фізичної культури і «Захисту України» з використанням сучасного науково-методичного забезпечення (використання кращих практик сучасної вітчизняної та світової педагогіки, психології для здійснення ефективних освітніх впливів щодо особливостей роботи зі старшокласниками); здійсненні індивідуального підходу до кожного школяра (урахування рівнів фізичної, тактико-технічної підготовленості старшокласників, вікових і гендерних особливостей). Упроваджений педагогами новий матеріал щодо єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки має бути доступним, але не легким, оскільки учням під час уроків необхідно проявляти морально-вольові якості (дисциплінованість, ініціативність, витримку тощо). Також педагогам слід бути уважними під час підбору ефективних видів, форм і методів фізичного й військово-патріотичного виховання засобами прикладної фізичної підготовки, які відповідають можливостям та інтересам учнів 10-11-х класів.

Принцип цілісності визначає стратегію фізичного і військово-патріотичного виховання учнів 10-11-х класів у ЗЗСО, яка передбачає поєднання теоретичних засад досліджуваного феномену з формуванням у школярів ключових умінь і навичок під час прикладної фізичної підготовки.

Принцип емоційності навчання полягає в тому, що під час пізнавально-розвивальної діяльності в старшокласників виникають різні емоції й почуття, які сприяють кращому засвоєнню знань, набуттю вмінь щодо фізичного виховання, військово-патріотичного виховання, прикладної фізичної підготовки тощо. Завданням учителів фізичної культури і «Захисту України» в реалізації означеного принципу є уміле керування освітнім процесом та формування емоційно-ціннісного компонента (позитивного ставлення до фізичного і військово-патріотичного виховання; сформованості установок на конструктивну поведінку; уміння володіти своїм настроєм, емоціями).

Принцип соціальної відповідності передбачає об'єктивне узгодження змісту, форм і методів фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників із соціальною ситуацією, у якій здійснюються освітні впливи; спрямування уроків фізичної культури і «Захисту України» на запити суспільства; відповідність професійної фахової підготовки учителів, тренерів, інструкторів сучасним викликам.

Принцип життєвої смислотворчої самодіяльності полягає в сприйнятті старшокласника як неповторної, різносторонньої, розвиненої, творчої особистості, яка здатна проявляти рішучість, упевненість у собі, витримку, мужність та нести відповідальність за свої дії; прагне до саморозвитку, здатна здійснювати вибір, активно проявляти себе у швидкозмінних життєвих обставинах; готова до майбутньої військової служби в ЗСУ, захисту українського народу і держави).

Принцип самоактивності і саморегуляції сприяє формуванню в старшокласників умінь і навичок тактичного і стратегічного аналізу, критичного мислення; принцип спрямований на формування готовності проявляти рішучість, цілеспрямованість, наполегливість, самовладання, морально-вольову стійкість на основі глибокого усвідомлення необхідності єдності фізичного і військово-патріотичного виховання; сприяє самооцінюванню й самокорекції.

Змістом принципу національної спрямованості є формування в старшокласників національної свідомості, любові до Батьківщини, народу, держави, суспільно значущої цілеспрямованості, ціннісного ставлення до української культури і традицій, духовно-моральної стійкості, здатності усвідомлювати та берегти свою національну ідентичність, готовності до саможертви, наявності почуття власної гідності, усвідомлення себе як громадянина, який готовий до служби в ЗСУ та захисту України зі зброєю в руках.

Принцип ігрової та змагальної діяльності передбачає організацію уроків фізичної культури і «Захисту України» таким чином, щоб відбувалося ефективно й цілеспрямоване перенесення сенсу змагально-ігрової діяльності, прикладної фізичної підготовки в реальний життєвий досвід. Означений принцип сприяє покращенню знань щодо сутності і змісту єдності фізичного й військово-патріотичного виховання в процесі прикладної фізичної підготовки; формуванню морально-вольових якостей і необхідних практичних умінь та навичок (спонукає до активної самостійної й командної діяльності, покращення фізичної підготовленості, уміння ефективно володіти тактико-технічними діями та різновидами зброї, готовності до захисту України тощо).

Принцип зацікавленості полягає в спонуці старшокласників до бажання дізнатися невідому інформацію, отримати нові знання, оволодіти незвичними для них уміннями (наприклад, оволодіння різновидами зброї, дронів, бойової техніки та інше) і пізнавальною активністю (володіння тактико-технічними діями в наближених до бойових реаліях).

Принцип результативності передбачає усвідомлення старшокласниками результатів фізичного і військово-патріотичного виховання, прикладної фізичної підготовки, військово-спортивних ігор, фізкультурно-масової роботи й підсумків змагально-ігрових дій як діяльності, яка є фундаментальною для захисника України та з метою проходження в майбутньому військової служби в ЗСУ.

Отже, зміст прикладної фізичної підготовки полягає в тому, щоб старшокласники (майбутні воїни Збройних Сил України) під час уроків фізичної культури і «Захисту України» здобули необхідні знання, набули умінь і навичок для здійснення фізичної й тактико-технічної підготовки, сприяли фізичній загартованості (для оволодіння різновидами зброї, бойовою технікою), усвідомили необхідність подолання значних фізичних навантажень і несприятливих чинників бойової діяльності для особистісного прогресу. Тому процес прикладної фізичної підготовки старшокласників у контексті нашого дослідження має спрямовуватися на:

- підвищення рівнів фізичної підготовленості й фізичного розвитку старшокласників з урахуванням принципів військово-патріотичного виховання;
- загартування організму старшокласників та підвищення їхньої стійкості до впливу

несприятливих факторів, наближених до бойової діяльності;

- створення умов для патріотичного і військово-патріотичного виховання учнів 10-11-х класів;
- залучення школярів до інтелектуальних змагань у процесі прикладної фізичної підготовки за військово-патріотичною тематикою;
- оволодіння на уроках фізичної культури і «Захисту України» уміннями й навичками рукопашного бою, подолання перешкод, плавання в обмундируванні, керування дроном, надання першої медичної допомоги;
- виховання морально-вольових якостей (цілеспрямованості, упевненості в собі, стійкості, рішучості, самовладання, наполегливості, дисциплінованості й інших);
- проведення змагань з військово-прикладної, фізичної підготовки в процесі занять фізичною культурою і «Захисту України».

Методи і форми роботи в реалізації технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки

Сучасні загрози цілісності й державності України актуалізують суспільну потребу в підвищенні результативності фізичного і військово-патріотичного виховання молоді – учнів і студентів – з метою формування свідомого громадянина-патріота, здатного стати на захист Батьківщини зі зброєю в руках [32]. Методи і форми роботи є ключовим інструментом у реалізації технологій єдності фізичного та військово-патріотичного виховання старшокласників, оскільки саме вони забезпечують практичне втілення цілей навчання. Їхня важливість полягає в тому, що через правильно підібрані методи та форми відбувається ефективне формування фізичної підготовленості, моральної стійкості, патріотичних переконань і готовності молоді до захисту України. Вони забезпечують системність, цілеспрямованість і гнучкість освітнього процесу, адаптуючи його до сучасних викликів та потреб суспільства.

У процесі реалізації технологій доцільно використати методи єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді засобами прикладної фізичної та військово-спортивної підготовки:

- *методи формування свідомості особистості*: розширення уявлень учнівської молоді про змістове наповнення таких понять, як «патріотизм», «патріот», «військово-патріотичне виховання», «Батьківщина», «захист України», «єдність фізичного і військово-патріотичного виховання», «військово-прикладна підготовка», «фізична підготовка»;
- *методи формування досвіду суспільної поведінки і діяльності*: військово-патріотичні ігри військово-прикладного та фізичного спрямування, квести, вікторини, інтелектуальні змагання, брейн-ринги, ситуації вибору, змагально-ігрова діяльність, які дають змогу старшокласникам проявити кращі фізичні якості (витривалість, швидкість, спритність, гнучкість, м'язову силу), морально-вольові якості (наполегливість, упевненість у собі, цілеспрямованість, витримка, стійкість, самовладання тощо), відповідальність, знання, здійснити моральний вибір, ствердити власну позицію, отримати досвід самостійної діяльності й командної взаємодії;
- *методи стимулювання поведінки і діяльності*: самооцінювання учасниками освітнього процесу своїх дій і вмінь під час прикладної фізичної підготовки; схвалення проявів наполегливості, упевненості в собі, цілеспрямованості, витримки, стійкості, самовладання, здатності бути активним учасником фізичного й військово-патріотичного виховання, змагально-ігрової діяльності; посилення прагнення в старшокласників до проявів патріотизму, військово-патріотичної вихованості, прикладної фізичної підготовленості, до захисту України, готовності до служби в ЗСУ тощо; аналіз причинно-наслідкових зв'язків між прийняттям рішень та отримання відповідного результату тощо [8];
- *методи комплексного підходу до виховання*: поєднання фізичного, морального та патріотичного розвитку учнів через зміст занять. У межах такого підходу вправи мають

одночасно сприяти розвитку фізичних якостей і формуванню дисципліни, мужності, витривалості. Прикладна фізична підготовка інтегрує елементи військової підготовки, зокрема стройову, тактичну, медичну й туристичну складові. Заняття будуються таким чином, щоб кожен елемент мав патріотичне підґрунтя: наприклад, підтягування може розглядатися не лише як фізична вправа, а як символ витривалості українського воїна, що сприяє формуванню глибшого розуміння цінностей служіння Батьківщині;

– *метод практико орієнтованої діяльності*: тренування й систематичне вдосконалення фізичних якостей учнів шляхом виконання вправ, що мають прикладне значення й максимально наближені до умов, з якими може зіткнутися військовослужбовець. У процесі занять активно застосовуються біг на пересіченій місцевості з перешкодами, метання гранатоподібних предметів, лазіння, підтягування, які розвивають силу, витривалість, спритність і координацію рухів. Комплекс вправ добирається з урахуванням вікових особливостей учнів ЗЗСО, поступового підвищення навантаження та забезпечення максимальної функціональної користі. Такі тренування формують стійкість до фізичних навантажень, покращують загальну фізичну підготовленість та забезпечують прикладну спрямованість у контексті військово-патріотичного виховання;

– *методи інтегрованого навчання*: упровадження міжпредметних зв'язків для формування цілісного уявлення про прикладну фізичну підготовку в контексті військово-патріотичного виховання. Це дозволяє ефективно поєднувати знання з різних навчальних предметів – історії, «Захисту України», фізики, біології – із практичними заняттями. Наприклад, під час вивчення фізики учні ознайомлюються з принципами роботи різних видів зброї, на уроках біології розглядається фізіологія навантажень та адаптація організму до стресових умов, а на заняттях з історії – бойові традиції українського війська й героїчні сторінки боротьби за незалежність. Такий підхід сприяє не лише поглибленню знань, а й підвищенню мотивації до навчання та усвідомлення практичної значущості здобутих умінь;

– *імітаційно-моделюючі методи*: створення ситуацій, наближених до реальних умов бойових або надзвичайних ситуацій. У цьому контексті ефективними формами роботи є тактичні ігри, військово-спортивні естафети та квести, що дозволяють учням зануритися в умовні сценарії з чітко визначеними завданнями. Особливу увагу приділяють відпрацюванню дій у складі групи, таких як «Оборона укріплення», «Евакуація пораненого», «Захист об'єкта», що сприяє розвитку навичок командної взаємодії. У процесі виконання таких вправ формуються комунікативні здібності, лідерські якості та вміння надавати взаємодопомогу, що є важливими для підготовки молоді до дій в екстремальних умовах;

– *методи військово-спортивного орієнтування*: поєднання прикладної фізичної підготовки з розвитком навичок орієнтування на місцевості, топографії та автономного забезпечення життєдіяльності в природному середовищі. У процесі занять учні ЗЗСО працюють з картою, компасом, GPS-тренажерами, виконують навчальні маршрути, що містять фізичні випробування та вправи на витривалість. Важливим елементом є включення в програму таборування, організація ночівель у польових умовах і марш-кидків, що сприяє загартуванню учнів, розвитку самостійності та готовності діяти в нестандартних ситуаціях;

– *метод наочного прикладу та емоційного впливу*: мотивація учнів через ознайомлення з прикладами героїзму, реальними життєвими історіями та безпосереднє спілкування з учасниками бойових дій. У межах цього методу ефективно використовуються відеоматеріали про сучасних захисників України, що демонструють мужність, силу духу та самопожертву. Особливе значення мають розповіді ветеранів, волонтерів, учасників бойових дій, які діляться власним досвідом, надаючи патріотичному вихованню глибокого особистісного змісту. Додатково, як емоційний фон на заняттях прикладної фізичної підготовки, можуть використовуватися музичні й художні твори патріотичного спрямування, що сприяють формуванню національної свідомості, гордості за своїх захисників і готовності наслідувати їхній приклад;

– *методи самовиховання та рефлексії*: формування в учнів умінь оцінювати власні дії, поведінку та результати, що сприяє розвитку їхньої самостійності та

самоконтролю. Одним із інструментів цього процесу є ведення щоденників тренувань, де учні фіксують свої досягнення, труднощі та етапи розвитку. Окрім того, рефлексивні бесіди після занять дають можливість оцінити, що вдалося, а що потребує покращення, сприяючи розвитку критичного мислення. Мотиваційне планування, яке передбачає постановку особистих цілей у фізичному та моральному розвитку, стимулює учнів до постійного самовдосконалення, допомагаючи їм бачити свій прогрес і рухатися до нових вершин.

Ці методи формують цілісну технологію, яка поєднує розвиток фізичних якостей з вихованням патріотичних цінностей, відповідальності та готовності до захисту Батьківщини. Вони сприяють комплексному розвитку учнів, де фізична підготовка стає засобом зміцнення здоров'я та фізичної витривалості, важливим етапом у формуванні морально-психологічних якостей, необхідних для служби в армії та патріотичного служіння країні.

Форми реалізації залежно від контексту можуть бути індивідуальними, груповими й колективними.

До *індивідуальних* нами віднесено: складання особистих планів фізичного самовдосконалення; ведення щоденника досягнень; онлайн-курси з військово-прикладної підготовки; розроблення індивідуальних проєктів (наприклад, дослідження історії свого родинного військового героїзму).

Групові форми роботи в реалізації технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників включають командні військово-спортивні квести; групові тренування на відкритому повітрі (змагання зі стрийової підготовки, смуги перешкод); робота в навчальних патріотичних секціях, клубах, гуртках; групове проєктування презентацій, відео, настінних газет.

Колективними формами в означеному контексті є проведення шкільних днів здоров'я з тематикою «Захисник Вітчизни»; участь у маршах, велопробігах, патріотичних ярмарках; спільне відзначення пам'ятних дат (День захисників і захисниць України, День Героїв Крут); шкільні збори, форуми, фестивалі з патріотичною символікою і змістом.

Форми роботи в реалізації технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки можна розподілити на кілька ключових напрямів, які поєднують фізичну підготовку з вихованням патріотичних цінностей, розвитку дисципліни, відповідальності та готовності до захисту Батьківщини.

1. *Практичні заняття з військово-прикладної фізичної підготовки* – заняття, що поєднують фізичні вправи та елементи військової підготовки. Це можуть бути:

- біг на пересіченій місцевості з перешкодами: розвиває витривалість, швидкість, сприяє підготовці до реальних польових умов;

- метання гранатоподібних предметів, лазіння та підтягування: вправи на силу, координацію та розвиток фізичних навичок, які мають практичне значення у військовій діяльності;

- тактичні вправи: відпрацювання конкретних дій у складі групи, таких як оборона укріплення, евакуація пораненого або захист об'єкта, що формують навички командної роботи, лідерства та взаємодопомоги.

2. *Імітаційно-моделюючі ігри та ситуації* – ці форми роботи спрямовані на створення умов, наближених до реальних бойових або надзвичайних ситуацій, що дозволяє учням відпрацьовувати дії в екстремальних умовах:

- тактичні ігри та військово-спортивні естафети вчать приймати швидкі рішення, координувати свої дії з іншими членами команди;

- квести: вирішення завдань, що включають фізичні, логічні та тактичні елементи, розвивають стратегічне мислення й реакцію на нестандартні ситуації;

- рольові ігри, тобто моделювання різних сценаріїв, таких як захоплення території або захист важливих об'єктів.

3. *Проектна діяльність* – залучення старшокласників до самостійної роботи над проєктами, що пов'язані з військово-прикладною підготовкою, дає змогу вчити учнів не

лише фізичним навичкам, а й розвитку творчих здібностей та відповідальності:

- мініпроекти на теми «Маршрут виживання», «Історія героїзму українських захисників», «Вправи спецпризначенців» тощо;
- презентації та моделювання, тобто учні створюють тренування, симуляції або відео, що демонструють застосування набутого досвіду та знань.

4. *Інтеграція різних навчальних предметів* – залучення знань з інших предметів для формування комплексного підходу:

- з фізики для розгляду принципів роботи зброї, механізмів дії, важливість розуміння фізичних законів для вдосконалення власних навичок;
- з біології з метою вивчення фізіології людського організму, реакції на фізичні навантаження, адаптація до стресових ситуацій;
- з історії задля вивчення бойових традицій українського війська, героїчних подій в історії, що формують у старшокласників національну ідентичність і патріотизм.

5. *Самовиховання та рефлексія* – форми роботи, які сприяють самостійному розвитку учнів, здатних оцінювати власні досягнення та визначати напрями для подальшого вдосконалення:

- щоденники тренувань для фіксування особистих досягнень, труднощів та планів на майбутнє;
- рефлексивні бесіди з метою обговорення того, що вдалося, а що потребує покращення, розгляд досвіду колег по команді;
- мотиваційне планування з метою постановки особистих цілей як у фізичному, так і в моральному розвитку, що допомагає учням чітко уявляти, як вони можуть удосконалюватися та ставати кращими.

6. *Військово-патріотичні заходи й культурні форми роботи* – залучення учнів до культурно-патріотичних ініціатив, що підсилюють національну свідомість і патріотичні почуття:

- зустрічі з ветеранами та учасниками бойових дій через особисті розповіді, спілкування, обговорення історій героїзму, а також вивчення конкретних випадків мужності й самопожертви;
- виставки, конкурси та заходи патріотичного спрямування засобами організації виставок, презентацій на тему героїзму українських захисників, участь у патріотичних акціях;
- музичні й художні твори патріотичного спрямування з метою інтеграції в освітній процес музики, поезії та літератури, які формують у учнів емоційний настрій і сприяють розвитку патріотичних почуттів.

Означені форми роботи допомагають створити цілісну й ефективну систему, що поєднує фізичну підготовку з вихованням патріотизму, відповідальності й готовності до захисту Батьківщини.

Змістові орієнтири діяльності педагогів у реалізації технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки

Роль педагогів є ключовою в забезпеченні єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки, що передбачає здійснення певних функцій:

- *організаційна функція* (планування, координація діяльності, забезпечення освітнього процесу, упровадження комплексних заходів, спрямованих на інтеграцію фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників засобами прикладної фізичної підготовки);
- *освітня функція* (проведення уроків фізичної культури, «Захисту України», занять з основ прикладної фізичної підготовки, навчання відповідним знанням, умінням, навичкам, формування компетентностей);

- *мотиваційна функція* (формування мотивації й інтересу старшокласників до набуття необхідних компетентностей у сфері безпеки та оборони через підтримку, заохочення, забезпечення умов для успішної самореалізації учнівської молоді);

- *виховна функція* (виховання морально-вольових якостей, ціннісних орієнтацій громадянина-патріота, відповідальності й усвідомлення старшокласниками своєї ролі в суспільстві);

- *наставницька функція* (індивідуальний супровід і підтримка, розроблення індивідуальних планів підготовки для учнів з різним рівнем фізичної підготовки, супровід та коригування процесу фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки, демонстрація власного прикладу фізичної підготовленості, відповідального ставлення до завдань, активної громадянської позиції, формування довіри й поваги здобувачів освіти через власну поведінку, професіоналізм і відданість справі);

- *інноваційна функція* (упровадження сучасних підходів, форм, методів, роботи, застосування інтерактивних, інформаційно-комунікаційних засобів і технологій, розроблення нових форм та методів інтеграції фізичного й військово-патріотичного виховання);

- *координаційна функція* (налагодження взаємодії з іншими педагогами, освітніми закладами, установами, громадськими організаціями, наприклад, військовими підрозділами; організація зустрічей з ветеранами, волонтерами, військовими інструкторами тощо).

Забезпечення означених функцій визначають спрямованість діяльності педагогів у реалізації технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки на такі аспекти:

- формування в здобувачів освіти любові, вірності й відданості до народу, Батьківщини, держави; суспільно значущої цілеспрямованості; духовно-моральної стійкості; готовності до саможертви; почуття власної гідності;

- виховання в молоді моральної відповідальності перед героями України, які стали на захист держави, боронять її суверенітет і незалежність;

- формування готовності до прояву фізичної і духовно-моральної стійкості;

- сходження зростаючої особистості до військово-спрямованого патріотизму як духовної цінності;

- роз'яснення необхідності єдності військово-патріотичного та фізичного виховання (любов до народу, Батьківщини, держави; суспільно значуща цілеспрямованість; фізична підготовленість, духовно-моральна стійкість; готовність до саможертви; готовність до служби в Збройних Силах України та інше);

- формування усвідомлення значення й необхідності військово-прикладної та фізичної підготовки, військово-спортивних ігор у контексті єдності військово-патріотичного і фізичного виховання;

- організацію освітнього процесу щодо єдності військово-патріотичного і фізичного виховання учасників освітнього процесу в контексті блокування Я-егоцентричного (зверхності, гордині тощо) і культивування Я-доброцентрованого;

- вивчення тактико-технічних елементів у процесі військово-прикладної підготовки;

- формування в учнівської молоді цілеспрямованості, упевненості в собі, витримки, мужності, стійкого терпіння й інших морально-вольових якостей;

- формування в здобувачів освіти позитивного ставлення до занять з військово-патріотичного та фізичного виховання;

- залучення учнівської й студентської молоді до активної самотійної та колективної діяльності;

- формування в учасників освітнього процесу потреби до систематичних занять прикладною фізичною підготовкою, військово-спортивними іграми тощо;

- масове залучення учнівської молоді до військово-патріотичного та фізичного виховання, формування практичних умінь і навичок, уміння самотійно організовувати й

займатися фізичними вправами;

- формування готовності до захисту Вітчизни та служби в Збройних Силах України.

У контексті реалізації фізкультурно-оздоровчої діяльності як засобу виховання важливою є вимога системної організації спортивно-масової роботи, розвитку фізичної культури як чинника формування стійкої національної ідентичності, підвищення рівня обороноздатності та громадянської свідомості учнівської молоді. Окрім того, зазначена діяльність узгоджується з наказами Міністерства освіти і науки України, зокрема щодо реалізації освітньої галузі «Фізична культура», упровадження курсів за вибором і програм з предметів військово-патріотичного спрямування, таких як «Захист України», а також методичних рекомендацій щодо організації виховної роботи в ЗЗСО. Таким чином, законодавча база створює необхідні умови для впровадження цілісної технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання як складової сучасного освітнього процесу.

Фізкультурно-оздоровча діяльність у системі загальної середньої освіти забезпечує природне поєднання фізичного самовдосконалення з вихованням патріотичних почуттів, що особливо важливо в умовах війни й загроз національній безпеці, а також виконує важливі ролі, а саме:

- сприяє розвитку основних фізичних якостей (сила, швидкість, витривалість, координація рухів);
- формує навички роботи в команді та взаємопідтримки;
- розвиває морально-вольові якості, зокрема витримку, рішучість, дисциплінованість;
- зміцнює психоемоційну стійкість у стресових ситуаціях;
- сприяє засвоєнню етичних і патріотичних цінностей через включення військово-спортивних елементів.

Реалізація технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання в ЗЗСО передбачає комплексний підхід, що включає в себе як традиційні методи фізичного виховання, так і інноваційні форми, що інтегрують елементи військової підготовки й патріотичного виховання. Цей підхід покращує фізичну підготовленість учнів, активно сприяє формуванню важливих моральних, соціальних і громадянських якостей, таких як відповідальність, співпраця, стійкість до стресових ситуацій і готовність до активних дій у разі потреби.

Комплексна структура технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності

Технологія забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів ЗЗСО засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності є цілісною системою, що інтегрує фізичну, моральну й патріотичну підготовку школярів, спрямовану на формування стійкої національної ідентичності, фізичної витривалості, громадянської відповідальності та готовності до виконання обов'язку із захисту держави.

Технологія має комплексну структуру, що охоплює чотири ключові компоненти: цільовий, змістовий, організаційний і технологічний. Потракуємо їх детальніше.

1. *Цільовий компонент* передбачає:

- розвиток стійкої мотивації до збереження та зміцнення власного здоров'я;
- виховання готовності до виконання громадянського обов'язку, зокрема в межах територіальної оборони;
- формування активної позиції щодо захисту довкілля, національної культурної спадщини і традицій;
- розвиток емоційно-вольових якостей, необхідних для подолання труднощів.

2. *Змістовий компонент* охоплює сукупність знань, умінь, навичок, цінностей і досвіду, які формуються в процесі організованої фізкультурно-оздоровчої діяльності з орієнтацією на військово-патріотичну тематику.

Основу змісту становлять розвиток основних фізичних якостей (сила, витривалість, гнучкість, швидкість); формування знань і навичок з військово-прикладної підготовки (стройові вправи, орієнтування на місцевості, тактична підготовка, рукопашний бій); оволодіння базовими засобами домедичної допомоги.

Важливе місце займає патріотичне виховання через знайомство з історико-культурною спадщиною, героїкою національного спротиву, участь у традиційних заходах і тематичних спортивно-патріотичних іграх (наприклад, «Сокіл» («Джура»), «Зірниця» тощо).

3. *Організаційний компонент* реалізується через низку активностей:

- розроблення комплексних освітньо-виховних програм, які об'єднують фізичне виховання з національно-патріотичним змістом;
- побудову партнерських відносин між закладами освіти й представниками військових частин, громадських патріотичних організацій, ветеранських спілок;
- активне використання форм неформальної освіти – туристичних походів, польових тренувань, змагань, які сприяють формуванню командного духу та практичних навичок;
- забезпечення безперервної участі учнів у системі заходів, які формують національну свідомість і відповідальність за майбутнє країни.

4. *Технологічний компонент* передбачає:

- використання сучасних педагогічних технологій, зокрема методів активного навчання, таких як рольові ігри, тренінги, ситуаційне моделювання, квести, що моделюють реальні життєві чи надзвичайні ситуації;
- застосування інформаційно-комунікаційних технологій для підготовки й проведення заходів – створення відеуроків, інфографіки, інтерактивних презентацій, віртуальних квестів і симуляцій;
- індивідуалізація освітнього процесу – урахування рівня фізичної підготовки та психологічної готовності учнів, що дозволяє формувати персональні освітні траєкторії й підвищувати ефективність виховання.

Ключовим фактором успіху в реалізації технології є активна участь педагогічного колективу, який має забезпечити належний рівень фізичної підготовки учнів, сприяти їхній психологічній і моральній підготовці до життя в умовах швидких змін і викликів. Для ефективного впровадження цієї технології в освітній процес необхідно проводити регулярні навчання та тренінги для педагогів, що дозволяють удосконалювати їхню кваліфікацію, забезпечувати сучасними методиками навчання й інтеграцією новітніх технологій.

Важливою складовою цього процесу є партнерство між ЗЗСО, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями й військовими структурами. Співпраця з ветеранами, військовими, представниками організацій, що займаються патріотичним вихованням, дає можливість залучати здобувачів освіти до реальних історій і досвіду, що має велике значення для формування в них почуття глибокої поваги до історії й сучасної боротьби за незалежність країни.

Інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес є ще одним важливим аспектом у реалізації технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання. Використання сучасних технологій дозволяє створювати віртуальні квести, тренінги з моделювання екстремальних ситуацій, дистанційні курси з тактичної медицини або надання першої допомоги. Інтерактивні інструменти дають можливість, окрім навчання учнів певним практичним навичкам, мотивувати їх до самовдосконалення через онлайн-змагання, аналіз успіхів і помилок, обговорення й колективну діяльність.

Індивідуалізація навчання є важливим аспектом цієї технології, оскільки кожен старшокласник має свій рівень фізичної підготовленості, психоемоційні особливості та здібності. Використання індивідуалізації дозволяє врахувати ці фактори, максимізувати потенціал кожного здобувача освіти. До прикладу, у межах уроків фізкультури можна адаптувати завдання та вправи відповідно до фізичних можливостей учнів старших класів, а також враховувати їхні інтереси до військово-патріотичних тем. Це забезпечить більш

ефективне їхнє залучення до освітнього процесу, а також сприятиме розвитку почуття впевненості у своїх силах.

Ще однією важливою складовою реалізації технології є розвиток громадянської свідомості учнів через активну участь у волонтерській діяльності. Організація волонтерських ініціатив у межах колективу ЗЗСО чи громади дозволяє старшокласникам відчувати свою причетність до соціальних процесів, сприяє розвитку співчуття, бажання допомагати іншим та брати участь у громадському житті. Волонтерські ініціативи можуть включати допомогу пораненим військовим, участь у благодійних акціях, організацію збору коштів для підтримки військових, участь у природоохоронних проєктах тощо.

Не менш важливим є проведення зустрічей учнів із ветеранами, учасниками бойових дій і людьми, які безпосередньо брали участь у захисті країни. Презентація реальних історій із перших вуст допомагає здобувачам освіти зрозуміти значення патріотизму, відданості своїй Батьківщині та взаємопідтримки. Така взаємодія стає потужним інструментом формування в молоді поваги до історії й сучасної боротьби за свободу, прагнення активно долучатися до збереження миру й стабільності в суспільстві.

Критерії й показники фізичної та військово-патріотичної вихованості старшокласників

На основі узагальнення напрацювань учених і практиків з проблематики фізичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді нами було визначено критерії й показники, на основі яких можна визначати рівні фізичної та військово-патріотичної вихованості учнів старшої школи.

Когнітивний критерій (знання про фізичне та військово-патріотичне виховання) визначається за такими показниками: знання сутності і змісту понять «фізичне виховання», «патріотизм», «військово-патріотичне виховання», «єдність фізичного і військово-патріотичного виховання» та їхніх складників; розуміння учнями старшої школи необхідності загартування організму, фізичної підготовки, змісту історії України, традицій ЗЗСО, ролі війська у відстоюванні ідеалів свободи й державності України; обізнаність із методами, змістом, формами фізичної й військово-патріотичної роботи, розуміння своєї ролі в житті України.

Емоційно-ціннісний критерій (бажання виявляти фізичну та військово-патріотичну вихованість) визначається за такими показниками: позитивне ставлення до фізичної культури, військової служби, єдності фізичного і військово-патріотичного виховання та їхніх складників, проявів патріотичної свідомості, любові до Батьківщини й готовності до її захисту; сформованість установок на виявлення єдності фізичного і військово-патріотичного спрямування; бажання покращувати фізичну підготовленість, загартовувати організм, проявляти себе у сфері фізичної та військово-патріотичної підготовки.

Діяльнісно-практичний критерій (уміння проявляти фізичну та військово-патріотичну вихованість) визначається за такими показниками: здатність виявляти фізичну і військово-патріотичну вихованість, любов до Батьківщини, активну участь у фізкультурній і військово-прикладній діяльності; уміння учнів старшої школи самостійно приймати рішення під час практичної фізкультурно-масової й військово-патріотичної діяльності у швидкозмінних умовах, уміння працювати в колективі; уміння учнів старшої школи загартовувати організм, проявляти кращі фізичні якості на практиці, підпорядковувати особисті інтереси загальній меті, проявляти себе у сфері фізичної та військово-патріотичної підготовки.

Визначення рівнів фізичної та військово-патріотичної вихованості старшокласників здійснюється на основі комплексного оцінювання критеріїв та показників за допомогою педагогічного спостереження (під час тренувань, змагань, практичних занять), тестування (у процесі виконання завдань фізичного, виховного, військово-прикладного характеру), анкетування, бесід, інтерв'ю (для оцінювання мотивації, знань і ставлень), експертної оцінки.

Критерії, показники й рівні фізичної та військово-патріотичної вихованості

дозволяють оцінити ефективність упроваджених технологій, виявити й проаналізувати сильні і слабкі аспекти в підготовці старшокласників та скоригувати подальшу роботу для їхнього вдосконалення.

Практична реалізація забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників на уроках предмета «Захист України» та в процесі прикладної фізичної підготовки

На нашу думку, за врахування вікових особливостей учнів старшої школи слід формувати в них якісну фізичну підготовленість та виховувати готовність до захисту України як ціннісно-мотиваційну придатність до військово-патріотичної діяльності.

Практична реалізація єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників на уроках «Захисту України» та в процесі прикладної фізичної підготовки забезпечується такими формами роботи:

- проведення лекцій, тренінгів з фізичного та військово-патріотичного виховання, які спрямовані на формування в учнів старшої школи базових складових патріотизму, фізичного та військово-патріотичного виховання тощо;
- залучення учасників освітнього процесу до інтелектуальних змагань за тематикою єдності фізичного і військово-патріотичного виховання, які допомагають поглиблювати знання, розуміння й сутність досліджуваних категорій;
- залучення здобувачів освіти до фізкультурно-масової роботи, спортивних змагань з військово-патріотичною тематикою, які допомагають покращувати рівні фізичної підготовленості та поглиблювати знання про патріотизм і військово-патріотичне виховання;
- організація і проведення на уроках предмета «Захист України» круглих столів за тематикою: «Я прагну бути здоровим і фізично підготовленим», «Герої України поруч з нами», «Суспільна значущість військової служби», «Моя готовність до захисту України» тощо;
- долучення старшокласників до творчих ігор-квестів і змагально-ігрової діяльності, які спрямовані на фізичне й військово-патріотичне виховання; формування в здобувачів освіти бажання проявляти себе у військово-прикладній підготовці;
- організація вивчення освітнього матеріалу, змістом якого є забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання, ефективність прикладної фізичної підготовки;
- долучення старшокласників до проведення зустрічей з ветеранами, воїнами, учасниками бойових дій;
- залучення учасників освітнього процесу до волонтерських проєктів, спрямованих на підтримку й допомогу ЗСУ;
- організація і проведення на уроках предмета «Захист України» та в позаурочний час круглих столів, спрямованих на вивчення історії бойової слави українського народу, національно-визвольної боротьби за незалежність України;
- систематичне долучення учнів старшої школи на уроках предметів «Захист України» та фізичної культури до ініціатив, пов'язаних з військово-прикладною, тактико-технічною та фізичною підготовкою;
- практикування в основній школі проведення уроків із «Захисту України» спільно з учнями старших класів;
- проведення практичних занять з основ національної безпеки України; основ домедичної допомоги в бойових умовах; способів захисту в надзвичайних ситуаціях, призначення основних засобів індивідуального захисту органів дихання та шкіри, способів проведення евакуацій;
- проведення стройової, тактичної й прикладної фізичної підготовки;
- організація зустрічі учнів основної та старшої школи із захисниками України, відомими спортсменами, які виявляють активну патріотичну позицію;
- проведення тренінгів щодо забезпечення єдності фізичного та військово-

патріотичного виховання здобувачів освіти, які підвищують рівень знань про фізичне виховання, фізичну культуру, військово-патріотичне виховання й військово-прикладну підготовку;

- залучення до занять зі старшокласниками медиків, дослідників, інструкторів, тренерів, волонтерів;
- організація з учнями основної та старшої школи військово-спортивних ігор, які володіють необхідним розвивальним і виховним потенціалом для фізичного й військово-патріотичного виховання старшокласників;
- організація та проведення змагань з військово-прикладної, тактико-технічної, фізичної підготовки на уроках із предмета «Захист України» й фізичної культури, секціях і гуртках;
- створення сприятливих умов, за яких учні старшої школи мають змогу самореалізуватися, проявити творчість, ініціативу тощо [3].

Такий інтегрований підхід до фізичного і військово-патріотичного виховання сприяє комплексному розвитку особистості учнів старших класів, охоплюючи різні аспекти їхнього фізичного, морального й громадянського становлення.

1. Комплексний розвиток особистості учня. Поєднання фізичної активності з елементами військово-патріотичного виховання формує в молоді фізичну витривалість, емоційну стійкість, що є основою гармонійного розвитку. Старшокласники вчаться працювати в команді, брати на себе відповідальність, приймати рішення та адаптуватися до різних умов.

2. Формування громадянської активності. Залучення учнів до національно-патріотичних заходів, участь у змаганнях і спортивних іграх, організація волонтерських ініціатив розвиває в них відчуття громадянського обов'язку й відповідальності за свою країну. Вони усвідомлюють важливість захисту державних інтересів та розуміють роль кожного члена суспільства в забезпеченні стабільності й безпеки.

3. Патріотизм. Поглиблене знайомство з історією країни, культури, традиціями й зусиллями вітчизняних героїв формує в здобувачів освіти почуття гордості за свою Батьківщину. Патріотичне виховання, яке включає в себе знання історії, практичні вміння, дозволяє учнівській молоді відчути свій зв'язок з минулим, теперішнім і майбутнім країни.

4. Фізична витривалість. Регулярні фізичні навантаження та участь у спортивних змаганнях підвищують рівень фізичної підготовленості старшокласників. Вправи, спрямовані на витривалість, силу, гнучкість і координацію, формують здорові звички та зміцнюють організм, допомагаючи долати труднощі й стресові ситуації як у повсякденному житті, так і в умовах надзвичайних ситуацій.

5. Готовність до дій у надзвичайних ситуаціях. Інтеграція військово-патріотичних елементів в освітній процес дозволяє учням старших класів засвоїти основи самозахисту, отримати практичні навички щодо надання першої домедичної допомоги, орієнтування в екстремальних умовах, організації евакуації й долаття різних перешкод. Це робить їх більш підготовленими до ймовірних надзвичайних ситуацій, що може стати ключовим фактором у збереженні життя та здоров'я в кризових умовах.

Забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки засобами змагально-ігрової діяльності

Установлено, що дієвим у фізичному і військово-патріотичному вихованні старшокласників є проведення на уроках фізичної культури і «Захисту України» *змагально-ігрової діяльності, прикладної фізичної підготовки та військово-спортивних ігор*, що сприяє поєднанню інтелектуальної, ігрової, змагальної й пізнавальної діяльності з діяльністю духовно-моральною:

- під час прикладної фізичної підготовки та військово-спортивних ігор здобувачі освіти засвоюють правила, ролі, знання про патріотизм, фізичне та військово-патріотичне

виховання, ціннісні установки, зміст організації військово-патріотичної діяльності загалом;

- у процесі змагально-ігрової діяльності, прикладної фізичної підготовки та військово-спортивних ігор педагогами моделюються різні життєві ситуації, тактико-технічні дії, що дає можливість старшокласникам спробувати себе в різних ролях під час пошуку правильних рішень, проявити військово-патріотичну вихованість;

- учнівська молодь під час прикладної фізичної підготовки та змагально-ігрової діяльності має змогу самореалізуватися; кожен здобувач освіти готовий до прояву творчих дій, цілеспрямованості, мужності, самоствердження, розкриває індивідуальні здібності й фізичні якості;

- у процесі змагально-ігрової діяльності, прикладної фізичної підготовки та військово-спортивних ігор в здобувачів освіти формується колективізм, прагнення досягти спільного командного результату, перемоги. Тому педагогам доцільно використовувати сукупність дієвих методів (змагання, доручення, інтелектуальні ігри, створення проблемних ситуацій і ситуацій успіху тощо), у процесі яких кожен учасник учить комунікувати з однолітками, знаходити способи подолання конфліктів, які виникають під час змагань або розбіжностей у поглядах, урахувати думки й бажання партнерів по команді;

- учителі, викладачі та тренери під час проведення прикладної фізичної підготовки й змагально-ігрової діяльності створюють педагогічні умови, у яких передбачається багатоваріативність проявів поведінки здобувачів освіти. Добирається військово-патріотичний зміст занять, який дає змогу старшокласникам проявити себе в ситуаціях швидкозмінних умов (необхідності швидкого реагування й рішучого прийняття рішення, узяття на себе відповідальності та бути впевненим у собі, проявити лідерські якості, підпорядкувати власні інтереси інтересам партнерів по команді);

- у процесі військово-патріотичного виховання засобами прикладної фізичної підготовки педагоги створюють позитивну атмосферу в спортивному колективі, простір для прояву старшокласниками творчості, відчуття комфорту й потреби команди, допомагають учасникам освітнього процесу зняти втому й емоційне напруження за допомогою фізичних вправ (на основі індивідуального та диференційованого підходів), сприяють ефективній організації змістовно наповненої діяльності й відпочинку та інше [5];

- уміло організована учителями, інструкторами й тренерами прикладна фізична підготовка сприяє підвищенню рівнів військово-патріотичної вихованості здобувачів освіти; розширенню знань про сутність патріотизму, військово-патріотичного виховання та їхніх складників; формуванню мотивації до занять військово-прикладною підготовкою й фізичними вправами, бажання діяти; вихованню особистісних якостей і рис характеру; допомагає учасникам освітнього процесу засвоїти правила поведінки, установлені норми, ціннісні установки, апробувати їх у практичній діяльності; формує уміння проявляти патріотизм, фізичну й військово-патріотичну вихованість у поведінці тощо.

Ми погоджуємося з Г. Коломоєць, що цінність військово-спортивних ігор, прикладної фізичної підготовки й змагально-ігрової діяльності в контексті єдності фізичного, патріотичного й військово-патріотичного виховання полягає у вихованні здобувачів освіти в дусі відданості принципам державної незалежності й соборності Україні; популяризації фізкультурно-масової діяльності, здорового і безпечного способу життя; підвищенні соціальної активності учасників освітнього процесу; організації змістовного дозвілля; військово-прикладній підготовці, набутті необхідних знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому захисникові Батьківщини; формуванні національної гідності, прагнення до вивчення героїчних сторінок історії українського народу; удосконаленні системи військово-патріотичного виховання української молоді, створенні умов для прояву активної громадянської позиції тощо [15].

Отже, на нашу думку, використання єдності фізичного й військово-патріотичного виховання в процесі прикладної фізичної підготовки допомагає учням старшої школи отримати необхідні знання й уявлення, новий цікавий практичний досвід; спробувати себе в різних ролях і видах діяльності; отримати й апробувати надбані уміння на практиці.

Технологія забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання через фізкультурно-оздоровчу діяльність є також важливим інструментом формування гармонійно розвиненої особистості. Вона сприяє розвитку фізичних навичок і витривалості, вихованню відповідальності, патріотизму, громадянської активності, а також готовності до дій у надзвичайних ситуаціях. Успішне впровадження цієї технології вимагає інтеграції різних аспектів освітнього процесу, співпраці з громадськими й військовими організаціями, а також використання інноваційних технологій, що дозволяють адаптувати навчання до потреб сучасної молоді. У результаті учні старших класів отримують необхідні навички для активної участі в житті своєї країни й розвитку суспільства.

Цінність упровадження технологій забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки полягає в актуалізації важливих функцій освіти, а саме: підвищення рівнів фізичної підготовленості, фізичної та військово-патріотичної вихованості здобувачів освіти в умовах збройної й інформаційної агресії з боку російської федерації; підвищення рівня готовності здобувачів освіти до служби в ЗСУ, інших військових формуваннях та захисту України; убезпечення учнів старшої школи від ворожого інформаційно-пропагандистського впливу тощо.

Список використаних джерел

1. Антонова О. Є. Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема. *Сучасні технології в освіті. Частина 1. Сучасні технології навчання: науково-допоміжний бібліографічний покажчик. Випуск 2 / НАПН України, ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського*; [упоряд.: Філімонова Т. В., Гарнавська С. В., Орищенко І. О. та ін.; наук. консультант Антонова О. Є.; наук. ред. Березівська Л. Л.]. 2015. Київ. С. 8–15.
2. Афанасьєв А. О. Методи військово-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України. *Вісник Національної академії оборони*. 2010. Вип. 4(17). С. 5–10.
3. Бех І. Д., Журба К. О., Канішевська Л. В., Комаровська О. А., Литовченко О. В., Малиношевський Р. В., Морін О. Л., Окушко Т. К., Рагозіна В. В., Рейпольська О. Д., Тимчик М. В., Толочко С. В., Харченко Н. В. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Бека, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.
4. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Т. 1, 2. Чернівці: Букрек. 2015. 641 с.
5. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12–13. С. 26–37.
6. Бех І. Л. Виховання особистості : підручник. Київ: Либіль. 2008. 848 с.
7. Боролай Е. Класифікація методів військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки. *Витоки педагогічної майстерності*. 2020. Вип. 26. С. 25–28.
8. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посіб. / уклад. М. Д. Зубалій, В. В. Івашковський, О. І. Остапенко, М. В. Тимчик, Б. Б. Шаповалов, З. М., Діхтяренко, І. П. Білоцерківцев. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 225 с.
9. Зубалій М., Івашковський В., Остапенко О., Тимчик М., Шаповалов Б., Ліхтяренко З., Білоцерківцев І. Військово-патріотичне виховання учнів в позакласній роботі: посіб. / уклад. М. Зубалій, В. Івашковський, О. Остапенко, М. Тимчик, Б. Шаповалов, З. Діхтяренко, І. Білоцерківцев. – Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2016. 232 с.
10. Зубалій М. Д. Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді. Київ. 2010. 272 с.
11. Івашковський В. В. Концепція військово-патріотичного виховання молоді України. *Теорія і методика хортингу: зб. наук праць*. Київ, Паливода А. В. 2015. № 3. С. 22–37.
12. Касіч Н. П. Виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності: дис. ...канд. пед. наук. Київ, 2019. 252 с.
13. Касіч Н. П. Виховання цілеспрямованості учнів основної школи у фізкультурно-оздоровчій діяльності. *Нові технології навчання*. 2017. Вип. 90. С. 45–48.
14. Касіч Н. П. Зміст, форми і методи виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2018. Вип. 89. С. 45–54.
15. Коломось Г. А. Патріотичне виховання старших підлітків в процесі військово-спортивних ігор: дис. ...канд. пед. наук. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2021. 236 с.
16. Компонентна модель сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21(1). С. 6–20.
17. Масол В. В. Особливості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2020. № 5 (125)20. С. 106–109.
18. Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти : метод. посіб. Остапенко, О. І. (ред.), Зубалій, М. Д., Тимчик, М. В. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2019. 168 с.

19. Наволокова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій (Серія «Золота педагогічна скарбниця»). Харків: Вид. група «Основа». 2009. 176 с.
20. Нечипоренко Л. А. Педагогічні умови забезпечення особистісних досягнень підлітків засобами фізичної культури: автореф. дис. канд. пед. наук. Київ. 2009. 19 с.
21. Носко М. О., Гаркуша С. В., Цигура Г. О. Педагогічні технології: поняття, структура та зміст. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2020. № 8 (164). С. 3–11.
22. Остапенко О., Тимчик М. Стан військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: аналіз результатів дослідження. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2020. № 24 (2). С. 56–71.
23. Остапенко О., Тимчик М. Військово-патріотичне виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2021. Вип. 25. Кн 2. С. 62–73.
24. Остапенко О.І., Тимчик М.В., Зубалій М.Д., Журба К.О., Бінецький Д.О., Касіч Н.П., Кузора І.В. Військово-патріотичне виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: навч.-метод. посіб. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2022. 165 с.
25. Пантюк Т. І. Невмержицька О. В. Методи військово-патріотичного виховання старшокласників: до питання класифікації. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 7(41). С. 422–430.
26. Прокопенко І. Ф. Педагогічні технології в підготовці вчителів: навч. посіб. (3-є вид., допов. і переробл.). Харків: ХНПУ. 2018. 457 с.
27. Сисоєва С. О. Педагогічні технології: коротка характеристика сутнісних ознак. *Педагогічний процес: теорія та практика*. 2006. № 2. С. 127–131.
28. Скирда Т.С. Виховання патріотизму молодших підлітків засобами гейміфікації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2021. Вип. 25. Кн 2. С. 138–147.
29. Тимчик М. В. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи: дис. ...канд. пед. наук. Київ, 2013. 265 с.
30. Тимчик М. В. Єдність школи та сім'ї у військово-патріотичного вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2014. № 18. № 2. С. 313–321.
31. Тимчик М. В., Коломоєць Г. А., Докукіна Ю. Є. *Фізичне виховання підлітків у позакласній роботі закладів загальної середньої освіти*. Кіровоград, Імекс-ЛТД. 2014. 166 с.
32. Тимчик М. В., Остапенко О. І., Бінецький Д. О., Касіч Н. П. Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти: метод. реком. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 91 с.
33. Чернецький Т., Єрьоменко Е. Впровадження інтерактивних методів військово-патріотичного виховання в роботу з літніми шкільного гуртка військового хортингу. *Військовий хортинг України*. Львів, 2024. Вип. 3. С. 44–62.
34. Шамич О. М. Формування громадської активності молодших підлітків у дитячих спортивних об'єднаннях за місцем проживання: дис. ...канд. пед. наук. Київ. 2011. 250 с.
35. Шаповалов Б., Ліхтаренко З. Методичний інструментарій формування в старшокласників готовності до захисту Вітчизни: метод. посіб. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 143 с.

Контрольні запитання

1. Як ми визначаємо технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки?
2. У чому полягала актуальність дослідження забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки?
3. Які результати аналізу практики освітньої роботи закладів загальної середньої освіти?
4. Які наукові дослідження були здійснені останніми роками щодо фізичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді у процесі прикладної фізичної підготовки?
5. У чому полягає зміст прикладної фізичної підготовки?
6. Які основні завдання вирішуються під час прикладної фізичної підготовки старшокласників у контексті нашого дослідження?
7. Які методи нами було використано у процесі дослідження щодо єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнівської молоді засобами прикладної фізичної підготовки, військово-спортивними іграми?
8. Якими принципами ми керувалися при розробленні програми забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі прикладної фізичної підготовки?
9. У чому полягає зміст та ефективність прикладної фізичної підготовки та військово-спортивних ігор?
10. Яких завдань та рекомендацій слід дотримуватися педагогам під час освітньої діяльності в ЗЗСО?
11. Які критерії та показники фізичної та військово-патріотичної вихованості учнів старшої школи було визначено?

ДОДАТКИ

Додаток А.

Нормативно-правова база військово-патріотичного виховання**Основні законодавчі акти у сфері військово-патріотичного виховання**

1. Конституція України (ст. 11., ст. 17., ст. 65).
2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469 – VIII (ст. 1 розділу I; 3 розділу II).
3. Закон України «Про оборону України» 06.12.1991 № 1932–XII (ст. ст. 1,3, 10, 12,13, 14, 15,16).
4. Закон України «Про Збройні Сили України» 06.12.1991. № 1935 XII (ст. 11, ст. 13).
5. Закон України «Про основи національного спротиву» 16 липня 2021 року № 1702–IX.
6. Закон України «Про правовий статус на вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті», 9 квітня 2015 року № 314–VIII.
7. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» 13 грудня 2022 року № 2834–IX.
ст. 1. розділу I;
ст. ст. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 розділу II;
ст. ст. 13, 15, 17 розділу III;
розділ VII. Прикінцеві положення.
8. Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» 9 квітня 2015 року № 315–VIII.
9. Закон України «Про присвоєння юридичним особам та суб'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» 24 травня 2012 року № 485–VI.
10. Закон України «Закон про освіту» (п. 4, ст. 1).
11. Закон України «Про повну загальну середню освіту» (ст. 15).
12. Указ Президента України № 948/2002 «Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді.
13. Указ Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання».
14. Указ Президента України від 14.09.2020 року № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України».
15. Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України».
16. Указ Президента України від 28.12.2021 року № 685/2021 «Стратегія інформаційної безпеки».
17. Указ Президента України від 12.06.2015 № 334/2015 «Про заходи щодо поліпшення національно-патріотичного виховання дітей та молоді».
18. Указ Президента України від 11 лютого 2016 року № 44/2016 «Про шефську допомогу військовим частинам Збройних Сил України, Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України».
19. Указ Президента України від 22 січня 2016 року № 17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років».
20. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 671 «Про затвердження Положення про Міністерство оборони України».
21. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 р. № 673 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України.
22. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 р. № 932 «План дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2022– 2025 роки».
23. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2018 р. № 845 «Деякі питання дитячо-юнацького військово-патріотичного виховання».
24. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 154 «Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки».
25. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. №1443 «Про затвердження Порядку організації та здійснення загальновійськової підготовки громадян України до національного спротиву».
26. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки».
27. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2023 р. № 272-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки на період до 2025 року».
28. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2020 р. № 1233-р «Про схвалення

Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року».

29. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 777-р «Про затвердження плану заходів з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років та вшанування пам'яті її учасників на період до 2021 року».

Інші керівні документи

1. Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» (від 17.12. 2019 р. № 385–ІХ).

2. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (від 01.01.2020. № 317–VIII).

3. Закон України «Про музеї і музейну справу» (від 29 червня 1995 року № 249/95–ВР).

4. Наказ Міністерства оборони України № 118 від 11.05.2022 р. «Про деякі питання використання символіки Міністерства оборони України та Збройних Сил України на друкованій, інформаційній та сувенірній продукції, кіно-, відео та фотоматеріалах».

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 141-р. від 16.02.2024 р. «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року».

6. Указ Президента України «Про деякі заходи щодо відзначення видатних подій національної воєнної історії» від 12.11.2009 р. № 923/2009.

7. Указ Президента України «Про впорядкування присвоєння почесних найменувань військовим частинам, установам, вузлам зв'язку, органам і підрозділам» від 30.10. 2000. № 1173/2000; 18.11.2015. № 646.

8. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 р. № 1410 «Про трансформацію системи військової освіти».

9. Розпорядження КМУ «Про заходи з увічнення пам'яті захисників України на період до 2025 року» (від 20.01.2021. № 37–2021 р.

10. Постанова ВРУ «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (від 12.05.2015. № 373 – VIII).

11. Наказ Міністерства оборони України від 10.07.2019 № 374 «Про затвердження інструкції з організації діяльності військових музеїв, музеїв (кімнат) бойових традицій у Збройних Силах України».

12. Положення про організацію та проведення у Збройних Силах України Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика (наказ Міністерства оборони України від 29.08.2014 р. № 580).

13. Інструкція з організації національно-патріотичної підготовки у Збройних Силах України (наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 28.03.2017. № 108).

14. Інструкція з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України (наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 04.01.2017. № 4).

15. Інструкція про організацію виконання у Збройних Сил України Закону України «Про засудження комуністичного та національно-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року № 317–VIII (наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 28.06.2018. № 240).

16. Програма заходів щодо відновлення та впровадження національних бойових традицій у Збройних Силах України (наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 25.04.2018. № 166).

17. Положення про воєнно-історичну роботу у Збройних Силах України (наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 29.03.2017. № 109).

18. Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура») (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.06.2012 № 687).

19. Концепція воєнної історії України (затверджена Міністром оборони України 08.12.2017).

20. Лист Міністерства освіти і науки України від 12 вересня 2023 р. № 1/13749-23 Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році.

Додаток Б

Анкета для старшокласників закладів загальної середньої освіти

Анкета для старшокласників

Будь ласка, дайте щирі відповіді на подані нижче запитання. Це займе 10 хвилин Вашого часу. Ваша думка є край важливою! Заздалегідь дякуємо за співпрацю! Повна анонімність гарантується.

1. Чи цікавить вас історичне минуле становлення української державності? (обрати один

варіант відповіді).

1. Дуже цікавить.
2. Певною мірою цікавить.
3. Мене більше турбують події сьогодення в Україні.

2. Чи впливає знання історичного минулого на подальше буття держави та життя її населення? *(обрати один варіант відповіді).*

1. Так, історичне минуле дуже важливе, вивчати та знати його необхідно молоді.
2. Історичне минуле не важливе, потрібно жити сьогоднішнім.
3. Кожен сам обирає, наскільки важливе й потрібне для нього знання історичної спадщини.

3. Чи бачите ви своє майбутнє життя цілісно з Українською державою, нацією? *(обрати один варіант відповіді).*

1. Так, я планую пов'язати своє життя з Україною
2. Не впевнений, оскільки зараз жити в Україні небезпечно.
3. Ні, я прагну жити за кордоном.

4. У чому, на вашу думку, виявляється патріотизм? *(можна вибрати декілька варіантів відповідей).*

1. Служити в ЗСУ і/або займатися волонтерською діяльністю.
2. Брати участь у заходах патріотичної тематики і/або відзначати державні свята.
3. Носити національний одяг і/або популяризувати національні українські традиції у світі.

5. Чи вдосконалюєте ви свій фізичний стан задля необхідності захищати Україну в майбутньому? *(обрати один варіант відповіді).*

1. Так, я граю в спортивні ігри і/або займаюся спортом, відвідую курси самооборони і/або надання першої медичної допомоги.
2. Ні, немає часу для цього і/або маю проблеми зі здоров'ям.
3. За можливості роблю зарядку і/або виходжу на прогулянку.

6. Чи відвідуєте Ви шкільні гуртки спортивного та військово-патріотичного спрямування? *(обрати один варіант відповіді).*

1. Відвідую регулярно.
2. Маю можливість, але не часто відвідую.
3. Не відвідую, оскільки мене цікавлять гуртки іншого спрямування.

7. Чи були ви залучені до участі у Всеукраїнській військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура») та інших? *(обрати один варіант відповіді).*

1. Так, часто.
2. Так, час від часу.
3. Не залучався.

8. Якби ви зараз захищали Україну в складі ЗСУ, чим би ви керувалися? *(обрати один варіант відповіді).*

1. Я захищаю від загарбників свою родину, свій край, своє місто, село.
2. Я захищаю свою державу, її територіальну цілісність, щоб вона розвивалась у майбутньому.
3. Я здобуваю необхідні військові знання та вміння як контрактник професійної армії.

9. У яких заходах з підтримки ЗСУ ви берете участь? *(можна вибрати декілька варіантів відповідей).*

1. Займаюсь/вся волонтерською діяльністю (благодійні ярмарки, акції, концерти).
2. Разом із батьками, друзями донатимо (збираємо кошти на допомогу ЗСУ).
3. Вважаю, що цивільні мають займатися своїми справами.

10. Які б зміни ви внесли у викладання предмета «Захист України» в найближчому майбутньому? *(можна вибрати декілька варіантів відповідей).*

1. Ознайомлення з основами тактичної медицини.
2. Короткотривалі тренування у військово-польових зборах.
3. Використання гаджетів доповненої реальності (шоломи, рукавички, окуляри тощо).
4. Запровадження проєктів на військово-патріотичну тематику (конструювання дронів тощо).
5. Закріплення знань і умінь з предмета «Захист України» у військово-патріотичних іграх і квестах цифрового формату.

11. Як часто у вашому закладі загальної середньої освіти проводяться заходи патріотичного та військово-патріотичного спрямування? (обрати один варіант відповіді).

1. Щотижня.
2. Щомісяця.
3. Бажано б було частіше.

12. Чи берете ви участь у військово-патріотичних заходах у класі чи школі? (обрати один варіант відповіді).

1. Беру активну участь як організатор.
2. Беру участь, коли є час і бажання.
3. Мене цікавлять заходи іншого спрямування.

13. На вашу думку, чи дієвим є українське мистецтво у вихованні українця-патріота? (обрати один варіант відповіді).

1. Так, українське мистецтво потужно впливає на виховання патріотичних почуттів людини.
2. На першому місці – українська мова і література, історія України, а потім українське мистецтво.
3. Ні, українське мистецтво розважає, є засобом дозвілля.

14. Чи можете ви назвати 3-5 відомих імен у галузі українського мистецтва минулого і сучасності? (можна вибрати декілька варіантів відповідей).

1. Українських музикантів і/або гуртів.
2. Українських художників і/або майстрів декоративно-ужиткового мистецтва.
3. Українських кінорежисерів і/або акторів.

15. Які мистецькі локації ви б відвідали? (можна вибрати декілька варіантів відповідей).

1. Виступ музичних гуртів на патріотичну тематику і/або виступ народних танцювальних колективів.
2. Перегляд кінофільмів, мультфільмів на патріотичну тематику.
3. Виставки художників, майстрів декоративно-ужиткового мистецтва.

16. У яких заходах патріотичної тематики ви б із задоволенням узяли участь? (можна вибрати декілька варіантів відповідей).

1. Патріотичний квест і/або пошукова експедиція.
2. Конкурс пісні і/або танцювально-спортивний флешмоб.
3. Зустріч з художниками і/або художній майстер-клас.

Додаток В.

Анкета для вчителів закладів загальної середньої освіти

Анкета для вчителів

Будь ласка, дайте щирі відповіді на подані нижче запитання. Це займе 10 хвилин Вашого часу. Ваша думка є вкрай важливою! Заздалегідь дякуємо за співпрацю! Повна анонімність гарантується.

1. Які предмети в основній і старшій школі разом із «Захистом України», на Вашу думку, володіють найбільшим потенціалом у військово-патріотичному вихованні молоді (оберіть один варіант відповіді):

- 1) Українська мова і література, історія;
- 2) Фізичне виховання;
- 3) Мистецтво

2. На Вашу думку, військово-патріотичне виховання молоді доцільніше реалізовувати в школі (оберіть один варіант відповіді):

- 1) Під час уроків;
- 2) У позаурочній роботі (гуртки, заходи);
- 3) Цим мають опікуватися організації відповідного призначення («Джура», військово-патріотичні чи військово-спортивні клуби тощо).

3. Які методи військово-патріотичного виховання молоді на своїх уроках ви застосовуєте найчастіше (оберіть 1-3 варіантів відповідей):

- 1) Бесіди, розповіді на військово-патріотичну тематику;
- 2) Інтерактивні ігри, квести, дискусії на військово-патріотичну тематику;
- 3) Тести і опитувальники;

- 4) Фрагменти інтерв'ю з фахівцями (військові, лікарі, арттерапевти тощо);
- 5) Творчі мікро- і макропроекти на військово-патріотичну тематику (постери, вистави, презентації, концерти тощо).

4. Які форми військово-патріотичного виховання молоді в позаурочний час, на ваш погляд, є дієвими (оберіть 1-3 варіантів відповідей):

- 1) Поїздки у військові частини, зустрічі з воїнами тощо;
- 2) Комп'ютерні ігри, квести тощо, цифрові форми на військово-патріотичну тематику;
- 3) Участь у волонтерській роботі;
- 4) Військово-спортивні табори, змагання, збори;
- 5) Перегляд кінофільмів, концертів гуртів чи фольклорних груп на військово-патріотичну тематику.

5. Якби ви організовували зі старшокласниками 2-3-місячний проєкт на військово-патріотичну тематику, то ви б запропонували учням розробити чи створити (оберіть один варіант відповіді):

- 1) Презентації про своїх воїнів-земляків;
- 2) Віртуальну пошуково-дослідницьку гру чи квест у межах школи;
- 3) Благодійну акцію чи ініціативу із задіянням інших осіб (майстрів, митців тощо), організацій (музеїв, філармоній, шкіл мистецтв тощо), громади.

6. Яка приблизна кількість старшокласників у вашій школі (у відсотках), на ваш погляд, виявляє зацікавленість заходами військово-патріотичної тематики (оберіть один варіант відповіді):

- 1) 10-20 %;
- 2) 20-40%;
- 3) 50 і більше.

7. Як часто Ви з власної ініціативи залучаєтесь до заходів військово-патріотичної тематики у своїй школі (оберіть один варіант відповіді):

- 1) Часто, бо в школі таких заходів проводиться багато;
- 2) Іноді, коли розумію, що без мене не зможуть обійтися;
- 3) Рідко, оскільки завантажена уроками.

8. Чи включає Ви мистецький контент у зміст своїх уроків (оберіть один варіант відповіді):

- 1) Так, часто;
- 2) Іноді, коли того потребує розкриття теми уроку;
- 3) Викладання мого предмета застосування мистецтва не потребує.

9. Якщо б ви застосовували мистецький контент на своїх уроках, то найчастіше це було б (оберіть 1-3 варіантів відповідей):

- 1) Музичний матеріал (пісні, музичні твори, фольклор);
- 2) Художній матеріал (картини, твори декоративно-ужиткового мистецтва);
- 3) Фрагменти кінофільмів чи телепрограм;
- 4) Фрагменти театральних вистав (музичних, драматичних, оперних);
- 5) Фрагменти виступів танцювальних колективів (народних, сучасних тощо).

10. Чи легко можете назвати 5-7 видатних митців України минулого чи сучасності (оберіть один варіант відповіді):

- 1) Українських композиторів чи музичних виконавців;
- 2) Українських художників чи майстрів декоративно-ужиткового мистецтва;
- 3) Українських кінорежисерів чи акторів.

НАВЧАЛЬНА ПРОДУКЦІЯ

Канішевська Любов Вікторівна
Журба Катерина Олександрівна
Толочко Світлана Вікторівна
Рагозіна Вікторія Валентинівна
Тимчик Микола Васильович
Касіч Наталія Петрівна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ФІЗИЧНОГО І ВІЙСЬКОВО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Науковий редактор – Л.В. Канішевська

ISBN 978-617-8011-04-8

DOI <https://doi.org/10.32405/978-617-8011-04-8-2024-108>

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman.
Умовн. друк. арк. 6,28
Обл. вид. арк. 8,0 др. арк.
Наклад 100 прим.

ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
Тел. (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
№4191 від 12.11.2011р.